

Rekommendationer för gödsling och kalkning **2019**

Innehåll

1	Inledning	5	6	Kalium	75
			6.1	Riktgivor för kalium	75
			6.2	Strategier för kaliumgödsling – störst behov på jordar med låg lerhalt	77
2	Allmänt om gödsling	7	7	Magnesium, svavel och mikronäringsämnen	79
2.1	Markkartering är en förutsättning för behovsanpassning	8	7.1	Tillgängligheten är mer avgörande än mängden	79
2.2	Hur mycket växtnäring förs bort?	11	7.2	Magnesium – risk för brist på lätta jordar	80
2.3	Kvävegiva efter grödans behov	11	7.3	Svavel – behövs i proportion till kväve	81
2.4	Optimal gödsling gynnar både ekonomi och miljö	13	7.4	Bor – upptaget påverkas av torka	82
2.5	Växtnäringsbalanser kan göras på många olika nivåer	14	7.5	Mangan – tillgänglighet styrs av markens pH och syrehalt	83
3	Gödselmedel	17	7.6	Koppar – förrådet i jorden ökar med stigande lerhalt	84
3.1	Mineralgödsel	17	7.7	Övriga mikronäringsämnen och samspel mellan ämnen	85
3.2	Stallgödsel	19	8	Kalkning	87
3.3	Biogödsel	29	8.1	Kalka för att bibehålla eller höja pH-värdet	87
3.4	Avloppsslam	30	8.2	Kalkning oftast positivt för odlingen	88
3.5	Gödselmedel för ekologisk odling	31	8.3	Olika mål för pH-värdet på olika jordar	88
4	Riktgivor och strategier för kvävegödsling	35	8.4	Kalkmängden beror på pH, mullhalt och lerhalt	89
4.1	Riktgivor som utgångspunkt i planeringen	35	8.5	Effekten beror på kalkens ursprung och egenskaper	91
4.2	Kväverekommendationer och strategier för stråsäd	37	8.6	Strukturkalkning förbättrar lerjordens struktur	92
4.3	Kväverekommendationer och strategier för oljeväxter	45	Referenser	93	
4.4	Kväverekommendationer och strategier för slätter- och betesvall samt gräsfrövall	50	Bilaga 1	Schema för bestämning av kvävebehov via mineralgödsel	97
4.5	Kväverekommendationer för potatis	59	Bilaga 2	Spridning av stallgödsel på sand- och mojordar	98
4.6	Kväverekommendationer för sockerbetor	60	Bilaga 3	Spridning av stallgödsel på lerjordar	99
4.7	Kväverekommendationer och strategier för majs	60	Bilaga 4	God markkarteringssed (GMS) enligt Markkarteringsrådet	100
4.8	Kväverekommendationer och strategier för salix	61			
4.9	Justera kvävegivan efter förfrukten	62			
4.10	Gödsla mindre på jordar med hög mullhalt	64			
5	Fosfor	65			
5.1	Gödsla efter grödans behov och markens fosforinnehåll	65			
5.2	Strategier för fosforgödsling	67			
5.3	Fosforstrategier på lång sikt	70			
5.4	Minska risken för fosforförluster	71			
5.5	Fosfor i organiska gödselmedel	73			

Förord

Jordbruksverket tar årligen fram rapporten ”Rekommendationer för gödsling och kalkning”. Syftet är att ge underlag vid planeringen av ekonomiskt optimal gödsling och kalkning på den enskilda gården. Rekommendationerna bygger på resultat från fältförsök, praktisk erfarenhet och på antaganden om priser. De är inte juridiskt bindande. Vi bedömer att de givor som vi rekommenderar motsvarar en miljömässigt hållbar gödsling.

Rekommendationerna är generella och gäller för större regioner och i vissa fall hela landet. Vi vill dock betona att det är viktigt att anpassa gödslingen utifrån fältets och årets förutsättningar. Det är viktigt att använda de verktyg som finns tillgängliga för att bedöma grödans behov t.ex. markkartering, nollrutor för att uppskatta markleveransen, mäta grödans kväveupptag med hjälp av sensorer och vegetationskartor från satellitbilder.

Vi har uppdaterat årets rekommendationer utifrån nya försöksresultat och aktuella pris-kvoter. Vi har även lagt till ett avsnitt om gödsling till frövall. Kapitel 2.1 som handlar om markkartering och första delen av bilaga 4, God markkarteringssed, har uppdaterats av en arbetsgrupp inom Markkarteringsrådet.

Arbetet med att ta fram ”Rekommendationer för gödsling och kalkning” utförs inom Greppa Näringens centrala verksamhet av personer anställda på Jordbruksverket. Data som tas fram i rapporten används som grundläggande underlag i flera av Greppa Näringens rådgivningsmoduler och beräkningsverktyg. Under arbetets gång har vi diskuterat innehållet med olika forskare och rådgivare och med de organisationer som ingår i Markkarteringsrådet.

Författare
Redaktör
Layout

Katarina Börling, Emma Hjelm, Pernilla Kvarmo, Ulrika Listh, Johan Malgeryd och Maria Stenberg
Katarina Börling
Bergström & Sund Reklambyrå AB

Omslagsfoto:

Janne Andersson

1 Inledning

För att få en ekonomiskt optimal växtodling behöver du anpassa gödningen efter grödans behov och skördepotentialen. Du måste också ta hänsyn till förhållanden på det enskilda fältet som jordmån, förfrukt, tidigare gödning och hur grödan utvecklas under säsongen. Det är även viktigt att anpassa givan efter årets förutsättningar så som nederbörd och temperatur.

När det är dags att gödsla är det ofta svårt att avgöra hur stor den ekonomiskt optimala givan för året kommer att vara. På senare år har det dock kommit många nya hjälpmedel för att underlätta den här bedömningen. Det finns fle a verktyg för att bedöma markens mineralisering och grödans utveckling, till exempel att mäta kväveupptag i nollrutor och i fält med CropSAT eller kvävesensorer. Det ger möjlighet att bättre anpassa årets giva efter de verkliga förhållandena på fältet. Du kan läsa mer om detta i Kapitel 2.

Inom växtodlingen är stora mängder växtnäring i omlopp jämfört med de flest naturliga ekosystem. Det gör att riskerna för förluster till vatten och luft ofta är större från den odlade jorden än från skogsmark och naturmark. För att få så stor nytta som möjligt av tillförd växtnäring och samtidigt minimera förlusterna gäller det att använda lämplig spridnings- och odlingsteknik. Det kan innebära att odla fånggrödor, gå över från höstplöjning till vårplöjning, utöka lagringskapaciteten för stallgödsel för att kunna välja lämpliga spridningstidpunkter, begränsa djurtätheten samt att förbättra gödselspridare tekniskt.

Avsikten med "Rekommendationer för gödning och kalkning 2019" är att ge råd som ska ligga till grund för en ekonomiskt optimal gödning och kalkning, samtidigt som de ligger inom gränserna för en miljömässigt hållbar gödslingsinsats.

Använd lämplig spridningsteknik för att utnyttja gödseln optimalt och minimera förlusterna. Kantspridningsutrustning minskar risken för att gödseln hamnar utanför fältet.
Foto: Jens Blomquist

2 Allmänt om gödsling

För att kunna anpassa gödslingen behöver vi information både om marken och om grödan. Markens förutsättningar kan vi undersöka med hjälp av ogöds-lade rutor (nollrutor), markkartering och växtnäringsbalanser. Genom att titta på samband mellan gödsling och skörd i fältförsök kan vi se hur grödan svarar på gödsling under olika odlingsbetingelser.

Eftersom kväve (N) framför allt ger effekt under det år det tillförs är det viktigt att följa markens kväveleverans och grödans upptag av kväve under odlingssäsongen för att kunna anpassa gödslingen. Det är särskilt viktigt att följa markens mineralisering på gårdar med stallgödsel eftersom det finns stora mängder kväve i stallgödseln som kan mineraliseras under säsongen.

För fosfor (P) och kalium (K) är förhållandena mer komplicerade. Deras verkan kan sträcka sig över flera år och där är markkartering och växtnäringsbalanser bättre verktyg.

För att kunna anpassa gödslingen är det viktigt att

- ha en aktuell markkarta
- göra växtnäringsbalanser på fältnivå och/eller gårdsnivå
- anlägga nollrutor för att se hur mycket kväve marken levererar
- använda markkarta, kvävesensor och andra verktyg för att variera givan över fältet

Oftast tas jordprover vid markkartering med jordborr som är monterad på en fyrhjulig. Provplatserna kan fastställas med GPS. Foto: Eurofins

2.1 Markkartering är en förutsättning för behovsanpassning

Det är viktigt att ha en aktuell markkartering för att kunna behovsanpassa gödslingen. Med markkartering menar vi jordprovtagning och analys av växtnäring och kalktillstånd (pH-värde), kopplat till en karta över fälten. Även jordart och mullhalt kan analyseras. Vid analyserna anges växtnäring per viktenhet jord, medan växterna tar upp näringen från en viss volym jord. Därför kan det vara bra att även ta reda på jordens volymvikt.

Numera registrerar man oftast var provet är taget med en GPS. Då kan man återkomma till exakt samma plats vid omkartering och se förändringar mellan provtagningarna. Dessutom ger det möjlighet att anpassa gödsling och kalkning inom fältet på ett bättre sätt. Du hittar mer information om markkartering och analyser i bilaga 4.

2.1.1 Analysera efter dina behov

Beroende på vilken jordart och odlingsinriktning du har så behöver du olika typer av analyser. Normal miniminivå är att bestämma pH samt fosfor och kalium. Lättlösligt magnesium (Mg) och kalcium (Ca) kan analyseras i samma extrakt som fosfor och kalium. Om du får dessa analyser utan extra kostnad så bör du även göra det på alla prover.

På lätta jordar, på mulljordar och på jordar där det kan finnas risk för brist på bor (B) eller koppar (Cu), bör även dessa ämnen analyseras. Om du ska beräkna kalktillståndet behöver du analysera lerhalt och mullhalt tillsammans med pH. Lerhalten förändras dock inte över tid, så den behöver inte göras om vid nästa markkartering. Lerhalt, mullhalt och pH kan även ge vägledning om växttillgänglighet av andra näringsämnen och eventuell risk för brister. Du kan läsa mer om detta i kapitel 7.

För att bestämma lättlöslig fosfor, kalium, magnesium och kalcium använder man AL-lösning (ammoniumacetat-laktat), medan man använder HCl-lösning (saltsyra) för att bestämma svårlösligt förråd av dessa ämnen. Jordens innehåll av lättlöslig fosfor (P-AL) delas in i sex klasser, medan innehållet av lättlösligt kalium (K-AL) samt förrådet av fosfor (P-HCl) och kalium (K-HCl) delas in i fem klasser (tabell 1).

Gödslingsrekommendationerna för fosfor grundar sig på P-AL. För fosfor kan du inte använda P-HCl för att bedöma gödslingsbehovet, men det kan användas vid beräkning av fosforbalans i marken. För kalium används både K-AL och K-HCl. K-HCl ger värdefull information om jordens långsiktiga leverans av kalium. Dessutom kan man bedöma jordarnas förråd av kalium utifrån lerhalten. Lätta jordar har litet kaliumförråd medan styva jordar oftast har ett större kaliumförråd.

Det är inte meningsfullt att analysera markkväve på våren för att bedöma kvävebehovet under kommande säsong. Det har visat sig att sambandet mellan mineralkväve i marken på våren och markens mineralisering under säsongen är mycket svagt. Däremot kan det vara värdefullt att analysera markkväve efter skörd till exempel i fältförsök, för att se hur mycket restkväve som finns kvar i marken vid olika gödslingsnivåer.

Tabell 1. Klassindelning och halter av fosfor och kalium.

Fosfor- och kaliuminnehåll (mg/100 g torr jord)						
Klass	Lättlöslig fraktion			Förrådsfraktion		
	P-AL	Klass	K-AL	Klass	P-HCl	K-HCl
I	< 2	I	< 4	I	< 20	< 50
II	2,0–4,0	II	4,0–8,0	II	20–40	50–100
III	4,1–8,0	III	8,1–16,0	III	41–60	101–200
IV A	8,1–12,0	IV	16,1–32,0	IV	61–80	201–400
IV B	12,1–16,0	V	> 32	V	> 80	> 400
V	> 16					

2.1.2 Täck in variationen inom fälten

Det är viktigt att täcka in så mycket som möjligt av variationen inom fälten i markkarteringen, dels för att kunna anpassa gödsling och kalkning efter ett varierande behov, men också för att få ett rättvisande medelvärde. Det vanligaste sättet är att ta ett prov per hektar i ett regelbundet rutnät över fälten. På så vis får du god geografisk täckning.

Men ibland kan variationen inom fält göra att ett regelbundet rutnät missar övergångar t.ex. i jordart. Dessutom kan vissa prover hamna på fläckar som inte är representativa. I så fall kan du anpassa provplaceringen efter annan information om fältet, som t.ex. mätningar med marksensorer (t.ex. konduktivitets- eller gammamätning), variationer i grödan som syns på satellitbilder, skördekartor eller grödsensormätningar, jordartsinformation från gamla karteringar eller digi-tala åkermarkskartan (läs mer på www.precisionskolan.se). Då kan du flytta enskilda provpunkter i rutnätet eller lägga till nya punkter för att få med variationen (Wetterlind m.fl., 2018).

Hur tätt du behöver ta prov beror på hur stor variation du har på fältet och hur du tänkt använda analyserna. Ett prov per hektar ger en bild av den övergripande variationen inom fältet och fungerar generellt bättre som underlag för precisionsstyrning av växtnäring och kalk än ett medelvärde för fältet (Söderström, 2008). Om du har stor variation inom fältet eller vill du fånga mer detaljerad variation i jordart och näringsämnen är det bra att ta två prov per hektar. Fler prov ger säkrare kartor vid en interpolation (Söderström, 2010). Du kan få vägledning om variationen på fältet och lämplig provtäthet genom sensormätningar och annan bakgrundsinformation som nämnts ovan.

2.1.3 Gödsling och kalkning kan påverka analysresultaten

För att minska risken för att gödsling eller kalkning påverkar analyserna ska du provta tidigast en månad efter senaste gödsling och tidigast ett år efter kalkning för att säkerställa att gödselkorn och kalk har hunnit lösas upp.

Vill du se trender mellan olika karteringsomgångar är det viktigt att du tar provena på samma plats i växtföljden, vid samma årstid under liknande fuktförhållanden i marken och ungefär lika lång tid efter senaste stora gödselgivan. Det är svårt att pricka helt rätt, men vid tolkningen av analysvärdena är det viktigt att vara medveten om var i växtföljden provtagningen gjordes och när de senaste större gödselgivorna gavs.

Höga givor av fram för allt organiska gödselmedel påverkar analyserna. Stora givor av fosfor (t.ex. 100 kg P per hektar) höjer P-AL tillfälligt och det kan vara förhöjt under ett antal år efter givan (Ringdahl, 2018). Ett exempel på betydelse

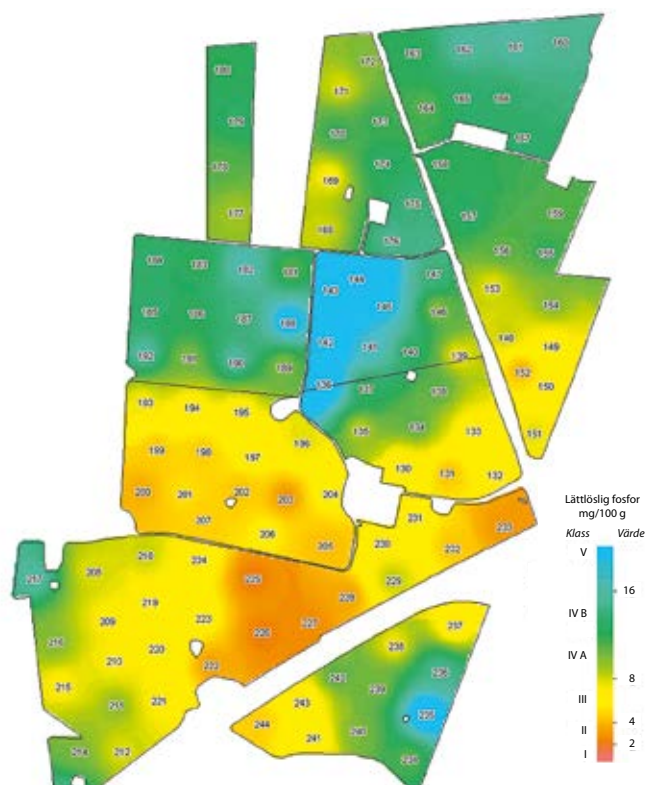
sen av när i växtföljden provtagningen görs är att K-AL-analysvärdena i vall blir väldigt olika om man tar provet innan vallår 1 eller efter vallår 2 (Gruvaeus, 1989).

2.1.4 Markkartera med fem till femton års mellanrum

Normalt bör du markkartera med fem till femton års mellanrum. Kort intervall kan vara aktuellt om du odlar specialgrödor med stort näringsbehov som potatis och sockerbetor, eller om det finns stort kalkbehov. På lättare jordar med lägre buffri gsförmåga kan du förvänta dig snabbare förändringar av t.ex. pH och kalium. Därför kan det vara aktuellt med kortare intervall mellan markkarteringarna på lätta jordar. Det gäller även på gårdar med tillförsel av stora mängder organiska gödselmedel om man inte gör växtnäringsbalanser regelbundet. Vid kortare tidsintervall mellan provtagningarna kan du snabbare avgöra om växtnäringshalten ökar, minskar eller ligger kvar på oförändrad nivå.

Långt intervall kan vara aktuellt om du har jämna jordarter, inget behov av kalkning och måttlig tillförsel av organiska gödselmedel samt om du gör regelbundna växtnäringsbalanser för fosfor och kalium eller uppföljningskarteringar. Om den första uppföljande karteringen visar förväntade resultat utifrån gödsling och skörd och om du fortsätter att följa gödslingsråden, kan du också vänta längre innan nästa kartering. Om du har låga växtnäringsstillstånd är det viktigt att du markkarterar regelbundet så att du inte får skördeföruster på grund av felaktig gödsling.

Uppföljningskartering innebär en mindre provtagning som görs en gång under växtföljden. Då provtar man intressanta punkter från tidigare provtagning. Du bör provta cirka 20 % av de ursprungliga punkterna. I första hand rekommenderar vi uppföljningskartering, eftersom det ger ett underlag för anpassad gödsling inom ett fält. Alternativt gör du provtagningen längs en linje som väl representerar skiftets dominerande jordart. Varje linje bör högst representera 15 hektar. Du kan inte direkt jämföra analyser efter linjeprovtagning med punktkartering eftersom provpunkterna inte sammanfaller. Återkommande linjeprovtagning kan du däremot jämföra med tidigare provtagningar.

Markkartan kan du använda för att variera mängden gödsel eller kalk inom fältet. Färgmarkeringarna på markkartan visar interpolerade värden mellan provpunkterna, i detta fall P-AL.

Foto: Eurofins

2.2 Hur mycket växtnäring förs bort?

Mängden växtnäring som förs bort från fältet beror på skördens storlek och näringsinnehåll. Om du har en högre skördenivå eller proteinhalt förs mer växtnäring bort än om du har lägre skördenivå eller proteinhalt. Proteinhalten påverkar främst bortförelsen av kväve. Tabell 2 visar exempel på bortförelse av växtnäring med några olika grödor vid en angiven skördenivå och normala halter av kväve, fosfor och kalium.

I stråsådens halm och rötter finns cirka 40 % av grödans totala kväveinnehåll. Av det totala näringsinnehållet i en vallgröda finns ungefär en tredjedel i rotsystemet. Brukar du ner halm och blast återgår en stor del av växtnäringen direkt till jorden. Om du använder skörderesterna som strö eller foder kan merparten av näringen återföras med stallgödseln.

Tabell 2. Ungefärlig mängd kväve (N), fosfor (P) och kalium (K) i några olika grödor.

Gröda	Skörd ton/ha	Kg/ha		
		N	P	K
Fodervete, kärna, 11 % protein	6	100	19	26
Brödvete, kärna, 12 % protein	6	110	19	26
Korn, kärna	5	80	17	22
Stråsådeshalm	4	30	4	40
Oljeväxter	3,5	126	21	28
Ärter	3,5	120	13	35
Potatis, knölar	30	105	15	150
Vall, 25 % klöver	6 (ts)	140	14	150
Socketbetor, betor	60	120	24	120
Socketbetor, blast	30	100	15	150

2.3 Kvävegiva efter grödans behov

2.3.1 Sensorer och andra verktyg mäter kväveupptag i fält

Tidigare har man ofta utgått från hela fältet när man valt gödslingsnivå. Om du använder sensorteknik och GPS kan du variera givan efter hur markförhållanden och skörd varierar inom fältet.

Det finns flera verktyg för att bestämma hur mycket kväve grödan har tagit upp i fält. Du kan göra snabbanalyser där du klipper några skott och får ett värde på nitrathalten i växtsaften. Det finns också små sensorer som du kan bära med dig ut i fält och som mäter reflekterande ljus eller genomlyser bladet. Då får du ett mått på kväveinnehåll i grödan och i vissa fall även biomassa. Det finns även sensorer som kan monteras på traktorn och som mäter grödans kväveinnehåll under körning. Då kan du styra och variera kvävetillförseln i växande gröda med hänsyn till grödans färg och täthet.

Ett annat alternativ är att använda styrfiler från nytagna satellitbilder som kopplas till gödselspridaren och reglerar utmatningen av gödsel inom fältet. CropSAT (www.cropsat.se) är exempel på ett webbaserat verktyg med satellitbilder tagna under växtodlingssäsongen. CropSAT visar ett vegetationsindex som är korrelerat till biomassa och kväveinnehåll. På www.cropsat.se finns bilder från södra Sverige och Mellansverige, upp till södra Norrland. Du kan zooma in ditt fält och se hur vegetationsindex varierar inom fältet. Du

kan även använda CropSAT för att göra styrfiler för gödselspridaren så att du kan variera gödslingen efter vegetationsindex. Precisionen i satellitbilderna sträcker sig i princip ned till 20 × 20 m.

Alla metoder som utnyttjar den gröna färgen som styrmedel för kvävegödsling förutsätter att grödan är frisk, att det inte finns några andra växtnäringsbrister förutom eventuell kvävebrist och att det inte finns alltför stora mängder ogräs i förhållande till grödan.

Det är bra att kombinera olika metoder när du ska bedöma hur mycket kväve grödan behöver. Du kan använda metoderna både för att bedöma kvävenivån och hur gödseln ska fördelas inom fältet. Du kan läsa mer om olika verktyg och metoder till exempel på Greppa Näringens webbplats, www.greppa.nu och på Precisionsskolans webbplats, www.precisionsskolan.se.

2.3.1.1 Teknik för spridning av mineralgödsel

Det finns två olika spridare för mineralgödsel på marknaden, centrifugalspridare och rampspridare. Fördelen med centrifugalspridare är hög kapacitet och en lägre investeringskostnad. På båda spridartyperna finns idag möjlighet att variera gödselgivan på fältet med GPS-styrning. De mest avancerade centrifugalspridarna har möjlighet att variera kastlängden steglöst vid kil-körning där rampspridaren har möjlighet att variera arbetsbredden i 4 steg. Fördelen med en rampspridare är dock att den kan ge full giva ända ut till kanten, att den har relativt låg vindkänslighet och att den är mindre känslig för skiftande gödselkvalitet. Nackdelen är en högre investeringskostnad och större behov av underhåll.

ISOBUS-standarden som allt fler tillverkare anammar, gör det möjligt att opti-mera gödselspridningen från traktorns dataterminal vilket underlättar och minskar antalet styrenheter i traktorn. Det är bra att testa hur jämnt din spridare sprider i praktiken. Flera rådgivningsföretag erbjuder rådgivningen Test av mineralgödselspridare (modul 16B) genom Greppa Näringen.

Kvävesensorn på traktorns tak läser av grödans färg och täthet. Gödselspridaren varierar sedan kvävegödslingen efter grödans behov.
Foto: Lantmännen

2.3.2 Växtanalys om du misstänker brist

Om du misstänker att grödan lider brist på något växtnäringsämne kan du lämna in växtprov för analys, framför allt om du misstänker mikronäringsbrister. Med analyssvaret får du normalt råd om vilka gödslingsåtgärder du bör göra. Det är viktigt att du bestämmer grödans utvecklingsstadium innan du skickar in växtprovet.

2.3.3 Nollruta för kväve visar markens mineralisering

Med nollruta menar vi en jämförelseyta på fältet som inte är gödslad med kväve. Du anlägger den enkelt genom att lägga en presenning över grödan vid varje tillfälle du gödslar med kväve eller genom att stänga av gödselutmatningen under några meter vid kombisådd.

Uppskatta kväveupptaget i nollrutan till exempel genom att titta på grödans färg och mät grödans höjd eller genom att mäta med en kvävesensor om du har tillgång till det. Jämför nollrutans upptag med omkringliggande normalgödslad gröda för att få en uppfattning om markens kväveleverans och hur mycket av det tillförda gödselkvävet som har tagits upp. Då blir det lättare att anpassa kvävegödslingen efter årsmånen.

2.3.4 Maxruta visar högsta möjliga kväveupptag

Du kan också anlägga en så kallad maxruta, gärna i kombination med nollrutan. I maxrutan lägger du på extra kväve förutom normal kvävegödsling, så att du är säker på att grödan inte lider av kvävebrist. Bedöm grödan i maxrutorna på samma sätt som i nollrutorna och jämför med omkringliggande gröda.

Maxrutan ska visa det högsta möjliga kväveupptaget i grödan utifrån årsmånen och övriga förutsättningar på odlingsplatsen. Om tillväxten på fältet är dålig kan du jämföra med grödan i maxrutan för att få en uppfattning om det är kvävebrist eller om det är någon annan faktor som begränsar tillväxten.

2.4 Optimal gödsling gynnar både ekonomi och miljö

Störst skördeökning per kilo kväve får du vid låga och måttliga kvävegivor. Kväveutnyttjandet sjunker om du gödslar över ekonomiskt optimum, samtidigt som risken för förluster ökar. Även risken för liggsåd ökar, speciellt om det även är hög mineralisering. Därför bör du undvika att gödsla mer än den ekonomiskt optimala givan, med hänsyn till både ekonomi, resurshushållning och miljö.

Kväveutlakningen ökade betydligt från försöksfält med havre då gödslingen överskred den optimala givan enligt en undersökning av Delin & Stenberg (2012). Men så länge man får minst 10 kg högre skörd för varje extra kg kväve så ökade utlakningen obetydligt. Detta stämmer relativt väl med ekonomiskt optimal gödsling. Blir skördeökningen mindre än 10 kg per extra kg kväve så ökar kväveutlakningen för varje ytterligare kilo kväve som tillförs.

2.5 Växtnäringsbalanser kan göras på många olika nivåer

En växtnäringsbalans gör du genom att räkna på skillnaden mellan tillförd och bortförd växtnäring. Växtnäringsbalanser kan göras på fält-, gårds-, regions- eller landsnivå. För dig som lantbrukare är det intressant att göra balanser både på fältnivå och på gårdsnivå för att analysera gårdens växtnäringshushållning. Du kan räkna både på kväve, fosfor och kalium, eller andra växtnäringsämnen. För att kunna jämföra olika balanser eller överskott måste de vara gjorda på samma sätt och ha samma avgränsning. Det går alltså inte att jämföra en balans för ett fält med en balans för hela gården.

När du gör en växtnäringsbalans på gårdsnivå räknar du med all växtnäring som köps in i form av foder, levande djur, organisk gödsel och mineralgödsel. Ta även hänsyn till atmosfäriskt nedfall och baljväxternas kvävefixering. I bortförsl från gården räknar du in all näring som lämnar gården, till exempel växt- och djurprodukter, men också stallgödsel. Är du medlem i Greppa Näringen kan du göra en växtnäringsbalans på www.greppa.nu under Mina sidor.

Inom Greppa Näringen har vi gjort sammanställningar av ett stort antal växtnäringsbalanser på gårdsnivå från gårdar med olika driftsinriktning, vilket gör att vi har ett gediget referensmaterial (Nilsson & Olofsson, 2015). Genom Greppa Näringens rådgivning kan du få hjälp att analysera din växtnäringsbalans och få tips om olika åtgärder. Om du har ett stort kväveöverskott kan få råd om hur du kan utnyttja växtnäringen på ett mer effektivt sätt.

Om du gödslar mer än optimum minskar kväveutnyttjandet samtidigt som risken för kväveförluster ökar. I värsta fall kan liggsäd spolia skörden.

Foto: Hans Jonsson

När du gör en fältbalans räknar du på tillförsel och bortförsel för ett visst fält. För fosfor och kalium kan du relatera balansen till markkartan och din odlingsinriktning. Då får du en indikation på fosfor- och kaliumtillståndets utveckling mellan markkarteringstillfällena. Du kan läsa mer i kapitlen som handlar om fosfor respektive kalium. Om du tillför stallgödsel får du normalt ett högre kväveöverskott i fältbalansen än om du enbart använder mineralgödsel eftersom det organiska kvävet i stallgödsel inte har omedelbar effekt.

Gårdsbalans

Utsäde
Gödsel
Inköpt foder
Livdjur
Nedfall
Kvävefixering

Mjök
Kött
Ägg
Livdjur
Spannmål
Vegetabilier
Gödsel

Fältbalans

Utsäde
Gödsel
Nedfall
Kvävefixering

Grovfoder
Vegetabilier
Spannmål
Bortförd halm

Med en växtnäringsbalans på gårdsnivå kan du se hur effektivt du använder växtnäringsen. En balans på fältnivå kan visa hur växtnäringsinnehållet i marken utvecklas på sikt.

Foton: Janne Andersson

2.5.1 Gör en växtodlingsplan

Genom att notera tillförsel av växtnäring och kalk i en växtodlingsplan kan du hålla koll på tillförda mängder på längre sikt. Om du regelbundet markkarterar eller linjekarterar samt gör växtnäringsbalanser så ser du tydligt skillnaden mellan tillförsel och bortförsel. På lång sikt kan det leda mot önskat växtnäringsstillstånd.

3 Gödselmedel

3.1 Mineralgödsel

3.1.1 Kvävegödselmedel med olika egenskaper

Enkla kvävegödselmedel står för ungefär två tredjedelar av kvävetillförseln via mineralgödsel (Jordbruksverket, 2016). Det vanligaste enkla kvävegödselmedlet är kalkammonsalpeter (N₂₇). Det innehåller oftast även svavel (S), till exempel NS 27-3 eller NS 27-4. Kvävet i dessa gödselmedel består av ammoniumnitrat. Ammoniumkvävet måste omvandlas till nitrat för att bli växttillgängligt medan nitratkvävet är direkt tillgängligt för grödan.

Rent ammoniumnitrat (N₃₄) förekommer också, men användningen som gödselmedel är begränsad. Andra enkla kvävegödselmedel som används i mindre omfattning är kalksalpeter (N_{15,5}), urea (N₄₆) och olika flytande produkter med varierande innehåll av urea, ammonium- och nitratkväve (t.ex. N₃₀ och flytande NS 27-3). Flytande NS 27-3 innehåller dessutom ammoniumsulfat. Tiosulfatdelen bromsar upp omvandlingen från urea till ammoniumkväve. Kalksalpeter innehåller enbart kväve i form av nitrat som är direkt tillgängligt för växterna. Därför är kalksalpeter mer snabbverkande än andra kvävegödselmedel. Det har också en säkrare effekt vid torr väderlek. Urea måste omvandlas i fle a steg innan kvävet blir tillgängligt. Ammonsulfat (NS 21-24) innehåller enbart ammoniumkväve medan Sulfammo 22 innehåller både ammonium- och ureakväve. NS 30-7 är en blandning av ammoniumnitrat och ammonsulfat.

De olika kvävegödselmedlen påverkar markens pH-värde på olika sätt och olika mycket. Kalksalpeter har en positiv kalkverkan. Kalkammonsalpeter har en neutral eller svagt sur verkan medan ammoniumnitrat, ammoniumsulfat och urea har en negativ kalkverkan (se tabell 24).

3.1.2 Sammansatta gödselmedel beroende på ändamål

NPK-gödselmedel har ett brett användningsområde och finns även i specialvarianter med tillsats av svavel (S), natrium (Na), magnesium (Mg) och mikronäringsämnen främst avsedda för oljeväxter, sockerbetor, potatis och frilandsgroönsaker. Tidigare har NPK-gödselmedlen mest använts vid sådd av vårsäd samt till oljeväxter och vallar, men på senare tid har de också mer och mer börjat användas vid vårgödsling i höstsådda grödor. Förstaårseffekten av fosfor som läggs på markytan är dock sämre än om fosfor blandas in i jorden. NPK-produkter står för ungefär 32 % av allt kväve, 70 % av all fosfor och 77 % av allt kalium som säljs via mineralgödsel i Sverige (Jordbruksverket, 2016).

Beroende på grödornas växtnäringsbehov och markens fosfor- och kaliumklass kan du välja gödselmedel med lämplig sammansättning. I praktiken kan det dock vara svårt att hantera många olika gödselmedel på gården.

Om du använder NPK kan du också få svårare att anpassa gödslingen till aktuella markförhållanden det enskilda året än om du gödslar med P- eller PK-gödselmedel i kombination med enkla kvävegödselmedel.

Till höstsådda grödor rekommenderas höstgödsling med fosfor och kalium om markens innehåll av dessa ämnen är lågt. Aktuella gödselmedel är t.ex. P20, PK 11-21 eller NP 12-23. Till höstoljeväxter och andra grödor som har ett förhållandevis stort kvävebehov på hösten kan du också välja ett NPK-gödselmedel.

Enkla kaliumgödselmedel, till exempel kaliumklorid, är främst aktuella i situationer där du inte kan trygga kaliumtillgången i marken på annat sätt.

NP 11-21 används, förutom vid gödsling i samband med höstsådd, också ofta vid startgödsling till majs på våren.

3.1.3 Välj gödselmedel med låg klimatpåverkan

En stor del av klimatavtrycket i växtodlingen kommer från användningen av mineralgödsel, och då framför allt tillverkningen av kvävegödselmedel. Du kan minska odlingens påverkan på klimatet drastiskt genom att välja produkter som är tillverkade med bästa möjliga teknik (BAT – Best Available Technique). Klimatavtrycket från olika gödselmedel uttrycks som kg koldioxidekvivalenter per kg kväve (kg CO₂-ekv/kg N). Klimatavtrycket har de senaste åren halverats för många kvävegödselmedel. Det finns dock fortfarande vissa tillverkare som använder sig av äldre teknik med höga utsläpp av växthusgaser.

3.1.4 Regler för spridning av mineralgödsel

Det svenska regelverket för gödselspridning gäller i huvudsak stallgödsel och andra organiska gödselmedel. I Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om miljöhänsyn i jordbruket (SJVFS 2004:62) vad avser växtnäring finns dock några regler som gäller mineralgödsel också.

3.1.4.1 Hela landet – bruka ned urea inom 4 timmar

Mineralgödsel som innehåller urea ska myllas eller brukas ned inom 4 timmar vid spridning på obevuxen mark.

3.1.4.2 Känsliga områden – sprid inte gödsel för nära sjöar och vattendrag

Inom känsliga områden får gödselmedel inte spridas närmare än två meter från fältkant som gränsar till vattendrag eller sjö eller på jordbruksmark som gränsar till vattendrag eller sjö och där markens lutning mot vattnet överstiger 10 %. Under perioden 1 november–28 februari får inga gödselmedel spridas i känsliga områden.

Högst 60 kg lättillgängligt kväve per hektar får tillföras inför sådd av höstoljeväxter och högst 40 kg lättillgängligt kväve per hektar inför sådd av övriga höstgrödor. Mängden lättillgängligt kväve som tillförs ska anpassas till grödornas behov på hösten.

3.2 Stallgödsel

Stallgödsel är ett samlingsbegrepp för träck, urin, vatten och strömedel i olika proportioner. Grovt brukar man dela in stallgödseln i urin-, flyt-, klet-, fast- och djupströgödsel beroende på konsistens och hanteringssegenskaper (tabell 3).

Tabell 3. Egenskaper hos olika typer av stallgödsel. Fjäderfågödsel har delvis annorlunda egenskaper. Värdena i tabellen kan därför inte tillämpas på fjäderfågödsel.

Gödsel-slag	Ts-halt (%)	pH-värde	Andel NH ₄ -N (%) ^{a)}	Ungefärlig C/N-kvot	Hanterings-egenskaper
Urin	1–5	7,5–9	90	2	Pumpbar
Flytgödsel	3–12	6,5–8	50–70	< 10	Pumpbar
Kletgödsel	12–16	7–8,5	40–50	12	Flyter ut
Kletgödsel	15–20	7–8,5	40–50	15	Ej helt stapelbar
Fastgödsel	18–25	7,5–9	25	20	Kan staplas > 1 m
Djupströgödsel	> 25	7,5–9	10	30	Kan staplas > 2 m

^{a)} Andelen NH₄-N avser procent av totalt kväveinnehåll. Där det finns intervall avser den lägre siffran nötgödsel och den högre svinggödsel.

Beroende på djurslag, foderstat, strömedel och gödselhantering kan du beräkna hur mycket gödsel som produceras och vad den innehåller. **Foto:** Janne Andersson

3.2.1 Hur mycket gödsel producerar djuren?

Hur mycket gödsel som produceras från olika djurslag och gödselns egenskaper varierar med bland annat foderstat, inhysningssystem, gödselhantering, mängd och typ av strömedel och intensitet i produktionen (tabell 4).

När vi har räknat fram lagringsbehovet har vi summerat träck- och urinproduktion, strötillsats, vattenspill, tvättvatten och vattentillskott via nederbörd. Vi har också tagit hänsyn till omsättningsförluster vid lagring av fastgödsel och djupströgödsel. När vi har räknat fram fördelningen av torrsustans (ts), kväve, fosfor och kalium mellan fastgödsel och urin har vi för mjölkkor förutsatt att 25 % av urinen suggs upp av ströet och hamnar i fastgödseln medan resten av urinen hamnar i urinbehållaren. För kletgödsel har vi räknat ut med att andelen urin som suggs upp är 50 %.

Vi har räknat med ett vattentillskott via nederbörd på 300 mm (halva årsnederbörden). I en 3 m djup flytgödsel- eller urinbehållare motsvarar det en utspädning med 10 %. När det gäller vätsketillskottet via dräneringsvatten från gödselplatta som leds till urin- eller flytgödselbehållaren har vi baserat beräkningen på att den fasta gödseln lagras till 1 m höjd, dvs. att plattan är lika många kvadratmeter stor som lagringsbehovet för fastgödseln i kubikmeter. Om gödselavläggningsytan har tak och vattnet avleds minskar lagringsbehovet. Tak över behållaren minskar behovet av lagringskapacitet med cirka 10 % för flytgödsel och 5 % för urin. Tak över gödselplattan minskar lagringsbehovet för urin + dräneringsvatten med cirka 40 % för nötkreatur och 20 % för svin.

I praktiken kan torrsustanshalten variera, vilket påverkar gödselmängden och behovet av lagringskapacitet. Vi har därför standardiserat mängden gödsel som varje djurkategori producerar utifrån antagna ts-halter baserade på gödselanalyser för respektive djur och gödselslag (tabell 4).

Vi har antagit att ts-halterna i flytgödsel före vattentillskottet via nederbörd är:

- 9 % ts för nötkreatur
- 6 % ts för slaktsvin
- 8 % ts för suggor
- 10 % ts för sinsugor.

För mjölkkor tillkommer 200–450 liter diskvatten per ko och månad. Den större vattenmängden gäller för stallar med mjölkkningsrobot.

För flytgödsel och urin kan även en liten förändring i ts-halt ha stor inverkan på gödselvolymen och därmed behovet av lagringskapacitet. Var uppmärksam på detta när du beräknar lagringsbehovet för din gård.

Tabell 4. Normtal för producerad mängd gödsel (inkl. normal strömängd och nederbörd) för olika djurslag och lagringstider. Värdena för fast- och djupströgödsel avser nettomängder efter omsättningsförluster.

Djurslag	Producerad mängd gödsel per djurplats vid olika lagringstid (m ³)											
	Fastgödsel ^{a)}				Urin + gödselvatten				Flytgödsel ^{b)}			
	Lagringstid (antal månader)				Lagringstid (antal månader)				Lagringstid (antal månader)			
	6	8	10	12	6	8	10	12	6	8	10	12
Nöt												
Mjölkkko, 8 000 kg ECM ^{b)} /år	7,1	9,5	11,9	14,3	4,4	5,9	7,3	8,8	14,5	19,4	24,2	29,1
Mjölkkko, 10 000 kg ECM ^{b)} /år	7,2	9,6	12,0	14,4	4,5	6,0	7,5	9,0	14,8	19,7	24,6	29,5
Mjölkkko, 12 000 kg ECM ^{b)} /år	8,0	10,7	13,4	16,1	5,1	6,8	8,5	10,2	16,6	22,1	27,6	33,1
Diko, 6 mån stallperiod	3,9				2,2				6,1			
Kviga/stut < 1 år	1,8	2,4	3,0	3,6	1,3	1,7	2,2	2,6	3,0	4,0	5,0	6,0
Kviga/stut > 1 år	2,9	3,9	4,9	5,9	2,4	3,2	4,0	4,8	5,2	6,9	8,6	10,3
Gödtjur, 1–12 mån	1,9	2,6	3,2	3,9	1,5	1,9	2,4	2,9	3,3	4,4	5,5	6,6
Vallfodertjur, 1–16 mån	2,5	3,4	4,2	5,1	2,1	2,8	3,5	4,2	4,5	6,0	7,6	9,1
Betestjur, 1–18 mån	3,0	4,0	5,0	6,0	2,5	3,4	4,2	5,1	5,3	7,1	8,9	10,7
Svin												
Sugga i produktion, 2,2 omg/år	1,5	2,0	2,5	3,0	3,0	4,0	4,9	5,9	4,7	6,3	7,8	9,4
Suggplats i satellit, 6,5 omg/år	3,2	4,3	5,4	6,5	6,4	8,6	10,7	12,8	9,5	12,6	15,8	18,9
Sinsuggplats i suggnav, 4,4 omg/år	0,7	0,9	1,1	1,3	1,2	1,6	2,0	2,5	1,8	2,4	3,0	3,6
Slaktsvin 3,0 omg/år	0,4	0,5	0,6	0,7	1,0	1,3	1,7	2,1	1,6	2,1	2,6	3,1
Övriga djurslag												
Värphöns 100 st ^{c)}	2,0	2,7	3,3	4,0					5,0	6,6	8,2	9,9
Unghöns 100 st, 2,2 omg/år	0,6	0,8	1,0	1,2					1,5	2,0	2,5	3,0

Djurslag	Djupströgödsel ^{d)}			
	Lagringstid (antal månader)			
	6	8	10	12
Nöt				
Mjölkkko, 8 000 kg ECM ^{d)} /år	14,4	19,2	23,9	28,7
Mjölkkko, 10 000 kg ECM ^{d)} /år	14,6	19,5	24,4	29,3
Mjölkkko, 12 000 kg ECM ^{d)} /år	15,3	20,3	25,4	30,5
Diko, 6 mån stallperiod	7,0			
Kviga/stut < 1 år	3,4	4,5	5,6	6,7
Kviga/stut > 1 år	6,0	8,0	10,0	12,0
Svin				
Sugga i produktion, 2,2 omg/år	2,6	3,5	4,3	5,2
Övriga djurslag				
Häst, fritid (500 kg)	5,0	6,6	8,3	10,0
Häst, ponny (300 kg)	3,5	4,7	5,9	7,1
Får, 6 mån stallperiod	0,8			
Slaktkyckling 100 st, 7,0 omg/år	0,7	1,0	1,2	1,5
Kalkon 100 st, 2,3 omg/år	2,4	3,1	3,9	4,7

^{a)} Volymvikt för fastgödsel: Nöt, sugga och slaktsvin 750 kg/m³; värphöns och unghöns 900 kg/m³. Ts-halt: Nöt 18 %, svin 24 %, värphöns och unghöns 30 %.

^{b)} Volymvikt för flytgödsel: 1 000 kg/m³. Ts-halt före tillskott av nederbörd: Mjölkkor 9 %, övriga nöt 10 %, suggor 8 %, slaktsvin 6 %, sinsugga 10 %, värphöns 12 %.

^{c)} Volymvikt för djupströgödsel: Slaktkyckling och kalkon: 600 kg/m³, övriga djurslag: 500 kg/m³. Ts-halt: Nöt 28 %, svin 30 %, slaktkyckling och kalkon 50 %.

^{d)} ECM = energikorrigerad mjölk.

^{e)} Medelvärde för frigående höns och höns i inredda burar.

Foderstaten påverkar hur mycket växtnäring gödseln innehåller. Om fytas inte används i foder till grisar och fjäderfä blir fosforinnehållet högre än vad som anges i tabell 5.

Foto: Per G Norén

3.2.2 Hur mycket växtnäring innehåller stallgödseln?

Tabell 5 visar bruttomängden växtnäring som djuren utsöndrar per djurplats och år. Värdena är beräknade utifrån standardfoderstater för varje djurslag. Nuvarande beräkningar för nötkreatur och grisar utgår från det som redovisas i Jordbruksverkets rapporter 2001:13 (svin) och 1995:10 (nöt). Från 2011 och framåt har vi uppdaterat foderstaterna för mjölkkor, svin och fjäderfä. Under kommande år ska vi se över foderstaterna för dikor och ungnöt. För övriga djurslag har vi gjort kalkyler över växtnäringsutsöndringen med hjälp av information om foderstater från rådgivare och forskare. Utfodringen och hur produktionen bedrivs varierar dock mellan olika gårdar och det påverkar mängden växtnäring i stallgödseln, både per djurplats och per ton gödsel.

I beräkningsprogrammet VERA kan du beräkna växtnäringsinnehållet i din stallgödsel. Du kan välja om du vill räkna på schablonvärden eller göra en stallbalans (växtnäringsbalans för djurhållningen) baserad på den egna gårdens foderstat och produktion. Med en stallbalans får du mer rättvisande värden på hur mycket kväve, fosfor och kalium gödseln på just din gård innehåller. Du kan läsa mer om beräkningsprogrammet VERA på Greppa Näringens webbplats www.greppa.nu.

Tabell 5. Årsproduktion av kväve (N), fosfor (P) och kalium (K) i färsk träck och urin från olika djurslag.

Djurslag	Innehåll av växtnäring (kg/djurplats och år)		
	N	P	K
Nöt			
Mjölko, 8 000 kg ECMa)/år	132	15,2	114
Mjölko, 10 000 kg ECMa)/år	142	16,5	106
Mjölko, 12 000 kg ECMa)/år	178	21,0	117
Diko, helår	63	12	75
Diko, enbart stallperiod 6 mån	22	5	28
Kviga/stut <1 år	21	3	26
Kviga/stut >1 år	47	8	54
Gödtjur 1-12 mån	32	6	15
Vallfodertjur 1-16 mån	36	6	33
Betestjur 1-18 mån	40	6	46
Svin			
Sugga, 2,2 omg/år (inkl. 23 smågrisar till 30 kg)	35	6,7 ^{b)}	13
Slaktsvin, 3,0 omg/år	10	1,6 ^{b)}	4,3
Övriga djurslag			
Häst, fritid (500 kg)	48	9	58
Häst, ponny (300 kg)	33	6,4	42
Får inkl. 1,8 lamm	14	2,0	19
Värphöns 100 st (genomsnitt, inredd bur och frigående)	68	14,8 ^{b)}	24
Unghöns 100 st, 2,2 omg/år	23	6,0 ^{b)}	7,6
Slaktkyckling 100 st, 7,0 omg/år	39	7,6 ^{b)}	15
Kalkon 100 st, 2,3 omg/år (medeltal av höna 0-10 v och tupp 0-19 v)	125	35	43

^{a)} ECM = Energikorrigerad mjölk

^{b)} Förutsätter användning av foder med tillsats av fytas. Om fytas inte används blir fosforinnehållet i gödseln högre.

Tabell 6 visar riktvärden för växtnäringsinnehållet per 10 ton gödsel efter lagring. I praktiken är dock variationerna stora. Därför ska du alltid använda tabellvärdena med försiktighet.

Tabell 6. Riktvärden för växtnäringsinnehåll i stallgödsel efter lagring och ungefärlig kväveeffekt vid vårspridning. Ts-halterna i flytgödsel avser ts-halter före vattentillskott via nederbörd.

Gödseltyp	Växtnäringsinnehåll (kg/10 ton)			Andel ammoniumkväve (% av tot-N)	Kväveeffekt vid vårspridning (kg per 10 ton)
	Tot-N	P	K		
Fastgödsel					
Fastgödsel, nöt	52	15	50	25	10
Fastgödsel, svin ^{a)}	65	25	25	25	10
Fastgödsel, höns, 30 % ts ^{b)}	150	41	65	60	90
Fastgödsel, höns, 60 % ts ^{b)}	275	88	140	40	110
Djupströ/ströbädd					
Djupströgödsel, nöt	54	15	100	10	5
Djupströgödsel, svin	48	15	45	10	5
Djupströgödsel, häst	49	15	100	10	5
Djupströgödsel, får	95	15	200	10	5
Ströbäddsgödsel slaktkyckling, 50 % ts ^{b)}	380	86	170	20	150
Ströbäddsgödsel kalkon, 50 % ts	360	125	155	20	140
Urin					
Urin, nöt, täckt behållare ^{c)}	35	<1	50	90	25
Urin, svin, täckt behållare ^{c)}	18	2	12	90	15
Flytgödsel					
Flytgödsel, nöt, 9 % ts ^{d)}	43	6	38	50	15
Flytgödsel, svin, 8 % ts ^{e)}	36	8	19	70	20
Flytgödsel, svin, 6 % ts ^{e)}	27	6	14	70	15
Flytgödsel, höns, 12 % ts	60	15	24	75	45

^{a)} Avser gödsel från suggor – gödsel från slaktsvin har något högre kväveinnehåll.

^{b)} Avser kletig respektive torr fastgödsel från värphöns resp. ströbäddsgödsel (slaktkyckling).

^{c)} Om urinen lagras utan täckning är kväveeffekten cirka 30 % lägre

^{d)} Avser gödsel från mjölkkor – gödsel från övriga nöt har något lägre kväveinnehåll och högre kaliuminnehåll

^{e)} Avser gödsel från slaktsvin – gödsel från suggor har något lägre kväveinnehåll.

3.2.3 Effekten beror på gödselslag, lagring och spridning

Gödslingseffekt en kan beräknas utifrån utsöndrade växtnäringsmängder från de olika djurslagen men beror också på hur gödseln hanteras. När på året och till vilken gröda gödseln sprids har också stor betydelse för kväveutnyttjandet.

3.2.3.1 Analysera flytgödsel och urin

Du kan i de flesta fall beräkna stallgödselns kväveeffekt utifrån ammoniumkväve i stallgödseln efter avdrag för förluster i stall, under lagring och i samband med spridning. Undantaget är fjäderfägödsel där en stor andel av kvävet utsöndras som urinsyra. Andelen växttillgängligt kväve varierar beroende på gödselslag, från ca 10 % för djupströgödsel till 90 % för urin. Resten av kvävet är organiskt bundet och frigörs successivt allt eftersom det organiska materialet bryts ner.

Begränsa ammoniakförlusterna genom att snabbt bruka ner gödseln efter spridning. Då utnyttjas kvävet i stallgödseln bättre.

Foto: Henrik Nätterlund

Genom att analysera ammoniumkväve i stallgödseln får du ett bättre underlag för att bedöma kväveeffekten. Ofta är det främst aktuellt att analysera gödseln i samband med vårspridning. Du kan göra analysen själv med hjälp av en kvävemätare för gårdsbruk, den så kallade ”kväveburken”, men du kan också skicka in ett gödselprov till ett laboratorium för analys. Skillnaderna mellan olika gårdar är ofta stora och kväveinnehållet kan också variera under året på en och samma gård.

Det är viktigt att gödseln är väl omblandad när du tar ut provet, särskilt om innehållet av ts, fosfor och totalkväve ska analyseras. Eftersom det är svårt att ta ut representativa prover av fast- och kletgödsel rekommenderar vi bara att du analyserar flytgödsel och urin. Du kan hitta instruktioner för provtagning och hantering av gödselprover på laboratoriernas webbplatser.

3.2.3.2 Bäst kväveeffekt vid vårspridning

Stallgödsel har i vissa fall en långsammare verkan än mineralgödsel. Hur snabbt du får effekt av stallgödseln beror bland annat på hur mycket ammoniumkväve respektive organiskt bundet kväve stallgödseln innehåller. I tabell 6 hittar du ungefärlig kväveeffekt vid vårspridning av stallgödsel avrundat till hela femtal kg per 10 ton gödsel.

Flytgödsel, urin och biogödsel, som innehåller en stor andel lättillgängligt kväve, ger normalt bäst effekt vid spridning på våren och i växande gröda. Detta gäller även fjäderfågödsel. I försök har man fått mycket goda effekter av svinflytgödsel som spridits med släpslangar på våren i växande höstgröda (Hammarstedt, 2013).

Vid höstspridning kan kväveeffekten variera, men som regel är den lägre än på våren. Under senhösten och vintern är risken stor för förluster genom utlakning och denitrifikation om det finns mycket lättillgängligt kväve i marken. Sprider du inför sådd av höstoljeväxter eller till gräsdominerad vall kan du också få ett godtagbart kväveutnyttjande, men i övrigt bör du undvika eller i varje fall begränsa höstspridning av dessa gödselslag. Det gäller både till andra grödor och på obevuxen mark.

Sprider du däremot fast- och djupströgödsel med liten andel ammoniumkväve kan växtnäringseffekten bli lika god vid spridning på hösten som på våren. Risken för förluster vid höstspridning kan uppvägas av att en del av det organiskt bundna kvävet omsätts under höst och vår och blir tillgängligt för grödan snabbare än om du sprider gödseln på våren. Färsk djupströgödsel har svag kväveverkan medan komposterad djupströgödsel kan ge ungefär lika mycket kväve som fastgödsel. Torvinblandning minskar ammoniakavgången från både stall och lager och kan förbättra gödselns kväveverkan ytterligare. Vi bedömer att kletgödselns kväveeffekt ligger mittemellan fast- och flytgödsel.

Förlusterna och därmed också kväveeffekten av höstspridd stallgödsel, påverkas av nederbörd, temperatur, jordart, geografiskt läge och om marken är bevuxen under höst och vinter. Störst risk för utlakningsförluster är det på lätta jordar i varmt, nederbördsrikt klimat. På lerjordar kan gasformiga kväveförluster via denitrifikation vara betydande. Om du vill räkna på stallgödselns kväveeffekt vid olika spridningstidpunkter kan du använda beräkningsverktyget ”Stallgödselkalkylen”. Det finns på Greppa Naringens webbplats www.greppa.nu under rubriken ”Våra tjänster”, ”Räkna själv” eller som en del i beräknings-verktyget VERA.”.

3.2.3.3 *Sprid vid rätt tidpunkt och brukar ner gödseln snabbt*

Sprider du stallgödseln vid mulet, svalt och fuktigt väder och brukar ned gödseln snabbt kan du hålla ammoniakförlusterna på en rimlig nivå. Spridning i lämpligt väder och snabb nedbrukning är helt avgörande för att du ska få god effekt av stallgödselns ammoniumkväve. Efter spridning kan du förlora stora mängder kväve i form av ammoniak om du inte myllar eller brukar ner gödseln tillräckligt snabbt. Förlusterna blir särskilt stora vid soligt, blåsigt och varmt väder.

Om du sprider stallgödsel när marken är frusen kan förlusterna öka på grund av att ammoniumkvävet inte kommer i tillräckligt god kontakt med markpartiklarna. Frusen mark innebär också större risk för förluster via ytavrinning i samband med regn eller snabb snösmältning. För att undvika att stallgödsel rinner av på markytan ska du inte sprida på frusen eller snötäckt mark eller där det är risk för ytavrinning eller stående vatten på fältet.

Om du brukar ner gödseln i nära anslutning till spridningen kan förlusterna vid vårspridning uppgå till 20 % av ammoniumkvävet för fastgödsel och urin och 10 % för flytgödsel. Om du inte brukar ner gödseln direkt blir förlusterna högre. Det ammoniumkväve som finns kvar efter spridningsförluster i flytgödsel från svin antas ha lika stor effekt som mineralgödselkväve medan ammoniumkvävet i nötflytgödseln antas ha 75 % effekt jämfört med mineralgödselkväve.

Sprider du i växande gröda ger bandspridning mindre ammoniakavgång och bättre kväveeffekt jämfört med bredspridning. Genom att gödseln läggs i strängar på marken och inte på bladverket blir den exponerade ytan mindre samtidigt som gödseln lättare tränger ner i marken där den kommer i kontakt med jordpartiklar.

Om du använder ytmyllningsaggregat för att sprida stallgödsel på vall så får du både lägre kväveförluster via ammoniakavgång och bättre foderhygien. Myllningsaggregat kräver dock större dragkraftsbehov och har en begränsad arbetsbredd och högre spridningskostnad.

Kväve från stallgödsel frigörs under hela säsongen, även efter att kväveupptaget i många grödor har upphört. Då finns risk för att kvävet utlakas under höst och vinter. Störst risk är det om du sprider djupströgödsel på våren eller senare under växtsäsongen. I sådana fall är det bra om du sår in vall eller en fånggröda. Därmed minskar du risken för utlakningsförluster under hösten och vintern efter huvudgrödan.

3.2.3.4 *God effekt av fosfor och kalium i stallgödsel*

Andelen oorganisk fosfor är cirka 90 % i flytgödsel och 50–80 % i fastgödsel. På lång sikt är fosfor i stallgödsel lika tillgänglig som i mineralgödsel, men på kort sikt brukar man räkna med att fosforeffekten är 60–70 % jämfört med mineralgödsel. Kalium i stallgödsel förekommer främst i oorganisk form och är därmed lika tillgängligt som kalium i mineralgödsel. Liksom kväveinnehållet kan halterna av fosfor och kalium i stallgödsel avvika betydligt från de värden som du kan se i tabell 6. En variation på ±50 % är inte ovanligt. Varierande ts-halt, foderstater och halter av fosfor och kalium i fodermedlen är de främsta orsakerna..

Bandspridning i växande gröda ger högre kväveeffekt än bredspridning. När gödseln läggs i strängar på marken och inte på bladverket blir ammoniakavgången lägre och gödseln tränger lättare ner i marken.

Foto: Jens Blomquist

3.2.3.5 Räkna med övriga växtnäringsämnen också

Förutom kväve, fosfor och kalium innehåller stallgödseln också kalcium, magnesium, svavel och mikronäringsämnen. I tabell 7 kan du se ungefär hur mycket av dessa ämnen stallgödseln innehåller. Värdena är i huvudsak hämtade från Naturvårdsverkets rapport 4974 (Steineck m.fl., 1999) och JTI-rapport Lantbruk & industri 349 (Salomon m.fl., 2006), men vi har räknat om dem till angivna ts-halter.

Näringsinnehållet i foderstaten och hur djurproduktionen bedrivs styr hur mycket växtnäring stallgödseln innehåller. En effekt v produktion där foder och andra insatsmedel utnyttjas väl ger mindre näring kvar i gödseln eftersom en större andel hamnar i produkterna som säljs (mjölk, kött, ägg, livdjur etc.). Fodertillsatser, t.ex. zink (Zn), påverkar gödselns innehåll av mikronäringsämnen och tungmetaller. Foder som odlats på jord med lågt innehåll av mikronäringsämnen ger mikronäringsfattig gödsel. Stallgödsel innehåller en hel del svavel, men andelen växttillgängligt svavel är liten eftersom det mesta är bundet i organisk form. På sikt kan du räkna med att svavel och kväve mineraliseras från stallgödseln i förhållandet 1:10, vilket är rätt proportioner för de flesta grödor utom de mest svavelkrävande grödorna, t.ex. raps (läs mer i kapitel 7.3.1).

Tabell 7. Riktvärden för innehåll av övriga växtnäringsämnen i stallgödsel. Värdena avser gödsel från konventionell djurhållning. Stallgödsel från ekologisk nötkreaturshållning innehåller ofta något mer kalcium men mindre svavel, magnesium, koppar och mangan.

Växtnäringsämne	Näringsinnehåll i stallgödsel (kg/10 ton)			
	Nöt		Svin	
	Fastgödsel, 18 % ts	Flytgödsel, 9 % ts	Fastgödsel, 24 % ts	Flytgödsel, 8 % ts
Kalcium (Ca)	23	14	60	21
Magnesium (Mg)	11	6	14	6
Svavel (S)	9	6	14	6
Bor (B)	0,04	0,03	0,02	0,02
Koppar (Cu)	0,06	0,04	0,31	0,14
Mangan (Mn)	0,41	0,22	0,63	0,24

3.2.3.6 Ta hänsyn till stallgödselns långtidsverkan

Stallgödseln innehåller mullämnena som bidrar till att bygga upp markens struktur och bördighet. Det organiskt bundna kvävet mineraliseras och frigörs successivt innan det utnyttjas av växterna. Det mer svårnedbrytbara i det organiska materialet bidrar till att bygga upp markens mullhalt och har en långsam verkan som varar i fle a år. Efter regelbunden tillförsel av stallgödsel motsvarande ett ton torrsustans per hektar och år i minst 30 år uppskattar vi att markens kväveleverans genom den långsiktiga kväveverkan ökar med cirka 10 kg kväve per hektar och år. Efter cirka 10 års regelbunden tillförsel av samma mängd stallgödsel kan du räkna med att kväveleveransen ökar med 5 kg per hektar och år. Det går också att beräkna kväveverkan utifrån hur många djur som funnits på gården under de senaste 30 åren (se tabell 8).

Tabell 8. Långsiktig kväveverkan efter minst 30 års djurhållning med angivet djurantal. Värdena gäller i öppen växtodling. I kväverekommendationerna till vall ingår redan en långsiktig kväveverkan motsvarande 20 kg per hektar och år.

Antal djur per hektar (motsvarar 1 djurenhet)	Långsiktig kväveverkan (kg/hektar och år)
1 mjölkko	20
6 kalvar, 1–6 månader	21
3 övriga nöt, 6 månader eller äldre	22
10 slaktvinsplatser	15
3 suggor i produktion	18
100 värphöns	10
200 slaktkycklingar	10

Värdena i tabell 8 gäller öppen växtodling. Justera givan för långsiktig stallgödsleffekt i alla grödor utom vall när du ska räkna ut grödornas kvävebehov enligt bilaga 1. Eftersom vallodling utan stallgödsel inte är så vanligt och de flesta vallgödslingsförsöken har legat på platser med regelbunden stallgödseltillförsel har vi räknat med en långsiktig kväveverkan motsvarande 20 kg kväve per hektar i rekommendationerna till vall i tabell 14. Vid lägre eller högre djurtäthet än en djurenhet per hektar (motsvarar 1 mjölkko, 6 kalvar

eller 3 övriga nötkreatur per hektar) gör du ett tillägg eller avdrag i rekommendationen enligt tabell 8. Om det tidigare bara varit 0,5 djurenheter per hektar ska du alltså höja kvävegivan till vall med 10 kg kväve per hektar jämfört med vad som anges i tabell 14.

3.2.3.7 Anpassa givan till grödans behov

Stora stallgödselgivor innebär ökad risk för förluster och sämre växtnäringsutnyttjande. Generellt är det en god regel att tillföra måttliga givor av stallgödsel oavsett tidpunkt. Du bör inte lägga mer än cirka 30 ton nötflytgödsel, 25 ton svinflytgödsel eller 20 ton urin per hektar vid vårspridning. Om du sprider på vall är det särskilt viktigt att hålla nere givorna med tanke på foderhygien. Vid höstspridning bör du minska givan med 5–10 ton per hektar jämfört med vårspridning. Du bör heller inte lägga mer än 30 ton fastgödsel per hektar. Fjäderfärgödsel bör du endast sprida under våren och då med en giva på max 7–8 ton per hektar. Förslag till hur du bör gödsla med stallgödsel till olika grödor finns i bilgorna 2 och 3.

Oftast är det lämpligt att anpassa stallgödselgivan till grödans fosforbehov och komplettera med kväve via mineralgödsel eller på annat sätt. Använd markkartan som ett hjälpmedel för att se fosforbehovet. I dag finns teknik för att skapa tilldelningsfiler och styra stallgödselgivan inom fält efter t.ex. markens fosforklass.

3.2.4 Regler för spridning av stallgödsel

Skriften Gödsel och miljö 2014 är en vägledning om regler för spridning av stallgödsel och andra organiska gödselmedel som Jordbruksverket tagit fram (Eskilsson, 2014). Du kan ladda ner den från Jordbruksverkets webbplats, www.jordbruksverket.se.

Regler för spridning av stallgödsel och andra organiska gödselmedel hittar du i Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2004:62) om miljöhänsyn i jordbruket vad avser växtnäring. En ny version av föreskriften med bl.a. nya schablonvärden för stallgödsel kommer under 2019, liksom en uppdaterad version av Gödsel och miljö.

Här nedan sammanfattar vi några av de viktigaste reglerna för gödselspridning. Du kan läsa mer om vad som gäller specifikt för slam i apitel 3.4.2.

3.2.4.1 Hela landet – max 22 kg fosfor per hektar och år via organiska gödselmedel

Stallgödsel och andra organiska gödselmedel får inte spridas i större mängd än vad som motsvarar 22 kg totalfosfor per hektar spridningsareal och år, räknat som ett genomsnitt på hela spridningsarealen under en femårsperiod. För att marken ska få räknas som spridningsareal måste spridning ha ägt rum någon gång under femårsperioden. Denna bestämmelse gäller i hela landet.

3.2.4.2 Känsliga områden – begränsningar under höst och vinter

Enligt EU:s nitratdirektiv måste alla medlemsländer peka ut känsliga områden. Vilka områden som ingår i de känsliga områdena i Sverige kan du se i bilaga 1–3 i föreskriften (SJVFS 2004:62). En översiktlig karta över känsliga områden finns också på Jordbruksverkets webbplats. Vart fjärde år ser Jordbruksverket över vilka områden som ska ingå. Gränserna för de känsliga områdena justerades något i den version av föreskrifterna som trädde i kraft den 1 april 2016. Här nedan kan du se en kort sammanfattning av de viktigaste reglerna som gäller i känsliga områden. Det är vissa regler som endast gäller inom känsliga områden i Blekinge, Skåne och Halland.

I alla känsliga områden gäller

- Gödsel får inte spridas närmare än två meter från fältkant som gränsar till vattendrag eller sjö.
- Gödsel får inte spridas på jordbruksmark som gränsar till vattendrag eller sjö och där markens lutning mot vattnet överskrider 10 %.
- Generellt spridningsförbud för gödselmedel 1 november – 28 februari.
- Förbud mot att sprida gödselmedel på vattenmättad, snötäckt eller frusen mark.
- Kvävetillförseln via stallgödsel får inte överstiga 170 kg totalkväve per hektar och år, räknat som ett genomsnitt på hela spridningsarealen det aktuella året.
- Max 60 kg lättillgängligt kväve per hektar får tillföras inför sådd av höstoljeväxter.
- Max 40 kg lättillgängligt kväve per hektar får tillföras inför sådd av övriga höstgrödor.

Ikänsliga områden utanför Blekinge, Skåne och Halland gäller dessutom

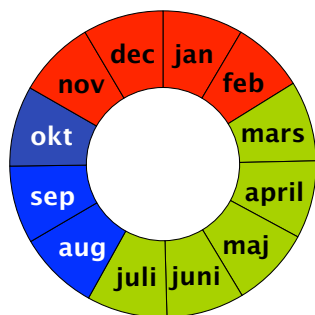
- 1 augusti–31 oktober: Stallgödsel och andra organiska gödselmedel får endast spridas i växande gröda eller inför höstsådd.
- 1–31 oktober: Fastgödsel (med undantag för fjäderfägödsel) får även spridas på obevuxen mark utan krav på höstsådd.
- 1–31 oktober: Stallgödsel som sprids på obevuxen mark ska brukas ner inom 12 timmar.

I känsliga områden i Blekinge, Skåne och Hallands län gäller i stället

- 1 augusti–31 oktober: Stallgödsel och andra organiska gödselmedel får endast spridas i växande gröda eller inför sådd av höstoljeväxter. Om markens lerhalt överstiger 15 % får spridning även ske inför höstsådd av annan gröda än oljeväxter.
- 1–31 oktober: Fastgödsel (med undantag för fjäderfägödsel) får även spridas på obevuxen mark utan krav på höstsådd.
- Vid spridning på obevuxen mark ska gödseln brukas ned inom 4 timmar oavsett gödselslag och spridningstidpunkt.

I hela Blekinge, Skåne och Hallands län gäller

- Spridning av flytgödsel i växande grödaska göras med bandspridningsteknik, myllningsaggregat, teknik som innebär utspädning före spridning eller teknik som innebär att spridningen följs av bevattning.

Spridningsregler vid olika tidpunkter inom känsliga områden

Nov–feb: spridningsförbud

Mars–juli: spridning tillåten förutom på vattenmättad, snötäckt eller frusen mark

Aug–okt: spridning tillåten, men med flera begränsningar

3.2.4.3 Utanför känsliga områden – bruka ned gödseln inom 12 timmar på senhöst eller vinter

Utanför de känsliga områdena ska stallgödsel som sprids under tiden 1 december–28 februari brukas ned inom 12 timmar. För övriga tidpunkter under året finns inga specifika restriktioner förutom Miljöbalkens allmänna hänsynsregler.

3.3 Biogödsel

Med biogödsel menar vi rötrest från biogasanläggningar. Substraten i biogasreaktorerna varierar men ofta är det en blandning av olika organiska restprodukter t.ex. stallgödsel, matrester från hushåll och restauranger, restprodukter från livsmedelsindustrin, och ensilerade växtprodukter. I biogasanläggningen omvandlas delar av det organiska materialet till gas (främst metan, koldioxid och vattenånga), medan växtnäringen (N, P, K, S och mikronäringsämnen) passerar anläggningen i stort sett utan förluster och finns alltså kvar i biogödseln.

När metan och koldioxid bildas i biogasanläggningen avgår kol i gasform. Då minskar mängden kol i biogödseln och kol/kvävekvoten (C/N) sjunker jämfört med i de ingående råvarorna. Samtidigt mineraliseras en del av det organiskt bundna kvävet och blir mer tillgängligt. Därför kan du förvänta dig en snabbare kväveverkan från biogödsel än vad du hade fått om du hade spridit de restprodukter som förs in i biogasanläggningen. Andelen ammoniumkväve brukar vanligtvis vara cirka 10 procentenheter högre i rötad stallgödsel än i orötad stallgödsel.

Ofta brukar leverantören tillhandahålla analysvärden som visar hur mycket växtnäring och andra ämnen rötresten innehåller. För att kunna bedöma växtnäringseffekten av biogödsel kan det vara bra att göra en egen kväveanalys inför spridningen.

Då biogödseln innehåller en större andel ammoniumkväve och har högre pH-värde än obehandlad stallgödsel ökar risken för ammoniakavgång vid lagring och spridning. Därför är det extra viktigt att täcka rötrestbehållaren och använda spridningsteknik som minskar ammoniakavgången, till exempel bandspridning med släpslang i växande gröda, ytmyllning eller snabb nedbrukning.

Du får oftast en snabbare kväveeffekt av biogödsel än av orötad stallgödsel eller annan organisk gödsel eftersom en del av det organiskt bundna kvävet mineraliseras under rötningsprocessen.
Foto: Mårten Svensson

3.4 Avloppsslam

Avloppsslam påminner i flera avseenden om stallgödsel. Slammet innehåller dock inte lika mycket ammoniumkväve och kalium eftersom dessa ämnen i stor utsträckning lämnar reningsverken med utgående vatten. En hel del kväve avgår också i gasform i samband med kvävereningen. Trots det kan du räkna med en viss kväveverkan av slam. Fosforinnehållet är högt eftersom en stor del av fosfor i avloppsvattnet fälls ut och hamnar i slammet. Fosfor är dock inte lika lättillgänglig som i mineralgödsel eftersom fällningskemikalierna som används i reningsverken skapar svårösliga fosforföreningar.

3.4.1 Begär en varudeklaration för slammet

Du bör alltid se till att få en varudeklaration som anger hur mycket växtnäring slammet innehåller och garanterar tillräckligt låga halter av tungmetaller och svårnedbrytbara organiska ämnen. Via certifieringssystemet Revaq (Renare vatten – bättre kretslopp) arbetar branschen kontinuerligt med att förbättra kvaliteten på slammet, bl.a. genom att minska tillförseln av metaller och andra farliga ämnen uppströms reningsverken. Målet är att skapa en hållbar återföring av växtnäring samt hantera riskerna på vägen dit. Mer information om Revaq och vad certifieringen innebär hittar du på Svenskt Vattens webbplats www.svensktvatten.se.

3.4.2 Regler för spridning av slam – begränsad tillförsel av fosfor och metaller

Regler för spridning av slam finns både i Jordbruksverkets och i Naturvårdsverkets föreskrifter. I Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2004:62) jämföras avloppsslam med stallgödsel när det gäller spridning, med undantag för kravet på nedbrukning inom 4 timmar i södra Sverige och begränsningen på max 170 kg totalkväve per hektar och år i känsliga områden (se avsnitt 3.2.4).

Du måste anpassa mängden slam efter markens fosfortillstånd och tungmetallinnehåll samt slammets innehåll av totalfosfor, ammoniumkväve och tungmetaller enligt Naturvårdsverkets föreskrifter (SNFS 1994:2, Kungörelse med föreskrifter om skydd för miljön, särskilt marken, när avloppsslam används i jordbruket). Maximalt tillåtna givor med hänsyn till fosfor och ammoniumkväve hittar du i tabell 9. Begränsningarna i Naturvårdsverkets föreskrifter gäller på varje enskilt hektar åkermark där slam sprids.

Tänk på att du även måste följa Jordbruksverkets föreskrifter där stallgödsel och andra organiska gödselmedel inte får spridas i större mängd än vad som motsvarar 22 kg totalfosfor per hektar och år, räknat som ett genomsnitt på hela spridningsarealen under en femårsperiod. Det innebär att du får sprida mer än 22 kg fosfor per hektar på en del av gårdens spridningsareal ett visst år om du underskrider denna giva på en annan del eller ett annat år så att medeltalet blir högst 22 kg fosfor per hektar och år räknat på en löpande femårsperiod. För att marken ska få räknas som spridningsareal måste spridning ha ägt rum någon gång under femårsperioden. Denna bestämmelse gäller i hela landet.

Tabell 9. Maximal mängd totalfosfor och ammoniumkväve som får tillföras åkermark via avloppsslam och andra avloppsfraktioner enligt SNFS 1994:2.

P-AL-klass	Totalfosfor (kg/ha och år)	Ammoniumkväve (kg/ha och år)	Totalfosfor (kg/ha och spridningstillfälle)
I och II	35	150	245
III–V	22	150	154

För att inte höja metallhalterna ännu mer i jordar där de redan är höga får avloppsslam inte spridas alls på åkermark med metallhalter över en viss nivå enligt Naturvårdsverkets föreskrifter. Det finns även gränsvärden för hur stor mängd metaller som får tillföras på marker där spridning är tillåtet (tabell 10).

Tabell 10. Högsta tillåtna metallhalter i åkermark och maximal tillförsel av metaller vid användning av avloppsslam enligt Naturvårdsverkets föreskrifter SNFS 1994:2.

Metall	Gränsvärden för metallhalter i åkermark (mg/kg ts jord)	Maximal tillförsel av metaller vid användning av avloppsslam (g/ha och år)
Bly (Pb)	40	25
Kadmium (Cd)	0,4	0,75
Koppar (Cu)	40	300 ^{a)}
Krom (Cr)	60	40
Kvicksilver (Hg)	0,3	1,5
Nickel (Ni)	30	25
Zink (Zn)	100	600

^{a)} Större mängder kan godtas om den aktuella åkermarken behöver koppartillskott.

Du kan läsa mer om hållbar återföring av fosfor, olika fosforresurser och deras innehåll av oönskade ämnen i Naturvårdsverkets rapport 6580, Hållbar återföring av fosfor (Naturvårdsverket, 2013). I rapporten finns förslag till författningskrav och etappmål för hållbar återföring av fosfor. Förslaget till ny förordning (bilaga 2 i Naturvårdsverkets rapport) omfattar inte bara avloppsslam utan också andra fosforhaltiga restprodukter, t.ex. biogödsel och kompost.

För närvarande är det möjligt att sälja slamgödsel inom ordinarie handel, men inte i alla kvalitetssegment. Förutsättningen är att slammet uppfyller kraven i branschorganisationen Svenskt Vattens certifierat gssystem, Revaq. Innan du bestämmer dig för att ta emot slam bör du ta reda på om det finns särskilda villkor för slam användning i dina odlingskontrakt eller leveransvillkor. En del livsmedelsföretag vill inte köpa grödor som odlats på slamgödsel mark. Avloppsslam är heller inte tillåtet att använda i ekologisk odling.

3.5 Gödselmedel för ekologisk odling

Inom ekologisk odling är det viktigt att ha en varierad växtföljd och att behålla eller höja markens bördighet och biologiska mångfald genom att

- odla baljväxtrika vallar, trindsäd och grüngödslingsgrödor
- odla växter med djupt rotsystem
- bruka ner organiskt material
- använda stallgödsel och andra biprodukter

Stallgödsel, biprodukter och organiskt material ska i första hand komma från ekologisk produktion. Vissa typer av stallgödsel och biprodukter från konventionell produktion får också användas om de uppfyller fastställda krav. Om ovanstående åtgärder inte är räcker får du använda vissa andra gödsel- och jordförbättringsmedel.

3.5.1 Vilka gödselmedel är tillåtna i ekologisk odling?

EU:s och KRAV:s regler styr vilka gödselmedel du får använda i ekologisk odling. Grundprincipen är att allt som inte uttryckligen är tillåtet att använda enligt reglerna, är förbjudet. KRAV:s regler är i hög grad anpassade till EU:s regler, men KRAV har ytterligare några regler utöver EU:s regler. Du kan läsa mer om EU:s regler på Jordbruksverkets webbplats, www.jordbruksverket.se. Information om KRAV:s regler finns på KRAV:s webbplats, www.krav.se.

EU:s regler för ekologisk produktion förordar främst stallgödsel från ekologisk djurhållning, men du får även använda flera slags konventionell stallgödsel. Dock är det inte tillåtet att använda stallgödsel från ett antal former av mer intensiv djurhållning. Det är sedan 2014 även tillåtet att använda rötrest från biogasproduktion där slakteriavfall används i rötningen. Det finns dock en begränsning när det gäller varifrån slakteriavfallet får komma. Det är inte tillåtet att använda biogödsel där konventionellt slakteriavfall eller stallgödsel från intensiv djurhållning använts som råvara i biogasprocessen.

Förutom stallgödsel och biogödsel finns ett antal fasta och flytande special-gödselmedel som är tillåtna i ekologisk odling. Många har sitt ursprung i olika organiska restprodukter, t.ex. kycklinggödsel, vinass, köttmjöl, benmjöl, blodmjöl eller andra biprodukter från livsmedelsindustrin. Vissa oorganiska gödselmedel är också tillåtna enligt EU:s regler t.ex. kaliumråsalt, kaliumsulfat framställt av kaliumråsalt genom fysikalisk extraktion, och kalimagnesia. Naturligt förekommande magnesiumsulfat (kieserit) är också tillåtet.

Kontakta ditt kontrollorgan för mer information om vilka gödselmedel du får använda och vilka regler som gäller för spridning av animaliska biprodukter.

3.5.2 Kombiså eller bruka ner organiska gödselmedel

Fasta, organiska gödselmedel är ofta pelleterade men kan också säljas i mjölform, som granulat eller minigranulat. Växtnäringsinnehåll och kemisk sammansättning varierar beroende på vilka råvaror som ingår. Växtnäringsinnehållet ligger ofta lägre än i mineralgödsel men högre än i stallgödsel. Det är vanligt med givor mellan 500 och 2 000 kg per hektar. Välj en spridningsteknik som passar gödselslaget och den giva du har tänkt sprida. Du får bäst effekt av både fasta och flytande organiska gödselmedel om du myllar eller brukar ner dem. Pelleterade produkter kan kombisås eller bredspridas med mineralgödselspridare. Om du kombisår får du som regel ett bättre kväveutnyttjande.

Du får bäst effekt av både fasta och flytande organiska gödselmedel om du myllar eller brukar ner dem.

Foto: Henrik Andersson

3.5.3 Kol/kväveknoten visar hur mycket kväve som blir tillgängligt

Hur snabbt kvävet i organiska gödselmedel blir tillgängligt för växterna varierar mellan olika gödselmedel och påverkas bland annat av gödselmedlets kol/kväveknot. Men det påverkas också av spridningstidpunkt, spridningsteknik, nedmyllning samt markens fuktighet och temperatur.

Effekten av kväve under spridningsåret kan anges i förhållande till kväveeffekten hos mineralgödsel. Mineralgödselns effekt sätts till 100 % och effekten av de organiska gödselmedlen anges i relation till detta. Det värde du får fram kallas mineralgödselvärdet och beskriver hur stor andel av totalkvävet som kan förväntas bli tillgängligt för grödan under växtsäsongen. Mineralgödselvärdet anges oftast i procent av gödselns totala kväveinnehåll (Delin & Engström, 2014).

I flera fältförsök i spannmål med köttmjölspellets (Biofer och Ekoväx) blev 50–90 % av totalkvävet tillgängligt för grödan under spridningsåret. Motsvarande mineralgödselvärdet var 50–80 % för vinass och 60–80 % för biogödsel. För stallgödsel (dock ej fjäderfägödsel) var mineralgödselvärdet ungefär lika stort som andelen ammoniumkväve vid spridning. För nötflytgödsel blev till exempel 30–50 % av kvävet tillgängligt under spridningsåret (Delin & Engström, 2014).

Med hjälp av kol/kväveknoten (C/N-knoten) kan du få en uppfattning om hur stor andel av kvävet som kan bli tillgänglig för grödan. Generellt sett blir större andel kväve snabbt tillgängligt om C/N-knoten är låg. Flera försök har lett fram till följande tumregler (Delin m.fl., 2010; Delin & Engström, 2014):

- I gödselmedel med låga C/N-kvoter (1–5), till exempel biogödsel och blodmjöl, kan du räkna med att 60–80 % av kvävet frigörs första året.
- För pelleterade köttmjölsprodukter med C/N-kvot 4–5 frigörs 50–90 % av kvävet.
- Hästgödsel och vissa kompostmaterial med höga C/N-kvoter på 12–14 ger mycket liten kvävegödslingseffekt på ort sikt, ofta under 10 %.

Det kväve som finns i köttbenmjöl, vinass och kycklinggödsel och som blir växttillgängligt under första året frigörs ofta inom 1–2 månader efter spridning (Delin m.fl., 2010)

När det gäller långtidseffekten av organisk gödsel så är efterverkan störst året efter spridning. Effekten kan då vara 0–20 % av den mängd kväve som tillförts första året (Delin & Engström, 2014).

3.5.4 Tungmetallinnehållet kan begränsa tillförseln

För vissa gödselmedel kan tungmetallinnehållet begränsa hur stora givror du får sprida. I KRAV:s regler hittar du gränsvärdena för högsta tillåtna tillförsel av tungmetaller med införda gödselmedel per hektar och år under en femårsperiod.

4 Riktgivor och strategier för kvävegödsling

4.1 Riktgivor som utgångspunkt i planeringen

Använd riktgivorna för att planera gödslingen, men anpassa givan efter fältets förutsättningar. **Foto:** Hans Jonsson

Vi har tagit fram riktgivor för kvävegödsling till spannmål, vall och oljeväxter utifrån gödslingsförsök inom den regionala försöksverksamheten och utifrån forskningsresultat. Använd riktgivorna när du planerar gödslingen inför kommande säsong. Uppskatta ungefärlig skördenivå på fältet och läs av i tabellen hur mycket kväve som behövs vid den förväntade skördenivån. Därefter anpassar du givan efter förfrukt, mineralisering mm. Förutsättningarna varierar kraftigt mellan olika fält och endast i undantagsfall kommer siffrorna i tabellerna att stämma för ett enskilt fält.

Utgå alltid från normalskörd på fältet. Du kan inte läsa tabellerna baklänges och räkna med att en högre kvävegiva automatiskt kommer att ge en högre skörd.

Rekommendationerna för vårsäd är anpassade till att gödseln radmyllas. Om du bredsprider och brukar ner gödseln före sådd behöver du öka kvävegivan med cirka 10 kg per hektar i norra Götaland och i Svealand och med cirka 5 kg per hektar i södra Götaland.

Om du odlar stråsäd eller stråsäd i blandning med baljväxter som en skyddsgröda till vallinsådd kan du sänka gödslingen till skyddsgrödan med minst 20–30 kg kväve jämfört med rekommendationerna i tabell 11, för att gynna vallen (läs mer i kapitel 4.4.7 och på www.grovfoderverktyget.se).

4.1.1 Anpassa till förutsättningar på gården

I riktgivorna ska du räkna in allt kväve som tillförs i lättillgänglig form med stallgödsel och mineralgödsel. Riktgivorna för spannmål och oljeväxter är anpassade efter odling på mineraljordar med spannmål som förfrukt och på gårdar utan djur. Du kan alltså behöva ändra kvävegivan om du har en annan förfrukt än spannmål eller om du har haft djur på gården under lång tid. Du kan även använda schemat i bilaga 1 för att göra justeringar.

Riktgivorna för vall är anpassade efter att gården har en (1) djurenhet per hektar. Därför behöver du inte justera vallgödslingen för långsiktig stallgödsel-effekt om inte djurhållningen är betydligt större eller mindre än en djurenhet per hektar.

Under säsongen behöver du anpassa givan efter årets förutsättningar, dvs nederbörd, temperatur och hur grödan ser ut, men också efter övriga förhållanden på det enskilda fältet. Genom att anlägga nollrutor i fältet kan du uppskatta kväveleveransen från marken. Utnyttja också din egen erfarenhet av

markens mineralisering, normal proteinhalt i grödan och risk för liggsäd. Om du har möjlighet är det ofta lönsamt att variera kvävegivan inom fältet så att grödan varken får för lite eller för mycket kväve.

4.1.2 Optimal kvävegiva – kostnad för kväve lika stor som värdeökning för skördeprodukt

Vid ökad kvävegödsling ökar normalt även skörden upp till en viss nivå. Vår definition av ekonomiskt optimal giva är den kvävegiva där kostnaden för det sist tillförda kilot kväve är lika stort som värdeökningen för skördeprodukten. Värdeökningen för skördeprodukten kan bero på högre skörd och/eller förbättrad kvalitet, till exempel högre proteinhalt.

Gödslingsförsök ligger ofta på platser med bra förutsättningar och höga skördenivåer vid optimal kvävegiva. Om förutsättningarna är sämre så är ofta även den optimala kvävegivan lägre. Ta hänsyn till förutsättningarna och genomsnittliga skördenivåer på det enskilda fältet när du ska bedöma lämplig giva.

4.1.3 Antagna kostnader och intäkter

Från och med 2018 räknar vi med ett femårsmedelvärde för priser på gödsel och skördeprodukter. Erfarenheten visar att priskvoten påverkar de rekommenderade kvävegivorna betydligt mindre än de biologiska faktorerna som till exempel nederbörd och mineralisering i marken. Priskvotens betydelse har ofta legat inom +/- 10 kg per hektar, medan skillnaden i optimal gödsling mellan olika försöksplatser och år kan vara +/- 85 kg per hektar för liknande skördar (se kapitel 4.2.2). Därför har vi valt att tona ner priskvotens betydelse för gödslingsnivån. Vi gör heller ingen känslighetsanalys med priskvotens betydelse för den optimala givan.

För spannmål grundar sig femårsmedelvärdet på Lantmännens priser för Pool 1 under de fem senaste åren (2013–2017). När vi beräknat optimum har vi dragit bort rörliga, skördeberoende kostnader från spannmålspriset. Vi har även gjort prisjusteringar utifrån proteinhalt för brödvete och malkorn. För gödsel grundar sig femårsmedelvärdet på priset för kväve, fosfor och kalium i juli inför respektive odlingssäsong (2012–2016).

Vid optimal giva är kostnaden för det sista kilot kväve lika stor som värdeökningen för skördeprodukten.

Foto: Erik Karlsson

Antagna priser inför 2019	
Gödsel	Pris (kr/kg)
Kväve	9:47
Fosfor	19:89
Kalium	7:40

Spannmål	Pris (kr/kg)
Höstvete (bröd)	1:42
Höstvete (foder)	1:33
Vårkorn (malt)	1:48
Vårkorn (foder)	1:19

Vall	Pris på rot (kr/kg ts)
3 skördar	0:63

Rörliga kostnader spannmål	Pris (kr/kg)
P, K	0:09
Tröskning	0:03
Torkning	0:09
Frakt	0:05
Summa (cirka)	0:25

Prisjustering protein	
Brödvete	
Proteinhalt (%)	Prisjustering (öre/kg)
> 12,0	+5
11,9	+4
11,8	+3
11,7	+2
11,6	+1
11,0–11,5	0
10,9	-1
10,8	-2
10,7	-3
10,6	-4
10,5	-5
< 10,5	Foder

Eftersom flera olika faktorer används för att beräkna optimal kvävegiva till oljeväxter så har variationer i priskvoten inte så stor betydelse för rekommendationerna. Därför används en fast priskvot på 3 för oljeväxter. Det motsvarar ett pris på 3:30 kr per kg för höstraps om kvävepriset är 10 kr per kg.

Eftersom det inte finns någon reguljär marknad för vall och eftersom skörde- och lagringskostnaderna varierar kraftigt, har vi valt att uppskatta värdet för vallen på rot före skörd. Vi uppskattar att vallfoderpriset på rot motsvarar ungefär halva det nominella spannmålspriset. Fler skördar ger spädare växtmaterial och högre näringsmässig kvalitet. Därför har vi räknat med ett högre värde på vallen vid flera ördar.

Malkorn	
Proteinhalt (%)	Prisjustering (öre/kg)
> 12,0	Foder
12	-5
11,9	-4,2
11,8	-3,4
11,7	-2,6
11,6	-1,8
11,5	-1
11,4	-0,8
11,3	-0,6
11,2	-0,4
11,1	-0,2
10,0–11,0	0
9,9	-0,2
9,8	-0,4
9,7	-0,6
9,6	-0,8
9,5	-1
9,4	-1,8
9,3	-2,5
9,2	-3,4
9,1	-4,2
9,0	-5
< 9,0	Foder

Vårvete	
Proteinhalt (%)	Prisjustering (öre/kg)
≥ 14,0	+10
13,9	+8
13,8	+6
13,7	+4
13,6	+2
13,0–13,5	0
12,9	-2
12,8	-4
12,7	-6
12,6	-8
12,5	-10
< 12,5	Foder

4.2 Kväverekommendationer och strategier för stråsäd

4.2.1 Optimal giva utgår från de 10 senaste årens försök

För höstvet och vårkorn finns det relativt gott om försök med varierande kvävegivor, så kallade kvävestegar. Där använder vi resultat från de senaste 10 årens försök vilket ger en bild av aktuellt sortmaterial och aktuell odlingsteknik. I vissa fall har vi fått göra undantag, bland annat om det inte genomförts tillräckligt många försök eller om försöken inte varit representativa för odlingen i området. För övriga stråsådesgrödor använder vi de försöksresultat som finns tillgängliga och gör jämförelser med höstvet och vårkorn. I gödslingsförsöken används främst mineralgödsel i form av ammoniumnitrat (NH₄NO₃).

Vi har beräknat ekonomiskt optimal kvävegiva efter hur skörd och proteinhalt varierar med ökande kvävegödsling. Vi har anpassat skörd och proteinhalt efter tredjegradsfunktioner och beräknat nettointäkten för olika kvävenivåer utifrån de priser som vi har antagit. Därefter bestäms den kvävegiva som är ekonomiskt optimal för varje enskilt försök.

Vi utgår sedan från ett medelvärde för alla försök och korregerar givan till olika skördenivåer. För all spannmål förutom brödvete har vi använt korrektionsfaktorn 15 kg kväve per ton skörd. Det betyder att riktgivan ökar med 15 kg per hektar om skörden ökar med ett ton per hektar. För brödvete har vi använt korrektionsfaktorn 20 kg per ton skörd. Korrektionsfaktorerna har vi tagit fram utifrån sambandet mellan optimal kvävegiva och skörd i samtliga försök.

Vid låga skördenivåer justerar vi ner kvävegivan med 20 kg kväve per ton skörd jämfört med de högre skördenivåerna för all typ av spannmål eftersom det förmodligen finns flera andra begränsningsfaktorer i odlingen än kvävegödsling. Vid höga skördenivåer är korrektionsfaktorn lägre för vissa stråsådesgrödor för att minska risken för liggsäd. Risken för liggsäd är störst i vårsäd, råg och höstkorn. I höstvet och rågvete är risken för liggsäd mindre. Riktgivorna för råg i tabell 11 är anpassade för att tillväxtreglering används, medan övriga grödor är anpassade för odling utan tillväxtreglering.

Vi har delat upp rekommendationerna i tre regioner, södra Götaland (Skåne och Halland), norra Götaland och Svealand respektive Norrland eftersom områdena har olika odlingsförutsättningar och den optimala gödslingsnivån därför kan skilja mellan regionerna. Riktgivorna i tabell 11 är anpassade för att uppnå önskad kvalitet, till exempel den proteinhalt som krävs för leverans som brödvete eller malkorn. Riktgivorna är avrundade till jämna femtal för att visa att det inte är några exakta siffror.

Tabell 11. Riktgivor för kvävegödsling till stråsäd 2019. Gäller för mineraljord och med förfrukt stråsäd.

Gröda	Skörd (ton/ha)									
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Höstvete bröd, södra Götaland			120	140	160	180	200	220	240	
Höstvete foder, södra Götaland			115	135	150	165	180	195	210	
Höstvete bröd, norra Götaland & Svealand		110	130	150	170	190	210	230	250	
Höstvete foder, norra Götaland & Svealand		100	120	140	155	170	185	200	215	
Rågvete/höstkorn, södra Götaland			110	130	145	160	175			
Rågvete/höstkorn, norra Götaland & Svealand		95	115	135	150	165	180			
Råg, södra Götaland			95	115	130	135	140			
Råg, norra Götaland & Svealand		80	100	120	135	140	145			
Vårvete ^{a)}		125	145	165	185	205				
Korn foder, södra Götaland ^{a)}		60	80	95	110	125	140			
Korn malt, södra Götaland ^{a)}		65	85	100	115	130	145			
Korn foder, norra Götaland & Svealand ^{a)}	45	65	85	100	115	130				
Korn malt, norra Götaland & Svealand ^{a)}		70	90	105	120	135				
Korn, Norrland ^{a)}	45	65	85	100						
Havre, södra Götaland ^{a)}		55	75	90	105					
Havre, norra Götaland & Svealand ^{a)}	40	60	80	95	110					

a) Givorna till vårsäd avser radmyllning av gödsel. Vid bredspridning kan givan ökas med cirka 5 kg kväve per hektar i södra Sverige och cirka 10 kg N/ha i övriga landet.

4.2.2 Stora variationer i optimal giva

För att ge en bild av hur stor variationen i optimal giva är mellan olika försök och olika år kan vi nämna att den optimala givan för brödvete i norra Götaland och Svealand varierade mellan 99 och 272 kg per hektar för de försök som hade en skörd vid optimum på 8–9 ton per hektar, alltså +/- 85 kg per hektar jämfört med riktvärdet.

För malkorn varierade den optimala givan i försöken mellan 70 och 167 kg per hektar för olika år och olika platser i norra Götaland och Svealand vid optimumskördar på 7–8 ton per hektar. Det ger en variation på +/- 50 kg per hektar jämfört med riktvärdet. Detta visar hur viktigt det är att du anpassar givan till förutsättningarna på ditt eget fält.

Lägg ut en presenning eller stäng av gödningen några meter så får du en nollruta där du ser hur mycket kväve marken levererar. Om nollrutan är frodig och grön kan du minska gödningen i fältet. Om nollrutan är tunn och blek medan fältet i övrigt är frodigt, kan du i stället behöva öka gödslingsnivån. **Foton:** Katarina Börling

Foto: Urban Wigert

4.2.3 Riktgivor för höstvetete – anpassa efter årsmån

För höstvetete utan proteinbetalning i södra Götaland har 32 försök i Skåne och Halland med stråsåd som förfrukt från åren 2008–2017 använts i beräkningarna. Beräkningar med antagna priser ger ett medelvärde på optimum för höstvetete utan proteinbetalning på 186 kg kväve per hektar vid skördenivån 9 390 kg per hektar och proteinhalten 11,0 %.

För höstvetete med proteinbetalning i södra Götaland har vi tagit bort de försök där rena fodersorter odlats. Försöksunderlaget består därför av 17 försök. Beräkningar med antagna priser ger ett medelvärde på optimum för höstvetete med proteinbetalning på 217 kg kväve per hektar vid skördenivån 9 760 kg per hektar och proteinhalten 12,2 %.

För höstvetete utan proteinbetalning i norra Götaland och i Svealand har 69 försök från åren 2008–2017 använts i beräkningarna. Beräkningar med antagna priser ger ett medelvärde på optimum för höstvetete utan proteinbetalning på 190 kg kväve per hektar vid skördenivån 9 330 kg per hektar och proteinhalten 11,3 %.

För höstvetete med proteinbetalning i norra Götaland och Svealand har vi tagit bort de försök där rena fodersorter odlats. Försöksunderlaget består därför av 54 försök. Beräkningar med antagna priser ger ett medelvärde på optimum för höstvetete med proteinbetalning på 217 kg kväve per hektar vid skördenivån 9 380 kg per hektar och proteinhalten 12,1 %.

4.2.3.1 Anpassa gödningen även efter sort

Det finns en pågående försöksserie (L7-150) där man tittar på hur kvävebehovet varierar hos olika höstvetesorter. Resultat från ytterligare ett års försök ska analyseras innan försöken kan utvärderas slutgiltigt, men de preliminära resultaten visar att sorterna kan delas in i tre grupper: högmedel- respektive lågproteinsorter (Hammarstedt & Nilsson, 2017).

Högproteinsorterna Praktik, Julius och Linus hade relativt höga proteinhalter vid ekonomiskt optimal gödning, oavsett skördenivå (12-13 %). Därför lämpar sig dessa sorter för odling med krav på en viss proteinhalt, till exempel vid odling av brödvete. Lågproteinsorterna Mariboss, Torp och Hereford hade proteinhalter på 10-11 % vid optimum. Det är svårt att höja proteinhalten i dessa sorter även om man försöker reglera med kvävegödningen. Därför passar dessa sorter bäst för odling utan krav på proteinhalt, till exempel vid odling av fodervete, stärkelsevete eller etanolvete. För mellangruppen kan proteinhalten i viss mån regleras med gödningen beroende på vad spannmålen ska användas för. I denna grupp fanns sorterna Elvis, Reform och Brons. Eftersom det kan vara svårt att reglera proteinhalten med gödningen är det viktigt att välja en sort som passar odlingsinriktningen på gården.

För Mariboss visar tidigare försök att den svarar bra skördemässigt på relativt låga kvävegivor. Därför kan du dra ner kvävegivan cirka 10–20 kg per hektar jämfört med rekommendationerna i tabell 11 och ändå nå optimal kvävegiva.

4.2.4 Strategier för höstvetete – välj strategi efter odlingsinriktning

Välj en gödslingsstrategi som passar inriktningen och kvalitetskraven i din odling. Det är oftast en fördel att dela upp kvävegödslingen i flera givror så att du kan anpassa gödslingen under säsongen. Det minskar risken för liggsäd och även risken för kväveförluster efter vårregn.

För att få en bra kväveeffekt vitet är det viktigt med ett väl etablerat bestånd under hösten. Normalt sett är det inte lönsamt att gödsla med kväve till höstvetete på hösten. Det kan ändå vara ekonomiskt och miljömässigt försvarbart att lägga en mindre mängd kväve om det ingår i ett annat gödselmedel med till exempel fosfor och kalium, som ändå ska tillföras under hösten (Gruvaeus, 2005b). Tänk dock på att följa lagkraven för gödsling med kväve till höstsäd på hösten (se kapitel 3).

I ett bra höstvetebestånd finns det normalt sett inte heller något behov av tidig kvävegödsling på våren för att gynna bestockningen. En tidig gödsling kan inte kompensera ett svagt bestånd som haft en dålig etablering eller utvintrat.

Kvävet på våren bör läggas så att det är tillgängligt inför stråskjutningen. Om det inte finns tillräckligt med kväve för plantan inför stråskjutningen kan antalet skott reduceras. Grödan kan dock till viss del kompensera färre antal skott med fler småax och större kärnor. Utvecklingsrytmen i olika höstvetesorter varierar. Tidiga sorter har genetiskt en tidigare utveckling och tillväxt och behöver därför tillgång till kväve något tidigare än medelsena och sena sorter.

Gödslingsstrategierna baseras på att du använder gödselmedel med ammoniumnitrat eller Kalksalpeter vid gödsling i växande gröda.

Det är oftast en fördel att dela upp gödslingen i flera kvävegivror. Välj en strategi som passar för din odlingsinriktning.

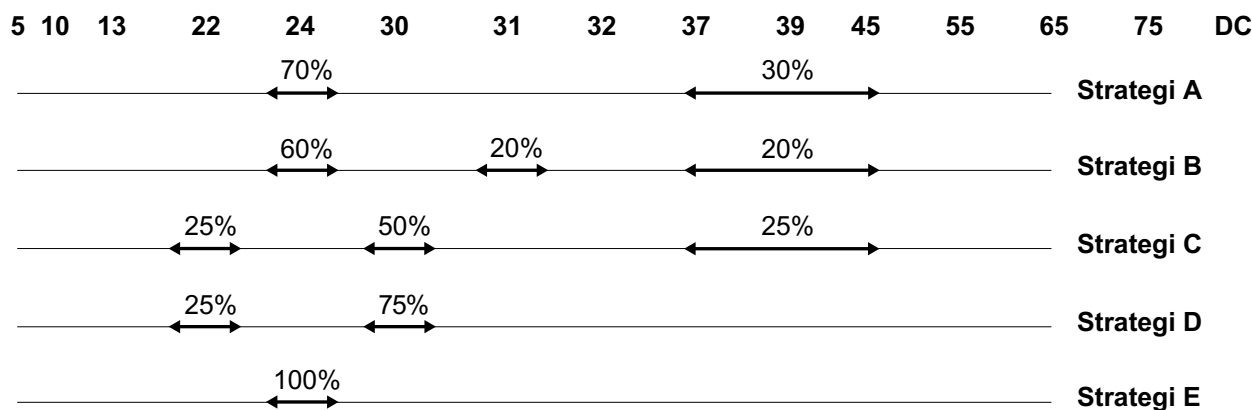
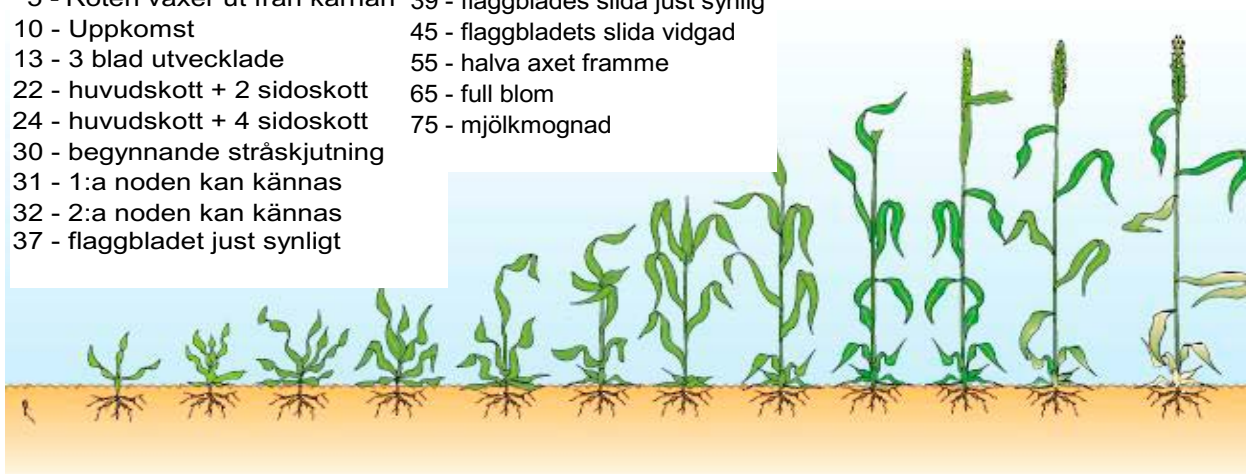
Foto: Janne Andersson

Strategier för kvävegödsling till höstvet

Utvecklingsstadier för stråsåd enligt Zadoks skala (DC)

5 - Roten växer ut från kärnan	39 - flaggbladets slida just synlig
10 - Uppkomst	45 - flaggbladets slida vidgad
13 - 3 blad utvecklade	55 - halva axet framme
22 - huvudskott + 2 sidoskott	65 - full blom
24 - huvudskott + 4 sidoskott	75 - mjölkmodnad
30 - begynnande stråskjutning	
31 - 1:a noden kan kännas	
32 - 2:a noden kan kännas	
37 - flaggbladet just synligt	

Bilden visar ungefär hur stor andel av den totala kvävegivan som du bör ge vid olika utvecklingsstadier beroende på vilken strategi du väljer.

4.2.4.1 Tvådelad kvävegiva ger möjlighet att årsmånsanpassa

Om du har som mål att odla brödvete med minst 11,5 % proteinhalt, eller om du förväntar dig en hög skörd bör du dela upp kvävegivan i minst två givor. Vanligen delas gödningen upp i huvudgiva och kompletteringsgiva. Grundrekommendationen är att tillföra cirka 70 % av totalmängden som huvudgiva i senare delen av bestockningsfasen och att komplettera med cirka 30 % (strategi A).

Avvakta så länge som möjligt med den sista kvävegivan. Då har du möjlighet att öka, minska eller helt avstå från ytterligare gödsling beroende på markens mineralisering och hur grödan ser ut. I fältförsök där man gett sista givan strax före axgång (i DC 45, när fl gbladets slida är vidgad) har man fått samma skördenivå men högre proteinhalt och tusenkornvikt jämfört med att ge allt kväve före stråskjutning (Nilsson, 2016). Pågående fältförsök visar preliminärt att det går att påverka både skörd och proteinhalt vid gödsling fram till avslutad blomning (DC 69). Då behöver dock kvävet ges i form av Kalksalpeter så att det är direkt växttillgängligt (Jönsson & Hansson, 2017).

Ett alternativ på fält med svag kvävetillgång i försommartorra områden är att lägga en tidig, så kallad bestockningsgiva i DC 22 för att grödan ska klara en eventuell torrperiod och för att sidoskotten inte ska reduceras i lika stor utsträckning. Bestockningsgivan kan vara cirka 25 % av planerad totalgiva (strategi D). Resterande 75 % av kvävet läggs strax före stråskjutningen. Du har dock ingen möjlighet att årsmånsanpassa givan med denna strategi.

4.2.4.2 Tre eller flera kvävegivor vid höga skördar och krav på proteinhalt

Om du förväntar dig höga skördar och det är angeläget att nå viss proteinhalt kan du dela upp givan på tre eller fyra tillfällen.

Minska huvudgivan i bestockningsfasen något jämfört med strategi A och fördela resterande kvävemängd ungefär lika mellan en giva i tidig stråskjutning och en sen kompletteringsgiva. Fördelningen kan då bli 60 % till huvudgivan, 20 % vid tidig stråskjutningsfas och 20 % kompletteringsgiva (strategi B). Precis som för en tvådelad giva är det bra att avvakta så länge som möjligt med den sista kvävegivan och anpassa den efter markens mineralisering och hur grödan ser ut. Preliminära försöksresultat visar att du kan få effekt av gödningen ända fram till avslutad blomning (se resonemang för strategi A).

I vissa fall kan första givan behöva läggas relativt tidigt för att klara en eventuell torrperiod, precis som i strategi D. Då kan det vara lämpligt att lägga 25 % av den totala kvävegivan i bestockningsfasen och sedan 50 % strax före stråskjutning och 25 % vid en sen kompletteringsgiva (strategi C). Fördelen jämfört med strategi D är att du då kan anpassa den sista givan efter årsmånen.

4.2.4.3 Engångsgiva vid låga givor utan krav på protein

Normalt sett är det alltid en fördel att dela kvävegivan och undvika stora givor tidigt under säsongen. I försök där man jämfört engångsgiva med delad giva visar det sig att man vid måttliga kvävenivåer i allmänhet får lika hög skörd, medan proteinhalten oftast blir lägre vid engångsgivor. Men om du har måttliga skördeförväntningar, inga krav på proteinhalt och den totala givan inte är högre än 120–140 kg kväve per hektar så kan du ändå ge allt kväve som en engångsgiva (strategi E). I så fall ska du tillföra kvävet under senare delen av bestockningsfasen (DC 23-24) så att kvävet är tillgängligt under stråskjutningen.

4.2.5 Riktgivor och strategier för rågvete – dela gärna givan

Under åren 2001–2008 ingick rågvete i sort/kväveförsök i norra Götaland och Svealand tillsammans med höstvetete. Även om det inte låg några försök i södra Götaland så kan vi anta att motsvarande förhållanden gäller även där. Ekonomiskt optimal kvävegiva ligger ungefär som för fodervete men pris-skillnaden mellan fodervete och rågvete gör dock att rekommendationen till rågvete är något lägre än till fodervete.

Vid höga kvävegivor bör du alltid dela gödselgivan. Du kan ge en mindre giva, cirka 30 % av totalbehovet, så snart marken är farbar för att säkerställa grödans tidiga kvävebehov. Resten tillförs när grödan är i sent bestockningsstadium. Vid givor upp till cirka 120 kg kväve per hektar kan du ge en engångsgiva. Lämplig tidpunkt för gödning är då ungefär som för höstvetete.

4.2.6 Riktgivor och strategier för höstkorn – dela givan och minska risken för liggsäd

För höstkorn har vi använt resultat från 23 kväveförsök i södra Sverige och i Mellansverige från 2010–2012. Kväveoptimum i försöken låg något över det för fodervete, men då vi bara har tre års försök och det dessutom finns risk för liggsäd i höstkorn har vi valt att lägga rekommendationen på samma nivå som för rågvete.

Du bör normalt dela kvävegivan till höstkorn på grund av risken för liggsäd. Tillför cirka hälften av kvävebehovet tidigt då grödan börjar växa och andra halvan då grödan är i sent bestockningsstadium.

Foto: Lina Norrlund

Foto: Lina Norrlund

4.2.7 Riktgivor och strategier för höstråg – något lägre givor än i höstvetete

I höstråg genomfördes 12 kväveförsök i norra Götaland och i Svealand under åren 2006–2008. I försöken jämfördes led med och utan tillväxtreglering. Tillväxtregleringen ökade odlingssäkerheten och skördepotentialen i viss utsträckning. Optimal gödslingsnivå i försöken var genomgående lägre än i de flesta höstveteförsök. Det gällde både i led med och utan tillväxtreglering. Skördeökningen var måttlig för givor över 120 kg kväve per hektar.

Eftersom det finns få försök med råg i Sverige har vi även vägt in resultat av danska försök samt praktisk erfarenhet för att bestämma lämpliga riktgivor. Eftersom responsen över 120 kg kväve per hektar var liten och med tanke på risken för liggsäd justeras givorna endast upp med 5 kg kväve per ton för högre skördar än 7 ton per hektar. Utan tillväxtreglering bör du gödsla med högst cirka 100 kg kväve per hektar.

Precis som för höstkorn bör du dela kvävegivan till höstråg på grund av risken för liggsäd. Tillför cirka hälften av kvävebehovet tidigt då grödan börjar växa och resten då grödan är i sent bestockningsstadium.

4.2.8 Riktgivor och strategier för vårvetete – dela kvävegivan för att nå hög proteinhalt

Rekommendationerna för vårvetete syftar till att nå minst 13 % proteinhalt och vi har gjort en prisjustering för proteinhalt vid beräkning av optimal giva. Det är många år sedan några gödslingsförsök genomfördes i vårvetete. Därför grundar sig riktgivorna på ett äldre försöksmaterial tillsammans med försöksmaterialet för höstvetete.

Om du ska nå tillräcklig proteinhalt i vårvetete är det viktigt att dela upp kvävegivan i två eller tre givor. Dessutom krävs ofta mark som kan leverera tillräckligt med kväve till exempel mullrika jordar, en kväverik förfrukt eller mark som tillförts mycket stallgödsel. Proteinhalten i vårvetete är även sortberoende, därför är sortvalet viktigt om du strävar efter att kunna sälja vårvetet som kvarnvara (Johansson, 2017).

Den första givan med kväve tillför du i anslutning till sådden. Den andra givan tillför du normalt under stråskjutningsfasen, men i försommartorra områden bör du tillföra den andra givan redan under bestockningsfasen. Du kan även tillföra en tredje giva runt axgång för att höja proteinhalten.

4.2.9 Riktgivor för vårkorn – stor variation mellan platser och år

Det finns ett relativt stort försöksmaterial i vårkorn eftersom det genomförs kväveförsök i vårkorn i stort sett varje år. Sambandet mellan optimal giva och skörd vid optimum i de olika försöken är dock svagt. Det beror bland annat på att den optimala givan styrs av hur mycket kväve marken levererar. Sambandet blir betydligt bättre om vi även tar hänsyn till hur mycket kväve som tagits upp i nollrutan på varje försök. Därför är det bra om du kan anlägga en nollruta för att kunna uppskatta hur mycket kväve grödan tar upp där och sedan anpassa givan i fältet efter det.

För att få rätt proteinhalt i malkorn är det viktigt att justera kvävegivan utifrån de lokala förhållandena och din egen erfarenhet. Om det är ett torrt år med lägre skördenivåer eller om du fått för höga proteinhalter de senaste åren så kan du behöva minska kvävegivan jämfört med rekommendationerna. Om du

ofta får för höga proteinhalter kan du undersöka möjligheten att odla malkorn för whiskeyframställning där det finns en nedre gräns men ingen övre gräns för proteinhalt.

Motsatsen gäller om det varit svårt att få tillräckligt hög proteinhalt i malkornet under de senaste åren. Då kan du behöva öka kvävegivan i förhållande till riktgivorna och tidigare års gödning, och/eller omfördela kvävet över odlings-säsongen. En senare kvävegiva ger oftast en högre proteinhalt än en tidig giva. I försöken har det visat sig att vissa malkornsorter, till exempel RGT Planet, generellt har lägre proteinhalt än andra sorter, vilket du också bör ta hänsyn till vid gödningen.

I södra Götaland har det varit ganska få försök i vårkorn med stråsäd som förfrukt de senaste tio åren. Vi har använt resultat från 14 försök under perioden 2009–2017 med stråsäd som förfrukt. Försöken från 2014 tas inte med då de inte var representativa för produktionen i området. För att utöka försöksmaterialet har vi även använt oss av 30 försök i norra Götaland och i Svealand. Vi har också tagit hänsyn till resultatet från 14 försök i Skåne från 2008–2011 med sockerbetor som förfrukt. Utifrån antagna priser blir optimal kvävegiva i södra Götaland för foderkorn i medeltal 113 kg kväve per hektar och skörd vid optimal giva 7 030 kg per hektar och proteinhalten 10,6%. För malkorn blir optimal giva i medeltal 115 kg kväve per hektar och skörd vid optimal giva 7 020 kg per hektar och proteinhalten 10,6%.

För vårkorn i norra Götaland och Svealand använde vi 30 försök från perioden 2009–2017 med stråsäd som förfrukt. Med antagna priser blir optimal giva för foderproduktion i medeltal 112 kg kväve per hektar och skörd vid optimal giva 6 790 kg per hektar och proteinhalten 10,6 %. För malkorn blir optimal giva i medeltal 116 kg kväve per hektar och skörd vid optimal giva 6 820 kg per hektar och proteinhalten 10,7 %.

Optimal giva varierar mycket mellan olika fält och olika år. Justera kvävegivan efter det enskilda fältet och årets förutsättningar.

Foto: Janne Andersson

4.2.10 Riktgivor för havre – något lägre givor än foderkorn

I havre finns endast ett fåtal gödslingsförsök och de är relativt gamla. Därför bedömer vi att det är rimligt att relatera havrerekommendationen till försöksmaterialet i vårkorn. Eftersom priset för havre är något lägre än för korn ligger riktgivorna för havre som ska användas till foder, 5 kg per hektar lägre än rekommendationerna för foderkorn. Om du odlar grynnavre kan du öka kvävegivan med 5-10 kg per hektar jämfört med rekommendationerna för havre i tabell 11.

4.2.11 Strategier för vårkorn och havre – delade givor ger möjlighet att årsmåsanpassa

Det är vanligt att gödsla med en engångsgiva till korn och havre i samband med sådd, särskilt vid foderodling. Risken är dock att en del kväve kan försvinna genom utlakning eller denitrifikation om det kommer mycket nederbörd efter sådd.

*Tidig sådd resulterar ofta i högre skörd.
Då kan du behöva öka kvävegivan något.
Vid sen sådd kan du minska kvävegivan.*
Foto: Göran Molin

I fältförsök med malkorn har man fått ungefär samma skörd och samma proteinhalt oavsett om man har gett en engångsgiva eller om man har delat upp gödningen. Fördelen med att dela upp givan är att du kan anpassa den andra givan efter hur grödan ser ut och hur stor mineralisering det är från marken. Därför kan det vara bra att lägga cirka 70 % av kvävebehovet vid sådd och sedan tillföra resterande 30 % i växande gröda. Andra givan bör du lägga i tidig stråskjutning (DC 31-32).

Om du sprider stallgödsel till vårsäd kan du komplettera det med mineralgödsel så att du får önskad kvävenivå. Du kan till exempel grundgödsla med mineralgödsel vid sådd och sedan gödsla med flytgödsel i växande gröda (ungefär vid 10–15 cm grödhöjd) med marknära spridning. Effekten av flytgödningen kan dock bli liten om det är mycket torrt vid och efter spridningstillfället.

På lätta jordar där risken för packning inte är så stor kan du sprida stallgödsel före sådd. Då kan du komplettera med mineralgödsel före eller efter sådd. Fastgödsel måste brukas ner om du ska få bra kväveeffekt. Tänk på att om du sprider fastgödsel på våren så kommer en del kväve att frigöras på hösten efter att grödan är skördad, därför bör du bara göra det om du även har en höstväxande gröda eller en fånggröda på hösten.

4.2.11.1 Anpassa gödselgivan efter såtidpunkten

Riktgivorna i tabell 11 utgår från normal såtidpunkt. Vid tidig vårsådd utnyttjas växtsäsongen på ett bättre sätt och det ger ofta en högre skörd. Sen sådd medför som regel lägre skörd.

Anpassa skördeförväntningarna till såtidpunkten när du planerar gödningen. Om vårsådden är tidigare eller senare än normalt, kan du antingen justera skördeförväntningarna och få en annan riktigiva eller ändra enligt tumregeln nedan.

Anpassa gödningen till vårsäd efter såtidpunkt

Sådd av vårsäd upp till 10 dagar tidigare än normalt: + 1 kg kväve per dag

Sådd av vårsäd upp till 10 dagar senare än normalt: - 1 kg kväve per dag

*Klipp en kvadratmeter höstraps på hösten
och uppskatta mineralisering och skörd för
att bedöma kvävegivan på våren.*

Foto: Anders Lindgren

4.3 Kväverekommendationer och strategier för oljeväxter

4.3.1 Höstgödsling till höstoljeväxter

Höstoljeväxter behöver ha tillgång till kväve redan på hösten för att få en bra tillväxt. Efter en spannmålsgröda behöver höstraps cirka 60 kg kväve per hektar vid sådd (Gunnarson & Nilsson, 2010). Om du haft en bra förfrukt, till exempel klövervall eller ärter, eller om det finns mycket restkväve kvar i marken, kan du normalt sett dra ner på kvävegivan till höstrapsen. Enligt spridningsreglerna får du lägga maximalt 60 kg lättillgängligt kväve inför sådd av höstoljeväxter inom nitratkänsligt område.

4.3.2 Vårgödsling till höstoljeväxter

– utgå från höstupptag, mineralisering och skörd

För att bestämma kvävegivan på våren till höstoljeväxter behöver du bedöma kväveupptag på hösten, mineralisering samt förväntad skörd i dina höstrapsfält.

Kväveupptag på hösten kan du bestämma genom att

- klippa all ovanjordisk bladmassa på en kvadratmeter av fältet sent på hösten när tillväxten har avstannat, och sedan väga bladmassan. Mer information och en instruktionsfilm finns på www.svenskraps.se.
- använda till exempel en traktorburen kvävesensor och köra i fältet.
- göra en uppskattning utifrån bilderna på nästa sida.

Mineraliseringen under vår/försommar bedömer du utifrån tidigare erfarenhet från fältet, vilken förfrukt du haft och om du regelbundet tillför organiska gödselmedel. Du kan använda följande riktvärden:

- Låg mineralisering – 10–20 kg per hektar
- Medelhög mineralisering – cirka 30 kg per hektar
- Hög mineralisering – 40–50 kg kväve per hektar

Förväntad skörd bedömer du genom att utgå från normalskörd på fältet och hur grödan ser ut.

Sedan kan du ta fram kvävebehovet antingen genom att titta i tabellerna 12a–12c eller räkna fram det enligt kapitel 4.3.2.2.

Kvävebehovet till höstoljeväxter är lägre på våren om grödan har tagit upp mycket kväve under hösten. Behovet minskar också om det är en hög mineralisering under våren/försommaren, medan behovet är högre vid hög skördenivå. Modellen som vi använder för att beräkna riktgivor är framtagen utifrån 27 försök med hösträps utförda 2011–2016 (Engström, 2015).

Exempel på hur hösträpsen kan se ut under sen höst vid olika kväveupptag. Ramarna är 1 m² stora.

Höstupptag 16 kg N/ha

Höstupptag 49 kg N/ha

Höstupptag 77 kg N/ha

Höstupptag 90 kg N/ha

Foto: Lena Engström

4.3.2.1 Ta fram kvävebehovet ur tabeller med tre olika nivåer på markens mineralisering

I tabellerna 12a–12c hittar du riktgivor utifrån tre nivåer av mineralisering under vår/försommar. Om du har ett fält som har en låg mineralisering på våren och försommaren läser du i tabell 12a. Om du har ett fält med medelhög mineralisering läser du i tabell 12b. Och om du har ett fält med hög mineralisering läser du i tabell 12c. Riktgivorna i tabellerna är avrundade till jämna femtal.

Exempel om du har klippt och vägt bladmassa på hösten

Medelhög mineralisering – Gå till tabell 12b

Höstklippning gav 1,8 kg bladmassa på en kvadratmeter – Läs på raden för 1,8 kg i kolumnen Vikt bladmassa (kg/m²)

Förväntad skörd är cirka 3 500 kg – Läs i kolumnen för 3 500 kg skörd

Resultat: Vårbehovet är cirka 90 kg kväve per hektar**Exempel om du har mätt eller uppskattat kväveupptaget**

Hög mineralisering – Gå till tabell 12c

Du har inte klippt bladmassa på hösten, men beståndet under sen höst ser ut ungefär som bilden med höstupptag

77 kg kväve per hektar så du antar att upptaget är cirka 80 kg/ha – Läs på raden för 80 kg kväve per hektar i kolumnen

Kväveupptag höst (kg N/ha) Kväveupptag höst (kg N/ha)

Förväntad skörd är cirka 3 000 kg – Läs i kolumnen för 3 000 kg skörd

Resultat: Vårbehovet är cirka 85 kg kväve per hektar**Tabell 12a.** Riktgivor för kvävegödsling på våren till höstoljeväxter 2019.

Låg mineralisering vår/försommar (15 kg N/ha).

Kväveupptag höst (kg/ha)	Vikt bladmassa (kg/m ²)	Skörd (kg/ha)					
		2500	3000	3500	4000	4500	5000
20	0,4	175	185	195	205	215	225
40	0,7	150	160	170	185	195	205
60	1,1	130	140	150	160	170	180
80	1,4	105	120	130	140	150	160
100	1,8	85	95	105	115	125	140
120	2,1	65	75	85	95	105	115
140	2,5	40	50	60	75	85	95
160	2,8	20	30	40	50	60	70

Tabell 12b. Riktgivor för kvävegödsling på våren till höstoljeväxter 2019.

Medelhög mineralisering vår/försommar (30 kg N/ha).

Kväveupptag höst (kg/ha)	Vikt bladmassa (kg/m ²)	Skörd (kg/ha)					
		2500	3000	3500	4000	4500	5000
20	0,4	155	165	180	190	200	210
40	0,7	135	145	155	165	180	185
60	1,1	115	125	135	145	155	165
80	1,4	90	100	110	120	135	145
100	1,8	70	80	90	100	110	120
120	2,1	45	55	70	80	90	100
140	2,5	25	35	45	55	65	75
160	2,8	5	15	25	35	45	55

Tabell 12c. Riktgivor för kvävegödsling på våren till höstoljeväxter 2019.

Hög mineralisering vår/försommar (45 kg N/ha).

Kväveupptag höst (kg/ha)	Vikt bladmassa (kg/m ²)	Skörd (kg/ha)					
		2500	3000	3500	4000	4500	5000
20	0,4	140	150	160	170	180	195
40	0,7	120	130	140	150	160	170
60	1,1	95	105	115	130	140	150
80	1,4	75	85	95	105	115	125
100	1,8	50	65	75	85	95	105
120	2,1	30	40	50	60	70	85
140	2,5	10	20	30	40	50	60
160	2,8	0	0	5	20	30	40

Har du funderingar kring låga riktgivor, se kapitel 4.3.2.3.

4.3.2.2 Räkna fram kvävebehovet med hjälp av Höstrapssnurren

Du kan beräkna vårkvävegivan på Greppa Näringens webbplats www.greppa.nu under Räkna själv/ Höstrapssnurren. Där kan du sätta in dina värden och få ut en beräknad vårkvävegiva.

Om du vill räkna fram kvävebehovet själv kan du använda ekvationerna nedan. Den första använder du om du klippt och vägt bladmassa. Den andra använder du om du mätt kväveupptaget med kvävesensor eller använder bilderna som underlag för bedömning.

Om du har klippt och vägt bladmassa på hösten

Rekommenderad giva = $159 - (61,9 \times \text{vikt bladmassa i kg/m}^2) - (1,1 \times \text{mineralisering i kg N/ha}) + (0,021 \times \text{skörd i kg/ha})$

Exempel

Höstklippning ger 1,1 kg bladmassa på en kvadratmeter

Mineraliseringen på fältet uppskattas till 15 kg N/ha

Förväntad skörd är cirka 3 000 kg/ha

Rekommenderad giva = $159 - (61,9 \times 1,1) - (1,1 \times 15) + (0,021 \times 3\,000)$
= 137 kg kväve per hektar

Om du har mätt eller uppskattat kväveupptaget

Rekommenderad giva = $159 - (1,1 \times \text{kväveupptag höst i kg/ha}) - (1,1 \times \text{mineralisering i kg N/ha}) + (0,021 \times \text{skörd i kg/ha})$

Exempel

Du har inte gjort någon höstklippning, men du uppskattar kväveupptaget på hösten till cirka 80 kg/ha efter jämförelse med bilderna

Mineraliseringen på fältet uppskattas till 45 kg N/ha

Förväntad skörd är cirka 4 000 kg/ha

Rekommenderad giva: $159 - (1,1 \times 80) - (1,1 \times 45) + (0,021 \times 4\,000) = 106$ kg kväve per hektar

4.3.2.3 Om du får mycket lågt kvävebehov

När du tar fram ditt kvävebehov för våren kan det hända att behovet blir mycket lågt eller till och med noll. Detta sker om höstoljeväxterna har tagit upp stora mängder kväve på hösten. Försöksresultaten har visat att den optimala kvävegivan kan vara ända ner till noll kg kväve per hektar, så det är rimligt att tro att höstoljeväxterna kan klara sig utan tillfört kväve på våren. I vissa fall kan det vara motiverat med en startgiva på våren, även om beräkningen visar att kvävebehovet är mycket lågt. Lägg i sådana fall en liten giva och lämna gärna en nollruta i fältet. På så sätt kan du se hur oljeväxterna klarar sig utan kväve på våren och kan ta hänsyn till det nästa gång du odlar höstoljeväxter.

4.3.3 Strategier för höstoljeväxter – första vårgivan så tidigt som möjligt

Höstoljeväxter har kraftigt tillväxt redan under hösten. Därför behöver du oftast gödsla höstrapsen direkt vid sådd om du har en stråsädesförfrukt. Om du däremot haft en förfrukt som ger god kväveefterverkan kan du dra ner eller låta bli kvävegivan på hösten. Det är viktigt att se till att du sår och gödslar i god tid på hösten så att grödan hinner växa till sig före invintring. Om plantorna är kraftiga på hösten men inte har börjat sträcka på sig ökar chanserna för en god övervintring. Dessutom minskar behovet av kväve på våren om beståndet är kraftigt och övervintringen har varit god.

Kvävegivan på våren bör delas upp i två givor och grundrekommendationen är att använda gödselmedel med ammoniumnitrat och svavel till båda givorna. Den första givan bör du lägga på nattfrusen mark eller så fort marken bär efter tjällossningen. Tänk dock på att du i känsliga områden inte får gödsla under perioden november till februari. Den första givan ska täcka ungefär halva vårens kvävebehov. Resten ger du när du med säkerhet vet att oljeväxterna övervintrat eller cirka fyra veckor efter den första givan.

Om du inte har lagt något kväve före mitten av april bör du lägga hela givan på en gång. I sådana fall bör du dra ner något på skördeförväntningarna och därmed även kvävegivan. Annars är risken stor för tidig liggbildning.

4.3.4 Riktgivor för våroljeväxter och lin

Under 2014–2016 har Lena Engström vid SLU gjort 17 försök med kvävegödsling till hybridvåraps (Engström, 2017). Sambandet mellan skördenivå och optimal giva var mycket svagt både på grund av variation i markens kväveleverans på försöksplatserna men också på grund av variation i nederbörd och årsmån. I medeltal var optimal kvävegiva i försöken något högre än den riktgiva vi anger, men vi har i dagsläget valt att behålla riktgivorna på samma nivå som tidigare (tabell 13). Eftersom variationen i försöken var så stor och en betydande del berodde på andra faktorer än skördenivån, så blir avvikelserna från försöksresultaten inte mindre även om vi ökar kvävegivan jämfört med nuvarande riktgivor. Däremot är det viktigt att anpassa kvävegivan både efter förväntad skörd och efter odlingsplatsens förutsättningar, årsmån och hur grödan utvecklas.

Ett fåtal kväveförsök samt praktisk erfarenhet ligger bakom riktgivorna i oljelin (Krijger och Gunnarson, 2011b; Gunnarson, 2014). Den skörderelaterade justeringen av gödslingen till våroljeväxter och lin är 20 kg kväve per ton skördeavvikelse.

Tabell 13. Riktgivor för kvävegödsling till våroljeväxter och lin 2019. Gäller för mineraljord och med förfrukt stråsäd.

Gröda	Skörd (ton/ha)			
	1,5	2,0	2,5	3,0
Våroljeväxter	100	110	120	130
Oljelin	50	70	90	

4.4 Kväverekommendationer och strategier för slåtter- och betesvall samt gräsfrövall

4.4.1 Kväverekommendationer för slåttervall

Rekommendationer för gräsvallar och blandvallar med olika klöverhalter visas i tabell 14. Med gräsvall avser vi både vallar med traditionella arter som ängssvingel och timotej, och nyare arter som rörsvingelhybrider. Riktgivan för gräsvall i alla skördesystemen är justerad med 20 kg kväve per ton ts ökad eller minskad skörd vid alla skördenivåer (Anne-Maj Gustavsson, muntligt meddelande, 2016).

Rekommendationerna i tabell 14 påverkas av:

- skördenivå
- antal skördar
- mängd baljväxter i vallen
- markens kväveleverans
- kostnad för kväve och värdet på vallfodret
- vilket djurslag som ska äta vallfodret

I kommande stycken kan du läsa mera om hur de olika faktorerna påverkar vallfodret.

Tabell 14. Riktgivor för kvävegödsling till vall 2019 vid två, tre eller fyra skördar per år i kg kväve per hektar. Skördenivån avser bärgad skörd efter ca 15 % fältförluster.

Typ av vall och antal skördar	Bärgad skörd (ton ts/ha)						
	6	7	8	9	10	11	12
Två skördar							
Gräsvall	130	150	170	190			
Blandvall, 10 % klöver	115	135	155	170			
Blandvall, 20 % klöver	90	105	120	135			
Blandvall, 40 % klöver	40	45	50	55			
Tre skördar							
Gräsvall		160	180	200	220	240	
Blandvall, 10 % klöver		145	160	180	200	215	
Blandvall, 20 % klöver		120	135	150	165	180	
Blandvall, 40 % klöver		70	80	90	100	110	
Fyra skördar							
Gräsvall		210	230	250	270	290	310
Blandvall, 10 % klöver		190	205	225	245	260	280
Blandvall, 20 % klöver		160	175	190	205	220	235
Blandvall, 40 % klöver		95	105	115	120	130	140

Gräsdominerad betesvall på åker: 25–35 kg N/ha och avbetning.

Vitklöverdominerad betesvall på åker: 0–20 kg N/ha och avbetning.

Total kvävegiva till betesvall bör inte överstiga 150 kg N/ha och år.

4.4.1.1 Bakgrund till rekommendationerna för vall

Rekommendationerna för gräsvallar och tre skördar i tabell 14 utgår från Bodil Frankow-Lindbergs sammanställning (Frankow-Lindberg, 2017). Än så länge finns det ganska få vallförsök med kvävestegar till gräs eller blandvall. Ofta är skördarna väldigt höga och de optimala kvävegivorna låga i blandvallar. Vi anser att det behövs fler försök och mer erfarenhet för att bekräfta de lägre kvävebehoven till blandvallar. För blandvallar har vi därför valt att utgå från rekommendationerna för gräsvallar och justerat givorna utifrån klöverhalt enligt tabell 15.

I Frankow-Lindbergs sammanställning ingår försök med kväve till rena gräsvallar och blandvallar med röd- och/eller vitklöver. Följande försök ingår: L6-4421, L6-5522, L6-4423, L6-472, L6-5071, R6-5285 och data från Salomon m.fl. (2013). Försöken har skördats tre gånger per säsong. Det saknas ogödslade led i både L6-4421 och L6-4423. Om det saknas ogödslade led är det svårt att veta platsens produktionsförmåga och även att beräkna en produktionsfunktion. Det är enbart i serien R6-5285 som högsta kvävegivan var högre än den optimala vilket gör det svårt att få fram en produktionsfunktion från övriga försök. Data från Salomon har inte tagits med i den slutliga sammanställningen eftersom markens mineralisering verkar vara väldigt hög, inte ens i rena gräsvallar har kvävegödslingen höjt skörden nämnvärt.

I de flesta fall är produktionsfunktionen beräknad som en andragradsekvation, där skörden ökar med ökande kvävegiva för att slutligen nå ett optimum. I blandvallar är det ofta så att ökande kvävegiva först sänker skörden när klöverhalten sjunker. När kvävegivan har stigit så pass mycket att gräsen gynnas ökar skörden igen.

En tydlig skillnad mellan nyare och äldre försök är att både gräs- och blandvallarna avkastar betydligt mer i de nyare försöken (Frankow-Lindberg, 2017 och Kornher, 1982). Ekonomiskt optimal kvävegiva ligger högre i gräsvallar med rörsvingelhybrider jämfört med traditionella arter som timotej och ängsvingel. Det beror delvis på att skörd vid optimal kvävegiva är högre i gräsvallarna med rörsvingelhybrider.

4.4.1.2 Gödsla vallen efter fältets skördepotential

Börja med att uppskatta skördepotentialen utifrån tidigare års skördenivåer på fältet. Utgå från den uppskattade skördenivån i tabellen och läs av rekommendationen för den typ av vall som du har. Du kan inte självklart gödsla dig till en högre skörd. Det innebär att om du normalt sett har en skörd på 8 ton ts per hektar ökar den inte automatiskt till 9 ton ts per hektar bara för att du gödslar till en skörd på 9 ton ts per hektar. Vi bedömer att det är ekonomiskt optimalt att gödsla med de kvävegivor som anges för respektive valltyp, skördenivå och antal skördar.

För vallen är det viktigt att justera gödslingen beroende på antal skördar, baljväxtandel och kvalitetskrav på fodret.

Foto: Mårten Svensson

4.4.1.3 Beräkna kvävegivor till två eller fyra skördar

För fyra skördar har kvävegivan vid samma skördenivå ökat med 50 kg kväve per hektar jämfört med för tre skördar (Frankow-Lindberg & Jansson, 2014). I ett fyrskördesystem ökar råproteinhalten och smältbarheten eftersom skördarna tas tidigare jämfört med i ett treskördesystem.

För gräsvall med två skördar har vi rekommenderat en lägsta giva på 150 kg kväve vid 7 ton ts i skörd. Skillnaden i rekommenderad kvävegiva mellan två och tre skördar blir då liten. (Anne-Maj Gustavsson, 2017, muntligt meddelande). Om kvävepriset sjunker eller om priset för vall på rot stiger kommer rekommendationerna för två skördar att höjas. Då beräknas rekommendationerna utifrån tre skördar men med ett avdrag på 30 kg kväve vid samma skördenivå.

4.4.1.4 Baljväxter i vallen minskar behovet av kväve

Kvävegödsling gynnar gräsen på baljväxternas bekostnad. Att gynna gräsen kan förbättra deras möjlighet att ta över utrymme som utvintrade klöverplanter lämnar. Redan vid en låg klöverhalt i vallen bidrar klöver till en ökad proteinhalt i vallfodret. I tabell 14 anger vi rekommendationer för 10, 20 respektive 40 % klöver.

Om du vill uppnå en hög klöverhalt i den färdiga skörden, över 40 %, krävs att det finns ett mycket tätt bestånd av klöver på våren. Även för att kunna använda justeringen för 20 % klöver eller mera krävs att det finns ett bra klöverbestånd på våren. Rekommendationerna i tabell 14 har tagits fram utifrån den justering som redovisas i tabell 15. Tabellen visar hur du kan gödsla blandvallar om du eftersträvar en viss klöverandel i vallfodret. Enligt studier i norra Sverige (Gustavsson, 1989) ledde halv kvävegiva till blandvall jämfört med normal gödsling till gräsvall i ett tvåskördesystem till en klöverandel på 30–40 %. Samtidigt var det möjligt att behålla skördenivån.

Baljväxterna är olika känsliga för konkurrens. I växande vall är vitklöver känsligast för konkurrens och kvävetillförsel, därefter kommer rödklöver och sist lusern (när den väl är etablerad). Rödklöver drabbas lättast av utvintring på grund av olika svampsjukdomar.

Minskad gödsling påverkar även vallfodrets kvalitet. Innehållet av t.ex. råprotein, fiber o h smältbarhet förändras med förändrad artsammansättning.

Tabell 15. Relativ kvävegiva till blandvall jämfört med kvävegiva till gräsvall vid olika målnivåer för klöverhalt.

	Önskad klöverhalt						
	< 10 %	10 %	20 %	30 %	40 %	50 %	> 50 %
Rel. kvävegiva vid 2 skördar	100%	90%	70%	50%	30%	0%	0%
Rel. kvävegiva vid 3 eller 4 skördar	100%	90%	75%	60%	45%	30%	0%

För att räkna ut rekommendationen för en blandvall utgår du från kvävegivan till gräsvall och multiplicerar den med procentsatsen i tabellen för den önskade klöverhalten, se exemplet nedan. Justeringen är uppdelad i gödsling vid två respektive tre eller fyra skördar.

Tänk på att det måste finnas gott om klöver på våren för att du ska uppnå ditt mål för klöverhalten. Det räcker inte bara med att sänka kvävegivan

Det kan vara svårt att bedöma klöverhalten i fält eftersom klöverns blad är horisontella och gräsens vertikala. Dessutom har baljväxterna och gräsen lite olika tillväxttakt. Till hjälp för att bestämma rödklöverhalten finns en skrift som heter Bestämning av rödklöverhalten i vall (Gustavsson, 2001).

Exempel

Vad blir totala kvävegivan för blandvall med en förväntad skörd på 8 ton ts per ha, skördad tre gånger och med målet att nå 30 % klöver?

Gör så här: Läs i tabell 14, rekommendationen för gräsvall med tre skördar är 180 kg kväve vid 8 ton ts.

Justeringen i tabell 15 är 60 % av totalgiva om klöverhalten ska bli 30 %.

$180 \text{ kg kväve} \times 0,60 = \mathbf{108 \text{ kg kväve}}$

Har du mycket baljväxter i vallen så minskar behovet av kväve.

Foto: Märten Svensson

4.4.1.5 Markens kvävebidrag varierar med djurtäthet, mullhalt, fukt och temperatur

Skördenivån i en helt ogödslad vall kan ge en ledtråd om hur mycket kväve marken och baljväxterna bidrar med. På gårdarna där vallförsöken har anlagts har det ofta funnits cirka en djurenhet per hektar. Ett vuxet nötkreatur räknas som en djurenhet. Om djurtätheten är betydligt högre eller lägre än en djurenhet per hektar behöver du justera kvävegivan för en högre eller lägre mineralisering. Justeringen beror på att det frigörs mer eller mindre kväve från stallgödseln. Skillnaderna mellan olika år kan vara mycket stora. Mineraliseringen påverkas bland annat av markens temperatur, mullhalt och fuktighet.

4.4.2 Strategier för slåttervall vid två, tre och fyra skördar

Odlingstekniken har stor betydelse när du odlar slåttervall. Skördetidpunkt och kvävetillförsel är de två viktigaste faktorerna som styr vallens kvalitet. Skörda förstaskörden tidigt så finns goda förutsättningar för att du ska få ett grovfoder med hög kvalitet till högproducerande eller växande djur. Vallprognoser för förstaskörd hittar du bl.a. på www.vallprognos.se. Där visas den beräknade tidpunkten för skörd för ett antal platser i landet.

I tabell 16 visar vi förslag på fördelningen av kväve till de olika delskördarna.

Fördela kvävegivan till två skördar: Lägg cirka 60 % av totalgivan till första skörden och 40 % till andra skörden. Det innebär att om totala givan är 150 kg kväve, lägg 90 kg till förstaskörd och 60 kg till andraskörd. Fördela kvävet på samma sätt i blandvall.

Fördela kvävegivan till tre skördar: Lägg 40 %, 30 % och 30 % av totalgivan till respektive delskörd i gräsvall. Om det finns mycket baljväxter i vallen ge ca 40–50 % till förstaskörd, 35 % till andraskörd och 15–25 % till tredjaskörd. Om du vill gynna klöver kan du utesluta kväve helt till sista skörden.

Fördela kvävegivan till fyra skördar: Lägg ca 35 %, 25 %, 20 % och 20 % av totalgivan till respektive delskörd. Innehåller vallen mycket baljväxter, minska eller uteslut kvävet till sista skörden. Eventuellt kan du omfördela en del av kvävet till de andra skördarna.

Tabell 16. Förslag på fördelning av kväve till de olika delskördarna.

Andel av kvävet till respektive delskörd (%)	Valltyp	Första-skörd	Andra-skörd	Tredje-skörd	Fjärde-skörd
Två skördar	Gräs	60	40		
	Blandvall	60	40		
Tre skördar	Gräs	40	30	30	
	Blandvall	40–50	35	15–25	
Fyra skördar	Gräs	35	25	20	20
	Blandvall	30–40	25–30	20–25	10–20

4.4.2.1 Tillför kväve på våren när vallen grönskar

Stallgödsla vallen på våren när den börjar grönska och direkt efter skörd för att grödan inte ska smutsas ner. Det bör gå minst tre veckor mellan gödsling och skörd för att du inte ska få problem med sporer i mjölken.

Om du har erfarenhet av låga råproteinhalter i vallfodret i förstaskörd kan du prova att lägga kvävet lite senare än du normalt brukar göra. Det kan höja råproteinhalten något.

Om det är så torrt att skörden blir lägre än det du har gödlat för bör du ta hänsyn till överblivet kväve vid gödningen till efterföljande skörd. Minska också den totala kvävegivan med motsvarande mängd. Vid torka är det ofta bättre att skörda istället för att vänta på regn eftersom vallens tillväxt avtar när gräsen har gått i ax och baljväxterna i blom.

4.4.2.2 Börja gödplingsplaneringen med stallgödsel och komplettera med mineralgödsel

Börja med stallgödset när du planerar gödningen av vallen. Stallgödsel från nötkreatur passar bra som gödselmedel till vall med hänsyn till dess växt-näringsinnehåll. Kväveutnyttjandet blir högre om du kan sprida gödset vid fuktigt, vindstilla och svalt väder. Vårspridning av flytgödsel och urin samt höstspridning av fastgödsel brukar kunna ske under bra väderförhållanden.

4.4.3 Vallgivorna påverkas relativt lite vid förändrade kostnader

I kapitel 4.1 kan du se vilka priser på gödsel och skördeprodukter vi har antagit vid beräkningarna. Om kvävepriset minskar med 2 kr per kg kväve från 9:47 till 7:47 kr per kg kväve ökar den optimala kvävegivan till gräsvall

med 15 kg kväve per ha för tre skördar. Skörd vid optimal kvävegiva ökar med 110 kg ts per hektar.

Om kvävepriset istället ökar med 2 kr per kg kväve, från 9:47 till 11:47 kr per kg kväve minskar den optimala kvävegivan till gräsvall med 20 kg kväve per hektar vid tre skördar. Skörd vid optimal kvävegiva blir då 290 kg lägre.

Om värdet på vallfodret sjunker med 0:20 kr per kg ts minskar den optimala kvävegivan med 40 kg kväve per ha och skörden med ca 630 kg ts per hektar.

Om värdet på vallfodret istället stiger med 0:20 kr per kg ts ökar den optimala kvävegivan med 20 kg kväve per ha och skörd vid optimum med ca 220 kg ts per hektar.

Om ditt mål för vallfodret är en given råproteinhalt spelar priskvoten mindre roll och du bör i stället titta på tidigare resultat från foderanalyser och skördenivåer.

Blandvall med en måttlig klöverandel ger ofta ett gynnsammare förhållande mellan energi och protein i vallfoder till mjölkkor än en ogödslad klöverdominerad vall.

Foto: Janne Andersson

4.4.4 Olika djurslag behöver olika kvalitet på vallfodret

Rekommendationerna i tabell 14 har vi beräknat för att du ska få fram ett grovfoder med bra näringsmässig kvalitet när vallfoder är enda grovfodret. Det passar främst till högproducerande mjölkkor eller växande ung- eller köttjur. Fodret behöver skördas relativt tidigt. I tabell 17 ser du vilka grovfoderkvaliteter som är lämpliga till olika djurslag.

Blandvall med en måttlig klöverandel ger ofta ett gynnsammare förhållande mellan energi och protein i vallfodret än en ogödslad klöverdominerad vall. I foderstater med majs eller HP-massa som energikälla kan dock blandvall med mycket baljväxter passa bra som foder.

För att höja proteinhalten i vallfodret behöver du antingen öka gödningen eller välja en fröblandning med mera baljväxter och gynna dem redan under insåningsåret. Läs mer om gödning under insåningsåret i kapitel 4.4.7. Om du vill räkna på hur mycket du behöver gödsla för att nå en viss råproteinhalt kan du använda en räknedur som finns på www.grovfoderverket.se eller i Praktiska råd från Greppa Näringen som heter Råd om kvävegödning till vallen, www.greppa.nu. Råproteinhalten blir högst i förstaskörden vid tidig skörd och en sval vår eller i återväxterna när baljväxterna tar mera plats.

Om ditt mål istället är ett foder med lägre näringsinnehåll kan du skörda vallen något senare och sänka gödningen. Vill du producera vallfoder till hästar bör du åtminstone lägga en liten kvävegiva för att minska sockerhalten i fodret. Däremot bör du gödsla vallen mindre än rekommendationen i tabell 14 för att råproteinhalten inte ska bli för höga om målet är hästfoder.

Tabell 17. Kvalitetskrav på grovfoder hos olika djurgrupper när vallfoder är enda grovfodret, (Frankow-Lindberg, 2017).

Djurslag	Energibehov omsättbar energi, (MJ/kg ts)	Råprotein (g/kg ts)
Mjölkkor, 1:a halva laktationen	11,0–11,5	150
Mjölkkor, 2:a halva laktationen	10,5–11,0	170
Mjölkkor, sintid	9,5–10,0	140
Växande kvigor, 2:a halva laktationen	10,5–11,0	170
Växande köttjur	11,0–11,5	170
Häst, avelsdjur	> 9,0	> 72
Häst, högpresterande	11,0–11,5	> 50
Övriga hästar	6,5–8,0	> 50

4.4.5 Vid god tillgång på mark – gödsla mindre än rekommendationerna

Vid extensiv vallodling, till exempel en skörd per år och eventuellt efterföljande bete, kan du minska kvävegivan till cirka 50 kg kväve per hektar. Om du vill ha bra kvalitet på vallfodret men du inte är så beroende av att få hög skörd på varje hektar, kan du också sänka gödningen relativt mycket i förhållande till tabell 14. I sådana fall kan den optimala kvävegivan för slåttervall vara mycket låg eller noll. Då får du antagligen en baljväxtrik vall med bra kvalitet men med lägre avkastning per hektar (Hallin, 2014).

4.4.6 Betesvall

Du kan gödsla betesvall på åker efter varje avbetning. Om den innehåller vitklöver och gräs är cirka 0–20 kg kväve per hektar lagom, och är det mest gräs är 25–35 kg kväve per hektar lagom. Det är bra om du inte överstiger 150 kg kväve per hektar totalt på betesvallen.

4.4.7 Gödning under insåningsåret

Anläggningen av vallen är kanske det viktigaste momentet för att få en hållbar och högavkastande vall. Det är då du kan påverka vallens sammansättning mest. Baljväxterna är särskilt känsliga för konkurrens innan de är etablerade. De gynnas om du sänker kvävegivan, drar ned utsädesmängden för skyddsgrödan och skördar den tidigt under insåningsåret. Vilken skyddsgröda du väljer eller om du sår in i renbestånd påverkar vallens botaniska sammansättning

och avkastning. Naturligtvis behöver beslutet också grunda sig på ekonomi för de olika grödorna och gårdens foderbehov.

- **Insådd i skyddsgröda:** Det är viktigt att du drar ned ordentligt på gödslingen om du sår in vallen i en skyddsgröda. Skyddsgrödan kan bestå av enbart stråsäd eller stråsäd i blandning med baljväxter och den kan antingen skördas grön som grönfoder eller helsäd, eller tröskas. Sänk gödslingen till skyddsgrödan med minst 20–30 kg kväve jämfört med rekommendationerna i tabell 11 om du sår in vall (se www.grovfoderverktyget.se). Har du en blandning av stråsäd och baljväxter ska du enbart beräkna gödslingen efter stråsädesskörden. Baljväxterna i skyddsgrödan behöver inget extra kväve.
- **Insådd i renbestånd:** Insådd i renbestånd brukar vara ett bra sätt att etablera en fin och baljväxtrik vall, även om också en del ogräs har lättare att breda ut sig. Består insådden enbart av gräs kan en mindre kvävegiva ge en tät och ogräsfri vall. Däremot behöver du inte gödsla insådd av blandvall i renbestånd. Putsa den gärna några gånger för att missgynna ogräs och ta eventuellt en skörd.
- **Insådd i ettåriga gräs:** Insådd i ettåriga gräs som westerwoldiskt eller italienskt rajgräs behöver gödslas och putsas eller skördas upprepade gånger. Det kan vara lämpligt att lägga 60–80 kg kväve till förstaskörden och sedan 40–60 kg till återväxterna (www.grovfoderverktyget.se). Var försiktig så att insådden inte blir sönderkörd eller utkonkurrerad av de snabbväxande rajgräsen. Utsädesmängden för westerwoldiskt rajgräs bör vara max 10 kg per hektar för att insådden inte ska konkurreras ut.

Minska utsädesmängden och sänk gödslingen till skyddsgrödan under insåningsåret så gynnar du baljväxterna.

Foto: Mårten Svensson

4.4.8 Kväverekommendationer för gräsfrövall

Odling av gräsfrövall är en viktig nischproduktion i landet. Kvävegödsling under hösten till gräsfrövall styr bland annat hur många skottbärande ax som kan skördas under påföljande år. Det varierar hur många år olika arter och sorter kan skördas. Är vallen tät och väletablerad kan den skördas upp till fyra år vilket kan vara fallet för t.ex. timotej, medan engelskt rajgräs oftare bara skördas ett år.

Gödslingsråden i tabell 18 är hämtade från Svensk raps odlingsvägledning för respektive art. Rekommendationerna är uppdelade på insåningsåret och fröskördeåren. Fröskördeåren är i sin tur uppdelade på vår och höstgödsling.

För samtliga gräsfröarter är rekommendationen att gödsla med cirka 15 kg fosfor, 50 kg kalium och 15 kg svavel per hektar.

Tabell 18. Kvävegödslingsrekommendationer till gräsfrövall 2019.

Källa: Odlingvägledning för konventionell odling av gräsfrövall på www.svenskraps.se.

	Insåningsåret	Fröskördeåren	
		Vår	Höst
Engelskt rajgräs	30 kg/ha direkt efter skörd av insåningsgrödan om insådden är svag.	Grönytesorter^{a)}: 130–150 kg/ha vid tillväxtstart i mars. Givan kan delas. Fodersorter^{b)}: 150–170 kg/ha i början/mitten av april. Givan kan delas. Tetraploida sorter har ofta större kvävebehov än diploida.	
Hundäxing	Vid svaga bestånd gödslas 30 kg/ha direkt efter skörd av insåningsgrödan. 60 kg/ha i slutet av september eller början av oktober efter sista putsning.	120–130 kg/ha vid tillväxtstart.	60 kg/ha i början av oktober efter sista putsningen
Rödsvingel	Insådd i vårstråsäd: 30 kg/ha direkt efter skörd av skyddsgrödan och 60 kg/ha kväve efter sista putsning. Insådd i höstvetete: 60 kg/ha efter sista putsning. Svaga insådder får 30 kg/ha N direkt efter skörd av insåningsgrödan.	60–80 kg/ha ^{c)} vid tillväxtstart. Lägsta givan till sorter med långa utlöpare.	Efter sista putsning 50–70 kg/ha. Den lägre givan till sorter med inga eller korta utlöpare.
Rörsvingel	Vid svaga bestånd gödslas 30 kg/ha direkt efter skörd av insåningsgrödan. 60 kg/ha i slutet av september eller början av oktober efter sista putsning.	90–130 kg/ha ^{c)} vid tillväxtstart beroende på sorttyp.	60 kg/ha i början av oktober efter sista putsningen.
Timotej	Under andra halvan av september tillförs 30–45 kg/ha. Svaga insådder gödslas direkt efter skörd av insåningsgrödan med 30 kg/ha och tillförs ca 40 kg/ha under andra halvan av september.	80–120 kg/ha ^{c)} . I tidiga sorter ska kvävet ges i mitten av april och i sena sorter 10–14 dagar senare. Vårens kvävegiva kan delas 60 + 60 kg/ha.	Höstgödslingen kan uteslutas om etableringen är bra. Är insådden svag kan den behöva gödslas.
Ängsgröe	Insådd i spannmål: 30 kg/ha direkt efter skörd av skyddsgrödan och 60–70 kg/ha efter sista putsning. Insådd i höstraps: 50–60 kg/ha efter sista putsning.	Startar tillväxten tidigt på våren. Redan i början av mars kan gödsling vara aktuell. Beroende på höstkvävegivans storlek tillförs 70–100 kg/ha.	60 kg/ha i början av oktober efter sista putsningen
Ängssvingel	Om insådden är svag tillförs 30 kg/ha direkt efter skörd av insåningsgrödan. 60 kg/ha i slutet av september/början oktober.	80–110 kg/ha ^{c)} i slutet av mars/ början av april.	60 kg i slutet av september/början oktober efter sista putsningen

^{a)} Grönytesorter används på golfbanor och gräsmattor.

^{b)} Fodersorter används i grovfoderproduktion.

^{c)} Förutsätter tillväxtreglering, minska annars vårgivan med 20–30 kg/ha

Eftersom kväve till potatis påverkar kvaliteten är det viktigt att anpassa gödslingen till sort och användningsområde.

Foto: Hans Jonsson

4.5 Kväverekommendationer för potatis

4.5.1 Riktgivor för potatis

– anpassa givan till sort och kvalitetskrav

Anpassa kvävegödslingen till potatis efter förväntad skördenivå, sort och användningsområde. Gödslingen påverkar kvaliteten, och det är minst lika viktigt att uppnå rätt kvalitet som att få en hög skörd för att få god ekonomi i odlingen.

Gödslingsråden är allmänt hållna och du behöver justera gödslingen utifrån din egen erfarenhet eller efter samråd med specialrådgivare. Har du odlingskontrakt ska du gödsla enligt det kontrakterande företagets anvisningar. Riktgivorna i tabell 19 sammanfattar rekommendationer från boken ”Odlar potatis – en handbok” (Nilsson m.fl., 2012)

Den lägre skörden i intervallen i tabell 19 är främst aktuell i norra delen av landet. Sorten King Edward avkastar inte lika mycket som sorter av Bintjetypp. Därför bör du hålla nere kvävenivåerna om du odlar King Edward, så att du inte riskerar försämrade kokkvalitet.

Tabell 19. Riktgivor för kvävegödsling till potatis 2019. Gäller för mineraljord och med stråsäd som förfrukt (Nilsson m. fl., 2012).

Potatissort eller användningsområde	Skörd (ton/ha)				
	20	30	40	50	60
Färsipotatis	60	80			
Mycket lågt kvävebehov t.ex. Ditta		40–50	60–70	80–90	100–110
Lågt kvävebehov t.ex. Fakse, Inova, Princess		60–70	80–90	100–110	120–130
Måttligt kvävebehov t.ex. King Edward, Asterix, Melody		90–100	120–130	150–160	170–180
Högt kvävebehov Bintje, Fontane, Superb		100–110	130–140	160–170	180–190

4.5.2 Strategier för potatis

– dela givan för bättre kvalitet

För att vara säker på att potatisen kan utnyttja tillförd växtnäring måste du se till att grödan har tillräckligt med vatten, till exempel genom bevattning. Genom delad kvävegiva kan du uppnå både ökad skörd och förbättrad kväveeffekt vitet, under förutsättning att det finns möjlighet till bevattning. Delad giva ger en gynnsammare fördelning mellan blast och knöltillväxt. Dessutom bidrar kvävetillförsel under växtsäsongen till att förlänga blastens livslängd och därmed knöltillväxtperioden. Du kan även öka potatisens utnyttjande av tillförd växtnäring genom att radgödsla.

Tillför cirka 50 % av kvävet i anslutning till sättningen och resterande kväve i två lika stora givor, 3 och 6 veckor efter uppkomst. Använd ett NPK-gödselmedel med lågt klorinnehåll vid grundgödsling eller engångsgödsling och ett ammoniumnitratbaserat gödselmedel vid tilläggsgödsling. För potatisens kvalitet är det viktigt att ha balans mellan kväve och kalium. För lite kalium i förhållande till kväve kan ge försämrade kvalitet. Ofta behövs mer kalium än vad som tillförs med NPK-gödselmedel. Då kan du använda ett NK-gödselmedel med låg klorhalt vid det andra gödslingstillfället.

Potatis har, med undantag av färskpotatis, lång växtperiod och kan därmed förväntas utnyttja stallgödselkväve på ett bra sätt. Kvävefrigörelsen från stallgödsel kan dock komma för sent vid odling av matpotatis och äventyra kvaliteten. Vid odling av fabrikspotatis finns inte samma risk för kvalitetsnedsättning som vid odling av matpotatis. I första hand bör du använda flytgödsel och du bör begränsa givan till maximalt 50 % av kvävebehovet, räknat som ammoniumkväve.

4.6 Kväverekommendationer för sockerbetor

4.6.1 Riktgivor för sockerbetor – anpassa efter tidigare års resultat

Ekonomiskt optimal kvävegiva till sockerbetor är cirka 100–120 kg kväve per hektar om du bredsprider gödseln. Om du radgödslar eller djupmyllar räcker det med cirka 80–100 kg per hektar. Justera även kvävegivan i förhållande till tidigare års sockerhalt, under förutsättning att andra odlingsfaktorer som också påverkar sockerhalten är normala. Exempel på sådana faktorer är plantantal, blastning, såtid och skördetidpunkt. Om du har låg sockerhalt, högt blåtal och högre K+Natal jämfört med normvärdena kan det tyda på att kvävetillgången har varit för hög.

4.6.2 Strategier för sockerbetor – radmylla för högre kväveutnyttjande

Traditionellt har kväve till sockerbetor brukats ner före sådd eller tillförts direkt efter sådd. Numera tillämpas också radmyllning eller djupmyllning vilket ger bättre kväveutnyttjande och lägre kvävebehov. Vid radmyllning sker gödsling samtidigt som sådden och gödseln placeras på ett bestämt avstånd i sidled från betfröet. Djupmyllning sker före sådden och avståndet i sidled mellan gödsel och betfrö varierar därför.

Vid nedbrukning eller radmyllning/djupmyllning används gödselmedel med ammoniumnitrat. Det är bra att använda ett gödselmedel som även innehåller natrium eftersom betornas har ett relativt stort behov av natrium (cirka 60 kg Na per hektar).

Sockerbetor har en lång växtsäsong och kan därför utnyttja kväve som mineraliseras från mark och stallgödsel under en stor del av säsongen. Det är oftast inte lämpligt att sprida stallgödsel på lerjordar före sådd av sockerbetor eftersom det finns risk för packningsskador och försämrade plantetablering. På jordar som kan vårplöjas kan du däremot plöja ner stallgödsel före sådd. För att få en bra kvalitet är det viktigt att ge en måttlig giva av stallgödsel. Ge maximalt hälften av grödans kvävebehov som stallgödsel, och se till att få en jämn spridning av gödseln.

4.7 Kväverekommendationer och strategier för majs

För majs rekommenderas cirka 150 kg kväve per hektar vid en skördenivå på 10 ton ts per hektar eller högre. Det är viktigt att justera givan för varje enskilt skifte eftersom optimum varierar kraftigt beroende på hur mycket kväve marken levererar. Om du regelbundet tillför stallgödsel kan du förvänta dig en högre leverans av markkväve, vilket gör att du kan minska kvävegivan. Om du har en lägre för-

Om du radmyllar gödseln till sockerbetor får du ett bättre kväveutnyttjande.

Foto: Hans Jonsson

väntad skörd än 10 ton ts per hektar bör du minska kvävegivan med 15 kg kväve per ton minskad skörd. Rekommendationerna grundar sig på ett 15-tal svenska försök med kväve och fosforgödsling till majs från 2007-2009 (Tell & Axelson, 2010) samt danska försöksresultat och praktisk erfarenhet i Sverige. Försöksresultaten visade att det är en stor variation i optimal kvävegiva mellan olika försöksplatser som bland annat beror på variationer i markens kväveleverans.

Stallgödsel ger ofta en god skörderespons i majs, därför är det bra att ge en grundgiva med flytgödsel på våren. Det lättillgängliga kvävet i stallgödseln ska naturligtvis räknas med i den totala kvävegivan för året.

Majs behöver lite lättillgängligt kväve och fosfor tidigt på säsongen. I försöken svarade majsen bra på en startgiva av fosfor utöver det som fanns i stallgödseln, särskilt om den gavs i kombination med en mindre kvävegiva (Tell & Axelson, 2010). Enligt försöken ökade halten råprotein i majsen något när man ökade den totala kvävegivan. En delad kvävegiva gav däremot inte signifi ant högre råproteinhalt jämfört med att ge allt kväve vid ett tillfälle. Det fanns inte något samband med ökad kvävegiva varken för ts-halt, stärkelse eller innehåll av fiber (NDF)

Det är vanligt att majs odlas på samma skifte år efter år och den totala mängden kväve och fosfor som tillförs är ofta större än bortförseeln. Det gör att återkommande majsodling på samma skifte år efter år kan öka risken för utlakning av kväve och fosfor. Du kan minska risken för förluster och öka växtnäringsutnyttjandet genom att flytta runt majsodlingen mellan olika skiften och anpassa givan efter skiftets växtnäringsstatus.

4.8 Kväverekommendationer och strategier för salix

4.8.1 Kvävegödsla på våren efter skörd

Eftersom de kvävegödslingsförsök som har genomförts i etablerade salixodlingar på senare tid inte haft olika kvävenivåer utan varit mer inriktade på olika gödslingsstrategier har vi inte kunnat beräkna ekonomiskt optimal kvävegiva på samma sätt som för andra grödor.

I de försök som genomförts (Aronsson & Rosenqvist, 2011) jämfördes ett ogödslat led med tre olika gödslingsstrategier och varierande kvävemängder under ett treårigt omlopp. Dels ingick äldre rekommendationer med 60 kg kväve per hektar år ett, 100 kg kväve per hektar år två och 60 kg kväve per hektar år tre. Dessutom ingick ett led med låg intensitet med en engångsgiva på 160 kg kväve per hektar första året efter skörd samt ett led med intensiv odling med 160 kg kväve per hektar varje år under ett treårigt omlopp.

Bäst ekonomiskt utbyte i medeltal gav strategin med 160 kg kväve per hektar varje år. Men det var liten skillnad jämfört med att ge en engångsgivan på 160 kg kväve per hektar efter skörd. Om du ska gödsla varje år i växande salix behöver du dessutom speciell spridarutrustning, vilket du kan undvika genom att enbart gödsla efter skörd. Därför blir vår rekommendation att du tillför cirka 160 kg kväve per hektar som engångsgiva på våren efter skörd.

I försöken ovan användes moderna sorter. Om du odlar äldre sorter får du göra en bedömning utifrån erfarenheter från tidigare års skördar och gödsling. Engångsgödsling med måttlig giva, upp till 150 kg kväve per hektar ligger närmast till hands. Har du fått svaga gödslingseffekter tidigare kan du avsluta gödsling.

4.8.2 Grundgödsla salix vid plantering

När du etablerar salix bör du gödsla med 20–30 kg fosfor per hektar och 50–80 kg kalium per hektar om P-AL och K-AL ligger i klass III eller lägre. Vid högre P-AL eller K-AL kan du eventuellt utesluta grundgödsling. Om du använder avloppsslam vid salixodling täcker det grödans behov av både fosfor och kalium. Avloppsslammet innehåller också växttillgängligt kväve som du bör räkna med när du bestämmer total kvävegiva.

4.9 Justera kvävegivan efter förfrukten

Förfruktsvärdet av en gröda beror på tre olika faktorer:

- Om det finns kväve kvar i marken från skörderester, rötter och eventuella baljväxtnölar
- Om förfruktens rötter har haft en positiv inverkan på markens struktur
- Om förfrukten har haft en sjukdomssanerande effekt

Alla dessa tre faktorer kan påverka grödans kväveutnyttjande. I tabell 20 finns en uppskattning av olika grödors förfruktsvärde uttryckt som kväveefferverkan (Lindén, 2008; Persson & Olsson, 2011). Med kväveefferverkan menas motsvarande mängd gödselkväve som man behöver tillföra för att få samma kväveeffekt som förfrukten ger. Vid beräkningen antogs att gödselns verkningsgrad är 75 %.

I tabell 20 finns även de skördeökningar som olika förfrukter kan förväntas ge i spannmål. Om du får en skördeökning av en god förfrukt så ska du räkna upp kvävebehovet med 15–20 kg per ton skördeökning innan du gör ett avdrag för kväveefferverkan (se räkneexemplet).

Tabell 20. Olika grödors förfruktsvärden uttryckta som skördepåverkan och som kväveefferverkan (Lindén, 2008; Persson & Olsson, 2011).

Förfrukt	Skördepåverkan i efterföljande gröda (kg/ha)		Kväveefferverkan till efterföljande gröda (kg N/ha)	
	Höstvete	Vårsäd	Höstvete	Vårsäd
Höstsäd, korn	0	0	0	0
Havre	700	0	0	0
Höstraps	1 200		40	
Våroljevaxter	800	500	20	20
Foderärter	1 000	500	35	25
Åkerbönor	700	700	25	25
Potatis	800	800	10	10
Socketbetor	500	800	25	20
Blandvall	800	500	40	40
Gräsvall	400	200	15	15

Oljerättika är en fånggröda med djupt rot-system som förbättrar jordens struktur.

Foto: Pernilla Kvarmo

Så här justerar du kvävebehovet efter förfrukt**Exempel: Fodervete i Svealand med blandvall som förfrukt**

Normalskörd med spannmål som förfrukt:	6 ton/ha
Stallgödsel	Nej
Mullhalt	Mindre än 4 %
Rekommenderad kvävegiva:	140 kg N/ha
Ökad skörd av förfrukt blandvall:	800 kg/ha = 0,8 ton/ ha
Ökat kvävebehov av skördeökning:	0,8 ton/ha × 15 kg/ton = 12 kg/ha
Totalbehov:	140 kg N/ha + 12 kg/ha = 152 kg N/ha
Kväveefterverkan av blandvall:	40 kg N/ha
Nettobehov:	152 - 40 kg N/ha = 112 kg N/ha

Även fånggrödor, mellangrödor och framför allt grüngödslingsvall kan ge en god kväveeffekt på efterföljande gröda (tabell 21). Det gäller dock bara om klövern i grüngödslingsvallen har utvecklats väl. Det finns ett begränsat försöksunderlag, men det är rimligt att räkna med en skördeökning på 1–3 ton spannmål per hektar efter en klöverdominerad grüngödslingsvall.

Om du odlar rajgräs som fånggröda under enstaka år så är förfruktseffekten ofta jämförbar med stråsäd som förfrukt. Om du regelbundet odlar rajgräs som fånggröda kan du på sikt förvänta dig en något ökad kväveleverans till efterkommande gröda. Den bästa kväveeffekten av rajgräs får du på lätta jordar i områden med mildt klimat. Direkt efter att rajgräset brukas ner är innehållet av växttillgängligt mineralkväve i marken normalt sett lågt och en del kväve kan till och med bindas in i marken och bli otillgängligt. Denna effekt är dock kortvarig och kompenseras längre fram under växtsäsongen genom något ökad mineralisering. Om du vårplöjer kan eventuellt den ökade mineraliseringen komma alltför sent för att årets gröda ska kunna få del av det extra kvävet.

Tabell 21. Kväveeffekt uttryckt som kväveefterverkan efter fånggrödor, mellangrödor och grüngödslingsvallar.

Fånggrödor eller mellangrödor insådda i vår- eller höstsäd	Kväveefterverkan (kg N/ha)	
	Höstplöjning	Vårplöjning
Rajgräs	0	0
Rödklöver	35	45
Vitklöver	40	45
Rödklöver och rajgräs i blandning	20	15

Grüngödslingsvall	Tidig höstplöjning och höstsädd	Sen höstplöjning eller vårplöjning och vårsädd
Rödklöver, alsikeklöver	80	90
Rödklöver+gräs	50	60
Vitklöver	90	100
Vitklöver+gräs	60	80

4.10 Gödsla mindre på jordar med hög mullhalt

Jordar med hög mullhalt har normalt en hög kväve mineralisering vilket minskar behovet av kvävegödsling. Om du ger för hög kvävegiva på en jord med hög mullhalt så blir kväveutnyttjandet sämre samtidigt som risken för förluster ökar och du kan även få problem med liggsäd.

Det är svårt att ge riktvärden för kvävegödsling på jordar med hög mullhalt eftersom kväveleveransen varierar beroende på det organiska materialets ursprung. Försök och praktisk erfarenhet tyder på att det oftast behövs en startgiva på cirka 30 kg kväve per hektar för att få en bra vårsädesgröda på mulljord med mer än 40% mull (Mattsson, 2006). Detta kan tolkas som att kväveleveransen är 50–70 kg per hektar högre till vårsäd på mulljord (mer än 40 % mull) än på en måttligt mullhaltig mineraljord (cirka 4 % mull). Om vi antar att kväveleveransen har ett linjärt samband med mullhalten inom intervallet 4–40 % mull, så motsvarar varje procentenhet mull en kväveleverans på nära 2 kg per hektar. Det betyder att du kan minska kvävegivan med cirka 2 kg per hektar för varje procentenhet över 4 % mull i jorden (se räkneexempel). Du bör dock alltid utgå från din egen erfarenhet av tidigare odling på fältet.

Om du ger en låg kvävegiva och använder NPK-gödselmedel som är anpassade för mineraljordar kan grödan få för lite fosfor och kalium. Därför kan du behöva komplettera med fosfor och kalium i en separat gödsling.

Uppskattning av kvävebehov i mulljordar

Exempel 1: Mullhalt mellan 4 och 40 %

Foderkorn i södra Götaland	
Normalskörd på fältet:	5 ton/ha
Stallgödsel	Nej
Mullhalt	20 %
Rekommenderad kvävegiva:	80 kg N/ha
Mullhalt över 4 %:	$20 - 4 = 16\%$
Minskat kvävebehov pga mullhalt:	$2 \text{ kg/ha} \times 16\% = 32 \text{ kg/ha}$
Nettobehov:	$80 - 32 \text{ kg N/ha} = 48 \text{ kg N/ha}$

Exempel 2: Mullhalt över 40 %

Foderkorn i södra Götaland	
Normalskörd på fältet:	5 ton/ha
Stallgödsel	Nej
Mullhalt	42 %
Rekommenderad kvävegiva:	80 kg N/ha
Mullhalt över 4 %:	$42 - 4 = 38\%$
Minskat kvävebehov pga mullhalt:	$2 \text{ kg/ha} \times 38\% = 76 \text{ kg/ha}$
Nettobehov:	$80 - 76 \text{ kg N/ha} = 4 \text{ kg N/ha}$

I exempel 2 minskar kvävebehovet med 76 kg kväve per hektar och nettobehovet blir endast 4 kg kväve per hektar. Ofta kan det ändå vara bra att lägga en startgiva på 30 kg kväve per hektar.

5 Fosfor

5.1 Gödsla efter grödans behov och markens fosforinnehåll

Anpassa fosforgödslingen i hela växtföljden efter vilka grödor du odlar och markens fosforinnehåll (P-AL). Du behöver ha en aktuell markkartering för att veta markens P-AL-klass. Du bör också göra en växtnäringsbalans på fältnivå så att du vet hur mycket fosfor som förs bort från fältet i förhållande till gödslingen under en växtföljd.

Grundregeln är att gödsla med fosfor till varje gröda och att undvika förråds-gödsling. Men i vissa fall kan det ändå vara motiverat av praktiska och ekonomiska skäl att gödsla lite mer till de mest fosforkrävande grödorna i växtföljden. Om du tillför mer fosfor än rekommendationen till en gröda så bör du minska ner givorna till övriga grödor i växtföljden. Välj en strategi för hela växtföljden som är anpassad både efter de enskilda grödornas behov och miljömässiga hänsyn, samtidigt som den ska fungera praktiskt med hantering och spridning. På lång sikt bör du se till att marken har en lämplig fosforklass för din odlingsinriktning.

5.1.1 Riktgivor för fosfor

Riktgivorna är framtagna utifrån fältförsök i olika grödor och praktisk erfarenhet. Bland annat har vi utgått från två rapporter, en av Bertilsson m.fl. (2005) och en av Börjesson m.fl. (2015), där författarna beräknade det P-AL där det är ekonomiskt lönsamt att tillföra lika mycket fosfor som grödan för bort (underhålls-P-AL eller UPAL). Det innebär att kostnaden för ersättningsgödsling är lika stor som värdet av den skördeökning som gödslingen ger. Eftersom olika grödor har olika stort fosforbehov och varierande förmåga att ta upp fosfor har grödorna olika UPAL. Även priset på skördeprodukterna och på fosfor påverkar UPAL (Bertilsson m.fl., 2005; Börjesson m.fl., 2015).

Med de priser vi har antagit är ersättningsgödsling lönsam vid följande P-AL-tal (UPAL) och klasser

Gröda	UPAL (mg/100 g jord)	P-AL klass
Korn	4–8	III
Höstvete	2–4	II
Oljeväxter	5–6	III
Potatis, sockerbetor	10	IVA

Börjesson m.fl. (2015) har även räknat på vad som händer vid olika gödslingstrategier om man utgår från att marken har P-AL tal på 3 mg/100 g jord respektive 10 mg P/100 g jord. Vi har använt dessa beräkningar för att ta fram rekommendationer vid låga respektive höga P-AL-klasser.

Grödorna svarar ganska olika på fosforgödsling i olika odlingsituationer och det är svårt att veta markens exakta fosforhalt. För att visa att behovet inte kan bestämmas exakt har vi avrundat riktgivorna i tabell 22a till jämna femtal. Rekommendationerna i tabell 22a baseras på vad som är ekonomiskt optimalt och långsiktigt hållbart och ska inte ses som bindande regler för maximal giva på enskilda fält.

Tabell 22a. Riktgivor för fosforgödsling till olika grödor.

Gröda	Skörde- nivå (ton/ha)	Bortförel av fosfor (kg/ha)	Rekommenderad fosforgiva (kg P/ha)					
			I	II	III	IVA	IVB	V
Vårsäd	5	17	25	20	15	5	0	0
Höstsäd	6	19	25	20	15	5	0	0
Våroljeväxter	2	12	30	25	15	10	0	0
Höstoljeväxter	3,5	21	40	35	25	15	0	0
Slättervall, ts	6	14	25	15	10	0	0	0
Fodermajs, ts	10	26	35	30	25	20	15	15
Potatis ^{a)}	30	15	70	50	40	30	15	15
Sockerbetor	60	24	45	40	30	20	10	0
Ärter/åkerböna	3,5	13	20	15	10	0	0	0
Lin	2	5	15	10	5	0	0	0
Betesvall på åker			15	5	0	0	0	0

^{a)} rekommenderad giva räcker till en efterföljande gröda.

Om skördenivån är högre eller lägre än vad som anges i tabell 22a bör du öka eller minska fosforgivan enligt tabell 22b. Om rekommendationen är noll enligt tabell 22a, ska du inte fosforgödsla alls även om du har en högre förväntad skörd än den angivna skördenivån.

Tabell 22b. Justering av fosforgivan beroende på skördenivå.

Gröda	Justering per ton avvikelse i skörd (kg P/ha)
Stråsäd, ärter	3
Oljeväxter	6
Slättervall (ts), majs (ts)	3
Potatis, sockerbetor	0,5

5.1.2 Placera gödseln för bättre effekt och mindre risk för förluster

Rekommendationerna i tabell 22a är anpassade efter bredspridning av fosfor. För många grödor får du en bättre effekt om du radmyllar fosfor eller kombisår än om du bredsprider och sedan brukar ner gödseln i såbädden (Mattsson, 1974; Mattsson, 1993; Gruvaeus, 1997; Ekelöf 2016a). Störst effekt får du i vårsådda grödor med litet rotsystem som behöver tillgång till fosfor tidigt på våren, till exempel potatis, majs och sockerbetor, men även vårstråsäd gynnas av radmyllning. Om du placerar gödseln så ökar fosforkoncentrationen närmast rötterna i marken och växten kommer åt fosfor tidigare på våren när den ännu inte har så stort rotsystem. Du minskar även risken för fosforförluster genom ytavrinning och makroportransport om du radmyllar, vilket gör att radmyllningen är en fördel även miljömässigt.

Cirka 43 % av fosfor till åkermark tillförs via mineralgödsel och cirka 57 % via organiska gödselmedel, främst stallgödsel (SCB, 2017).

Foto: Erik Karlsson

5.2 Strategier för fosforgödsling

Sträva efter lämpligt P-AL och fördela fosfor rätt i växtföljden

- Anpassa gödslingen efter vilka grödor du odlar och sträva efter lämplig fosforklass på lång sikt.
- Odlar du spannmål och vall är det lämpligt att ligga i övre delen av P-AL klass II eller nedre delen av P-AL klass III.
- Odlar du fosforkrävande grödor som potatis, sockerbeter, majs eller oljeväxter är det lämpligt att ligga i övre delen av P-AL klass III eller nedre delen av klass IV A.
- Normalt sett är det inte lönsamt att gödsla upp marken mer än till mitten av klass IV A.
- Prioritera gödsling till de mest fosforkrävande grödorna i växtföljden.
- Fosforgödsling på hösten till höstraps förbättrar övervintringen.
- Om du har en spannmålsväxtföljd ska du i första hand fosforgödsla till vårsåden. I P-AL-klass II eller lägre bör du även fosforgödsla till höstsåden.
- Du behöver inte prioritera fosforgödsling till lin, ärter, åkerböna och vall.

5.2.1 Potatis, sockerbeter och majs är mest fosforkrävande

Om du odlar potatis, sockerbeter eller majs bör du prioritera fosforgödsling till dessa grödor i växtföljden eftersom de är fosforkrävande. Potatis har ett begränsat rotsystem och har därmed svårt att utnyttja fosfor i markprofilen, Rekommendationen till potatis i tabell 22a är betydligt högre än bortförselelsen i nästan alla P-AL-klasser, men då ingår även fosforbehovet till en efterföljande gröda. Om du radmyllar gödseln i samband med sättning eller kupning kan du minska givan med 10–20 % eftersom potatisen kan utnyttja gödseln bättre då (Nilsson m.fl., 2012). Även vid höga fosforklasser rekommenderas

en mindre giva för att säkra att det finns nyligen tillförd fosfor som är tillgänglig för potatisen. Det är bra att göra bladanalys under säsongen och anpassa gödningen efter vad analysen visar. Om du har högt P-AL och bra fosforleverans från marken kan dock potatisen klara sig helt utan fosforgödning. Fosfor är viktigt för potatis eftersom det ökar och påskyndar knölbildning och minskar risken för blötkokning och missfärgning. Det gör också att torrsubstanshalten ökar och ger en snabbare mognad och bättre lagringsegenskaper. (Rölin, pers meddelande).

Sockerbetor har ett begränsat rotsystem i början av säsongen och därför är det bra om du radmyllar eller kombisår med fosfor. Det är viktigt att sockerbetorna får tillgång till fosfor tidigt då marktemperaturen fortfarande är låg och rotutvecklingen inte har kommit så långt. Om du radmyllar kan du minska fosforgivan något (Ekelöf, 2016a, Olsson, 2016).

Majs är en annan gröda som svarar bra på fosforgödning. I en försöksserie med ensilagemajs gav en startgiva med fosfor positiva effekter på skörden oavsett markens fosforstatus (Tell & Axelson, 2010). Bäst effekt fick man vid en startgiva med både fosfor och kväve. Men eftersom majs ofta odlas på samma fält år efter år och ofta på fält med högt fosforinnehåll är det viktigt att tänka på risken för fosforförluster om du gödslar en jord som redan har högt P-AL. Med tanke på fosforutnyttjandet och risken för läckage är det bäst om majsen kan ingå i växtföljden och rotera mellan olika fält.

5.2.2 Prioritera fosfor även till höstraps och vårraps i växtföljden

Om du odlar oljeväxter bör du prioritera fosforgödning till höst- och vårraps i växtföljden. Det är bra att gödsla dessa grödor tidigt, i samband med sådd. För höstraps är fosforgödning på hösten i samband med sådd viktigt för övervintringen, förutom att det har en skördehöjande effekt. I försök övervintrade höstrapsen betydligt bättre om kväve, svavel, fosfor, kalium, bor och magnesium tillfördes på hösten jämfört med om enbart kväve och svavel tillfördes (Gunnarson, 2014). Mylla eller bruka ner fosfor om du sprider på hösten och se till att sprida gödseln vid lämpliga förhållanden, för att minska risken för förluster.

Både höst- och våroljeväxter gynnas av att marken har en god fosforstatus och om dessa grödor ingår i växtföljden är det lämpligt att inte ha lägre P-AL-klass än III i marken. På grund av detta har vi ökat rekommendationerna för fosforgödning till höst- och våroljeväxter i P-AL-klass I och II något. Vid större givor bör du dela fosforgivan till höstraps så att du ger en del på hösten vid sådd och resterande del tidigt på våren.

Majs är en fosforkrävande gröda, precis som potatis och sockerbetor.

Foto: Urban Wigert

Prioritera fosforgödning till oljeväxter i växtföljden. **Foto:** Janne Andersson

5.2.3 Prioritera vårsäd före höstvet

I en spannmålsväxtföljd bör du prioritera att fosforgödsla vårsäd hellre än höstsäd. Anledningen är att vårsädens rotsystem är mindre och därmed når en mindre jordvolym där fosfor kan tas upp. I försök har både korn och havre på jordar med P-AL-klass II och III svarat bra på fosforgödsling (Gruvaeus, 2007; Krijger, 2009). Havre verkar dock inte vara lika känsligt som korn för låga fosforhalter i marken enligt en utvärdering av de långliggande bördighetsförsöken, så du bör prioritera korn före havre (Börjesson m fl, 2015). Vid fosforgödsling till korn sjönk proteinhalten medan stärkelsehalten ökade (Gruvaeus, 2007).

Om du har P-AL klass II eller lägre kan det vara bra att gödsla med fosfor på hösten till höstvet för att den ska finnas tillgänglig vid den tidiga tillväxten på våren (Gruvaeus, 2005b). Höstgödsling kan dock innebära att risken för fosforförluster ökar. Därför bör du i möjligaste mån mylla eller bruka ned gödseln. Om P-AL-klassen är III eller högre är det bättre att fosforgödsla under våren även till höstsäd.

5.2.4 Lin, ärt och åkerböna kräver inte mycket fosfor

Lin, ärt och åkerböna kräver inte mycket fosfor. Du behöver därför inte prioritera fosforgödsling till dessa grödor i växtföljden. I försök med fosforgödsling till lin har gödslingen inte gett någon skördeökning alls (Krijger & Gunnarson, 2011a). Fosforgödsling gav heller ingen tydlig skördeökning på jordar i P-AL-klass II–IV i två olika försökserier med ärt (Gruvaeus, 2005a) respektive åkerböna (Krijger, 2015). Dock bör du någon gång under växtföljden ersätta den fosfor som förts bort om jorden ligger i P-AL-klass III eller lägre.

5.2.5 Vallen är inte så fosforkrävande

Vallen är ytterligare en gröda som inte ger någon tydlig skördeökning vid fosforgödsling i försök (Börjesson m fl., 2015). Därför ligger rekommendationen till vall på en fosforgödsling som motsvarar bortförsel i P-AL-klass II.

Det är ganska vanligt att sprida stallgödsel på vall under hösten. Fördelen är att det är relativt liten risk för kväveförluster och att det inte medför så mycket markpackning om marken är relativt torr. Nackdelen är att risken för ammoniak- och fosforförluster kan öka när du sprider stallgödsel utan att mylla eller bruka ner den. Vallstubben ger dock ett visst skydd mot erosion och fosforförluster. Om du tillför måttliga givor och undviker att sprida på skiften med risk för ytavrinning går det oftast bra att sprida stallgödsel till vall under hösten. Se dock till att följa de regler och begränsningar för höstspredning som finns i Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2004:62). Läs mer om spridningsreglerna i kapitel 3.2.4.

5.2.6 Ta även hänsyn till fosfor i alven

Om du ska analysera P-AL i alven är det bra att ta jordprover på cirka 40–60 cm djup. Det ger en bättre bild av alven som helhet än om du tar prover direkt i anslutning till matjorden (till exempel på 20–40 cm djup). I försök har det visat sig att tidigare gödsling ofta bara påverkar fosforstatusen ner till cirka 40 cm djup. Djupare ner i markprofilen påverkas fosforstatusen mer av markens egenskaper (Hahlin & Ericsson, 1981; Börling m fl. 20 4).

På jordar med bra markstruktur och god dränering når rötterna för vårsådda grödor oftast ned till cirka en meter. För höstsådda grödor och sockerbetor

kan de nå 1–2 meters djup och ibland ännu mer. Framför allt om matjorden innehåller lite fosfor och vid torra förhållanden kan en betydande del av fosforupptaget komma från alven. Om det är högt P-AL i alven kan du eventuellt minska fosforgödslingen något. Det gäller dock under förutsättning att rötterna verkligen når ner i alven och att det inte är högt pH i alven, eftersom P-AL i så fall kan vara lägre än vad analysen visar (Börjesson m.fl., 2015).

5.2.7 Fosforrekommendationer vid höga pH-värden och vid kalkning

Att analysera fosfor med P-AL-metoden fungerar bäst på jordar med pH-värden under 7. Den extraktionslösning som används vid analysen (ammoniumlaktat-acetat) har ett pH på 3,75. Om jordprovet har ett högt pH löses kalciumbunden fosfor ut, som egentligen är svårtillgänglig för växterna. Metoden överskattar alltså mängden växttillgänglig fosfor i jordar med höga pH-värden. Om pH-värdet i jorden är högre än 7 kan det därför vara motiverat att gödsla som om värdet vore en P-AL-klass lägre än vad analysen anger.

Ett annat alternativ för jordar med pH över 7 är att analysera fosforinnehållet enligt någon annan metod, till exempel Olsenmetoden (Olsen-P) där extraktionslösningen har ett pH-värde på 8,5. Denna metod används bland annat i Danmark. Det finns dock få resultat från fältförsök på jordar med höga pH, därför saknar vi i Sverige gödslingsrekommendationer kopplade direkt till Olsen-P. Flera försök har gjorts att ”översätta” analysvärden mellan P-AL och Olsen-P, men det har visat sig vara svårt eftersom sambanden ser olika ut för olika jordar.

Då intresset för att strukturkalka har ökat har det även funnits en oro för att fosfor blir mindre tillgänglig i samband med kalkning. I en studie som Magnus Simonsson vid SLU har gjort kunde man dock inte se några negativa effekter varken på tillgänglighet eller upptag av fosfor på grund av kalkning vare sig man kalkat med strukturkalk eller med vanligt kalkstensmjöl. Du behöver därför inte öka fosforgödslingen även om du har kalkat din jord. (Simonsson m.fl., 2015)

5.3 Fosforstrategier på lång sikt

På lång sikt bör du sträva mot att marken ska få ett lämpligt fosforinnehåll för den odlingsinriktning du har på gården. Vid lågt P-AL är det oftast ekonomiskt lönsamt att gödsla upp marken på lång sikt genom att tillföra lite mer fosfor än vad grödorna för bort under ett växtföljdsomlopp, särskilt om du har fosforkrävande grödor i växtföljden. Vid högt P-AL är det både ekonomiskt och miljömässigt bra att i stället utnyttja markens förråd och gödsla med mindre mängd fosfor än vad grödan för bort (Bertilsson m.fl., 2005)

Förändringar av P-AL i marken går långsamt både uppåt och nedåt eftersom marken buffar. Det är svårt att säga hur snabbt gödslingen märks på olika jordar, därför bör du följa utvecklingen i marken genom att markkarta regelbundet och göra fosforbalanser på fältnivå. I fältförsök har det på lång sikt visat sig att P-AL-talet sjunker något om man tillför lika mycket fosfor som grödan för bort. Förändringen är dock mycket långsam. Det rör sig om en minskning i P-AL-tal på mindre än 0,5 mg/100 g jord under 20 år och det gäller framför allt om man redan har lågt P-AL i marken (Börjesson m.fl., 2015).

Lönsamma strategier på lång sikt

Exempel på ekonomiskt lönsamma strategier i en växtföljd med spannmål och oljeväxter i Mellansverige. Strategierna är framtagna från resultat i långliggande fältförsök (Nätterlund, 2016).

Det finns inga grödor där det lönar sig att sträva efter ett P-AL över 10 mg/100 g jord (Bertilsson m.fl., 2005).

Om fosfortalet i marken är 5 mg/100 g jord (nedre delen av P-AL-klass III)

- På 10 års sikt är det mest lönsamt att tillföra lika mycket fosfor som grödan för bort
- På 15–20 års sikt är det mest lönsamt att gödsla något mer än vad grödan för bort (fältbalans på upp till +5 kg fosfor per hektar och år) för att behålla markens fosforstatus.

Om fosfortalet i marken är 10 mg/100 g jord (mitten av P-AL-klass IVA)

- På 10 års sikt är det mest lönsamt att inte gödsla med fosfor alls.
- På 20–25 års sikt är det mest lönsamt att tillföra lika mycket eller lite mindre fosfor än vad grödan för bort (fältbalans på cirka -5 kg fosfor per hektar och år). Lägg fosfor till de mest fosforkrävande grödorna i växtföljden, i detta fall oljeväxterna.

5.4 Minska risken för fosforförluster

5.4.1 Undvik uppgödning av fosforrika jordar

I genomsnitt för hela Sverige gödslar vi med ungefär lika mycket fosfor som grödan för bort. Men gödseln är ojämnt fördelad mellan olika områden. I djurtäta områden där det finns överskott av stallgödsel kan fosforgödslingen vara betydligt större än bortförseln, vilket på sikt ökar fosforinnehållet i marken i dessa områden. Undvik att sprida stallgödsel på fält som redan har hög fosforhalt eftersom fosfor inte utnyttjas på bästa sätt och risken för förluster kan öka. Försök i stället att sprida stallgödsel på andra fält eller samarbeta med växtodlingsgårdar som har mer nytta av stallgödseln. Undvik även stora fle årgivor av fosfor eftersom det ökar risken för förluster. Oavsett vilken gröda du odlar är det inte motiverat, varken ekonomiskt, miljömässigt eller med tanke på att fosfor är en ändlig resurs, att gödsla upp marken högre än P-AL-klass III–IVA.

Om jorden har högt P-AL och/eller liten förmåga att binda fosfor, kan jordens fosformättnadsgrad bli hög. Då ökar risken för fosforförluster. Jordens förmåga att binda fosfor är högre ju mer järn och aluminium som finns i jorden. Genom att även analysera järn (Fe-AL) och aluminium (Al-AL) när du analyserar P-AL är det möjligt att få ett mått på jordens kapacitet att binda fosfor och jordens fosformättnadsgrad.

Vid utlakning, yterrosion och "inre erosion" (makroporflöde) är risken för fosforförluster högre om marken innehåller mycket fosfor. **Foto:** Hans Jonsson

5.4.2 Sprid inte vid risk för ytavrinning, erosion eller stående vatten

För att undvika fosforförluster är det viktigt att du inte sprider gödsel vid tidpunkter och på platser där det finns risk för ytavrinning, erosion eller stående vatten. Det gäller särskilt om du sprider gödseln på ytan utan nedbrukning, till exempel på vall. Tänk också på att det under sommaren kan bildas torksprickor på lerjordar där fosfor kan läcka ut via dräneringssystemet i samband med gödning och häftiga regn.

5.4.3 Bra dränering och markstruktur minskar förlusterna och förbättrar växtnäringsutnyttjandet

För att minska risken för fosforförluster bör du se till att ha en väl fungerande dränering på fälten, bra markstruktur och god infiltrationskapacitet. Då minskar risken för att jordpartiklar ska följa med avrinnande vatten och föra med sig fosfor från fältet. Om du har lerjordar kan du strukturkalka, vilket förbättrar markstrukturen och minskar risken för fosforförluster (Berglund, 2015). Om du ska göra om dräneringen på fält med lerjord bör du överväga att anlägga kalkfi terdiken där du blandar in strukturkalk i återfyllnadsmassorna. Strukturkalk är dock inte tillåtet inom ekologisk produktion. Bra dränering och god markstruktur gör också att grödornas rötter kan utnyttja en större jordvolym för att ta upp fosfor och andra näringsämnen. Läs mer om strukturkalkning i kapitel 8.6.

5.4.4 Håll jorden bevuxen och anlägg skyddszoner

På sluttande fält kan du minska risken för fosforförluster via ytavrinning genom att bearbeta på tvären mot marklutningen och genom att ha marken bevuxen under höst och vinter. Undvik att höstharva mark som ska vårsås. På de mest utsatta ställena, till exempel runt dräneringsbrunnar, kan det vara bra att anlägga gräsbevuxna skyddszoner. Om gården ligger inom känsliga områden (se avsnitt 3.2.4.2) kan du söka miljöersättning via landsbygdsprogrammet både för skyddszoner längs vattendrag och på erosionskänsliga platser inne i fält.

I områden med stora fosforförluster kan det även vara effektivt att anlägga en fosfordamm för att fånga upp fosfor som lämnat fältet och är på väg ut i sjöar och vattendrag. Läs mer om fosfordammar i Greppa Näringens praktiska råd Nr 25, 2017.

En gräsbevuxen skyddszon kan fånga upp jordpartiklar med fosfor så att inte fosfor åker ner i vattendraget.

Foto: Katarina Börling

5.5 Fosfor i organiska gödselmedel

5.5.1 Fosfor i stallgödsel

– lika tillgänglig som i mineralgödsel på lång sikt

På kort sikt är effekten av fosfor som tillförs via stallgödsel cirka 60–70 % jämfört med motsvarande mängd fosfor i mineralgödsel. På lång sikt är fosfor i stallgödsel lika tillgänglig som i mineralgödsel (Delin m.fl. 2014)

Om du använder stallgödsel kan det av praktiska skäl vara aktuellt att gödsla för mer än ett år. Men räkna alltid en fosforbalans för växtföljden så att du får rätt mängd fosfor totalt sett över hela växtföljden.

5.5.2 Fosfor i slam

– lägre tillgänglighet på kort sikt

I skånska försök har man fått både en positiv skördeeffekt och ökad fosforhalt i marken efter många års slamgödsling (Andersson, 2015). Vid slamgödsling är det vanligt att ge en maximalt tillåten giva på 22 kg fosfor per hektar och år för upp till sju år framåt. Det innebär att mängden fosfor som tillförs vid ett och samma tillfälle kan vara över 150 kg per hektar, vilket är mycket mer än fosforbehovet i de flesta odlingssituationer. Slammet kan då förväntas täcka hela fosforbehovet för grödorna under dessa år. På kort sikt är dock fosfors tillgänglighet i avloppsslam lägre än i både stallgödsel och mineralgödsel (Delin m.fl. 2014; Linderholm, 1997). Det beror på att fosfor binds hårt av de fällningskemikalier som används i reningsverken. På jordar där fosfor från slammet frigörs långsamt, till exempel på grund av lågt pH-värde i jorden, kan du behöva komplettera med mineralgödsel under det första året efter att du har gödlat med slam.

6 Kalium

I marken finns kalium löst i markvätskan, utbytbart, fi erat eller i lermineralen. Det kalium som finns bundet i lermineralen utgör det största förrådet men det är mycket svåråtkomligt för växterna. Genom vittring frigörs kalium och blir utbytbart. Växterna tar främst upp det kalium som finns i markvätskan och det som är utbytbart. Kalium som är löst i markvätskan är lätttrörligt och kan också läcka ut, framförallt ur sandiga och mullrika jordar (Hahlin &, Ericsson 1984).

Vittring av kalium varierar stort och beror på mineralogiska sammansättningen men också på kaliumbalansen i fältet. I en undersökning av kaliumvittringen från 8 svenska försök (bördighetsförsök och odlingssystemförsök) varierade vittringen av kalium mellan 35 och 65 kg per hektar och år för lerjordar medan samma siff a för sandjordar var 8 kg per hektar och år. Nivån av K-HCl visar hur stabil vittringen är över tid. Undersökningarna visade också beroende på plats, att förrådet av kalium är uttömt efter 30-300 år (Andrist Rangel, 2008).

På lerjordar kan vittring bidra med kalium till grödornas behov, medan lätta jordar kräver mer kaliumtillförsel.

Foto: Jens Blomquist

6.1 Riktgivor för kalium

6.1.1 Gödsla efter bortförsel och markens kaliuminnehåll

Vid en markkartering ger förrådsklassen av kalium (K-HCl) en fi gervisning om hur stabilt K-AL-talet är. I K-HCl-klass III eller högre kan man räkna med att vittringen balanserar bortförseln av kalium i en växtföljd med spannmåls- och oljeväxtgrödor under lång tid. Prioritera därför inte kaliumgödsling till grödor med litet kaliumbehov på jordar med K-AL-klass III under förutsättning att K-HCl-klassen är III eller högre och att K/Mg-kvoten inte är för låg (se kapitel 7.2.4). Däremot finns det goda skäl att kaliumgödsla vid K-AL-klass III om K-HCl ligger i klass I eller II eftersom K-AL-talet påverkas mer direkt i sådana lägen.

Bortförsel av kalium med grödorna varierar i hög utsträckning. För stråsåd och oljeväxter som odlas på marker med K-AL-klass II eller III, rekommenderar vi att du tillför lika mycket som du för bort, så kallad ersättningsgödsling.

Till vall rekommenderar vi att du tillför lite mindre kalium än du för bort, förutom till äldre vallar i K-AL-klass I. Full ersättning leder nämligen till för hög kaliumhalt i vallfodret. Eftersom vallen under det första året tar upp mycket av det kalium som finns tillgängligt i marken behöver du däremot prioritera högre kaliumgödsling till äldre vallar än till förstaårsvallen. Om du gör en jordanalys i liggande vall bör du gödsla enligt rekommendationerna för vallår I, oberoende av vallens ålder, året efter analysen är gjord. Anledningen är att du på grund av vallens höga upptag av kalium förmodligen kommer att få ett lägre värde på K-AL än om du hade gjort analysen i en annan gröda i växtföljden. Till den gröda som kommer efter en fle årig vall bör du öka givan med cirka 20 kg kalium per hektar jämfört med rekommendationerna i tabell 23a, om vallen inte gödslats i balans med bortförsel av kalium.

Till sockerbetor rekommenderar vi att tillförsel av kalium generellt bör ligga lägre än bortförsel, eftersom kaliumvittringen i många fall är god på de jordar där sockerbetor odlas. Till sockerbetor samverkar natrium med kalium och natriumgödsling kan öka utväxlingen av kaliumgödslingen (Ekelöf, 2016b).

Många nya potatissorter har ett högt kaliumbehov och kalium minskar risken för mörkfärgning i potatis därför bör tillförsel av kalium vara högre än bortförsel på jordar med K-AL-klass I–III.

6.1.2 Bortförsel av halm eller blast ökar kaliumbehovet

Våra riktgivor förutsätter att halm eller blast brukas ner. Om du för bort halm eller blast påverkas kaliumtillståndet i ett längre tidsperspektiv. Det är framförallt lätta jordar som påverkas, eftersom den kaliumlevererande förmågan är lägre på de jordarna. I sådana fall bör du justera givan enligt kommentar under tabell 23a. Denna ”extragödsling” till följd av extra bortförsel behöver du inte göra på lerjordar i K-AL-klass IV och V.

Tabell 23a. Riktgivor för kaliumgödsling till olika grödor.

Gröda	Skördenivå (ton/ha)	Bortförsel av K (kg/ha)	Rekommenderad kaliumgiva (kg K/ha)				
			I	II	III	IV	V
Stråsäd ^{a)}	5	22	40	30	10	0	0
Våroljeväxter	2	16	40	30	10	0	0
Höstoljeväxter	3,5	28	55	45	25	10	0
Slättervall, ts, vall I	6	150	120	80	40	0	0
Slättervall, ts, vall II och äldre	6	150	160	120	80	40	0
Fodermajs, ts	10	80	150	120	80	50	0
Potatis ^{b)}	30	150	260	210	160	110	0
Sockerbetor ^{c)}	60	120	110	80	40	20	0
Ärter/ åkerböna	3,5	35	50	40	20	0	0
Betesvall på åker			40	20	0	0	0

^{a)} vid bortförsel av halm ökas givan med 20 kg K/ha (inte på lerjordar i K-AL-klass IV–V)

^{b)} vid odling av stärkelsepotatis minskas givan med 50–100 kg K/ha då kalium sänker stärkelsehalten

^{c)} vid bortförsel av blast ökas givan med 75 kg K/ha i K-AL klass I och II samt med 40 kg K/ha i K-AL-klass III

Vid avvikelser uppåt eller nedåt från angiven skördenivå bör du höja eller sänka kaliumgivan enligt tabell 23b.

Tabell 23b. Justering av kaliumgivan beroende på skördenivå.

Gröda	Justering per ton avvikelse i skörd (kg K/ha)
Stråsäd	5
Oljeväxter, ärtor	10
Majs (ts)	10 ^{a)}
Slättervall (ts)	20
Potatis	4
Sockerbetor	1,5–2 ^{b)}

a) Justera upp till max 150 kg K/ha

b) Justera med den högre nivån i K-AL klass I och den lägre nivån i K-AL-klass II–IV

6.2 Strategier för kaliumgödsling – störst behov på jordar med låg lerhalt

Huvudregeln för kaliumgödsling är att kalium ska tillföras årligen och att givan ska anpassas till den aktuella grödan och K-AL-klassen. Kaliumbehovet är störst på lerfria och lerfattiga mineraljordar samt på mulljordar. Undvik förrådsgödsling eller uppgödsling med kalium på dessa jordar, särskilt i nederbördsrika trakter. Med tanke på att det är stor risk för att kalium utlakas och därmed försvinner från marken, blir en sådan åtgärd oekonomisk.

Om halmen förs bort så förs även mycket kalium bort från fältet. Då behöver det ersättas med extra kaliumgödsling, särskilt på lätta jordar. **Foto:** Hans Jonsson

Du får i regel bättre kaliumeffekt vid vårgödsling till vårsådda grödor jämfört med höstgödsling. Inför höstsådd är höstgödsling ett alternativ på jordar med låg kaliumklass. Arbetstekniska fördelar kan då väga upp eventuella kaliumförluster vid höstspredning av fast stallgödsel. Ytterligare skäl för höstgödsling av kalium till höstsäd kan vara om grödan samtidigt har ett behov av fosfor under hösten. Gödsling med kalium till höstsäd på våren fungerar väl på jordar som inte har låga kaliumklasser. Kalium i stallgödsel anses ha samma effekt som kalium i mineralgödsel.

Vid stora engångsgivor av kalium kan balansen med andra näringsämnen, speciellt magnesium bli störd. Detta är särskilt påtagligt vid odling av vall med hög andel gräs. Därför bör du dela den totala kaliumgivan till gräsvall så lika som möjligt mellan de olika delskördarna. Är kaliumbehovet litet (mindre än 60 kg kalium per hektar) kan du med fördel ge hela kaliumgivan till återväxten.

När det gäller sockerbeter bör du gödsla fle a veckor före sådd på grund av kaliumets höga saltindex. Annars finns det risk att plantantalet påverkas negativt (Ekelöf, 2016b).

6.2.1 Förhållande mellan kalium och magnesium (K/Mg-kvot)

När växten tar upp näring konkurrerar kalium och magnesium med varandra om utrymmet vid transporten in genom rotytan. Du kan läsa mer om detta i kapitel 7.2.4

7 Magnesium, svavel och mikronäringsämnen

Förutom kväve, fosfor och kalium kan du behöva tillföra ett antal andra näringsämnen som magnesium och svavel, men även mikronäringsämnen som bor och koppar etc. för att undvika brister och därmed skördesänkningar eller kvalitetsproblem. Mikronäringsämnen är ämnen som växterna behöver i små mängder till skillnad från makronäringsämnen som behövs i större mängder. Till makronäringsämnena räknas bland annat kväve, fosfor, kalium, svavel och magnesium. Av mikronäringsämnena skriver vi främst om bor, mangan och koppar eftersom det är störst risk för brist av dessa ämnen i våra jordbruksgrödor.

Vad påverkar tillgängligheten och vilka åtgärder kan du göra för att undvika brist

- Markens pH är den enskilt viktigaste faktorn som påverkar tillgängligheten av mikronäringsämnen.
- Högt pH ger sämre tillgänglighet än lågt pH för alla ämnen utom molybden. I praktiken märks detta framförallt för mangan och zink.
- I mullrika jordar kan koppar bindas hårt till det organiska materialet. Tillgängligheten för mangan och järn kan också vara låg p.g.a. en lucker struktur.
- Förrådet av mikronäringsämnen är mindre i lätta jordar jämfört med i lerigare jordar.
- Torka och kyla kan minska upptaget i växterna på grund av minskad rotaktivitet.
- Svavel behöver du tillföra regelbundet till alla grödor i balans med kvävetillförseln.
- För magnesium och mikronäringsämnen bedömer du behovet av gödsling beroende på förhållanden i marken, vilken gröda du odlar samt väderförhållanden.

7.1 Tillgängligheten är mer avgörande än mängden

Den totala mängden mikronäringsämnen i marken är ofta stor i förhållande till grödans behov. Ofta är det istället tillgängligheten för växterna som avgör hur stort upptaget i grödan blir och som också påverkar risken för att brist ska uppstå. Markens pH-värde är den enskilt viktigaste faktorn som i olika grad påverkar tillgängligheten av mikronäringsämnena. Alla ämnen utom molybden är mindre tillgängliga vid högt pH än vid lågt pH. Det är framförallt för mangan och zink som detta har stor påverkan, där jordar med pH över 6,5 anses ge en gradvis försämrade tillgänglighet. Även i mullrika jordar kan det bli

brister dels eftersom vissa ämnen, framförallt koppar, binds hårt till det organiska materialet och för att dessa jordar ofta är mycket luckra, vilket minskar tillgången på mangan och järn. Samtidigt har en jord med låg lerhalt ofta ett mindre förråd av många mikronäringsämnen jämfört med lerjordar, vilket också kan leda till en ökad risk för brist.

Väderleken spelar också in där kyla och torka medför minskad rotaktivitet samt långsammare upplösning och transport av olika ämnen, vilket medför ökad risk för brist. Eftersom många mikronäringsämnen rör sig långsamt i marken kan grödans rotsystem spela en roll i förmågan att ta upp de mängder som grödan behöver. Vid ett begränsat rotsystem kan inte grödan exploatera lika stora jordvolymen och därmed kan näringsupptaget påverkas negativt.

I kommande avsnitt går vi igenom hur du kan göra en riskvärdering och bedöma om dina fält ligger i riskzonen för att drabbas av brist på magnesium, svavel, bor, mangan eller koppar samt hur du på bästa sätt åtgärdar en eventuell brist. I tabell 24 finns en sammanfattning av risken för brist samt hur och när du bör gödsla.

7.2 Magnesium – risk för brist på lätta jordar

7.2.1 Förekomst i marken och växtupptag

Magnesium förekommer i olika typer av mineral i jorden och mängden magnesium i marken påverkas i hög grad av jordarten. Jordar med hög lerhalt har generellt ett större förråd än sandjordar och magnesium lakas också ut i högre utsträckning på lätta jordar. Grödans upptag av magnesium påverkas både av förrådets storlek och tillgängligheten i marken.

7.2.2 Riskvärdering för brist och bristsymtom

Om du har lätta jordar ökar risken för magnesiumbrist. Även pH kan ha betydelse där mycket låga pH-värden ($< 5,5$) minskar tillgängligheten. Stallgödsel ger ett betydande tillskott av magnesium och om du regelbundet tillför detta så minskar risken för brist. För att bedöma markens status kan du göra en jordanalys. Analysen görs normalt med extraktion av ammoniumlaktat (Mg-AL) och ingår oftast när du gör en markkartering. Halterna bör ligga på minst 4–10 mg per 100 g jord för att du ska undvika problem med magnesiumbrist (Lagerquist, 1970; Nilsson, 1975). Odlar du magnesiumkrävande grödor bör halten i jorden ligga i den övre delen av intervallet. Lerjordar kräver också ett högre magnesiumtal än sandjordar. När du bedömer risken för magnesiumbrist bör du även titta på förhållandet mellan magnesium och kalium (se kapitel 7.2.4).

Symtom på magnesiumbrist uppträder först på äldre blad eftersom magnesium är lätt rörligt i växten. I stråsäd kan du se magnesiumbrist i form av gröna fläckar, ”klorofyllklumpar” som uppkommer i band längs bladen. Hos sockerbetor och potatis uppträder magnesiumbrist istället i blad som gulnar mellan bladnerverna. I potatis förblir bladkanterna ofta gröna.

7.2.3 Behov och gödsling

Sockerbetor och potatis har störst magnesiumbehov, cirka 35 kg per hektar medan oljevaxter, vall och ärter behöver cirka 15–20 kg och spannmål cirka 10 kg per hektar.

Vid behov kan du gödsla med magnesiumhaltiga mineralgödselmedel. Du kan också förrådsgödsla med magnesium. Det billigaste sättet att tillföra

*Magnesiumbrist i korn.
Foto: Karl-Arne Hedene*

Svavelbrist i oljeväxter.

Foto: Peder Waern

magnesium om fältet också behöver kalkas, är att välja kalk som innehåller magnesium. I övrigt kan du förrådsgödsla med kieserit (magnesiumsulfat) eller kalimagnesia.

7.2.4 Konkurrens mellan kalium och magnesium (K/Mg-kvot)

Kalium och magnesium konkurrerar med varandra vid upptaget i växten och därför är det viktigt att du ser till att balansen mellan dessa båda ämnen ligger på en bra nivå. Det är främst magnesiumupptaget som kan påverkas negativt vid höga kaliumtal i marken. För att bedöma risken för magnesiumbrist behöver du både titta på magnesiumtalet i marken och på kvoten mellan kalium och magnesium (K/Mg-kvoten). Är kvoten för hög så riskerar grödan att drabbas av magnesiumbrist trots att markens innehåll av magnesium egentligen är tillräckligt. Hög kvot kan också leda till uteblivna eller negativa effekter av en eventuell kaliumgödsling eftersom magnesiumbristen då förvärras. Exakt vad kvoten bör ligga på är inte kartlagt och varierar också med jordart, pH samt vilken gröda som odlas. Äldre studier indikerar att kvoten bör ligga mellan 1 och 3 för magnesiumkrävande grödor som potatis och sockerbeter, medan kvoten troligen kan vara något högre för andra jordbruksgrödor (Nilsson, 1975; Havlin et al., 2005). Värden i den övre delen av intervallet (2–3) kan accepteras i låga K-AL-klasser (I–II) och när du odlar grödor med relativt litet magnesiumbehov (t.ex. spannmål). Vid lågt K-AL där kvoten samtidigt är låg (< 1) kan istället kaliumupptaget påverkas negativt. Detta har rapporterats i tidigare studier, men det är osäkert hur stor påverkan detta har på skörden (Hahlin et al., 1980; Hahlin, 1991).

7.3 Svavel – gödsla i proportion till kväve

7.3.1 Förekomst i marken och växtupptag

En stor del av svavlet i marken finns bundet i organisk form och frigörs, precis som kväve, vid mineraliseringen av organiskt material. Svavel tas upp i växten i form av sulfatjoner, som liksom nitrat lätt kan lakas ut. Svavel i organiska gödselmedel kan ha en långsiktig effekt på grödans svavelförsörjning när det organiska materialet successivt mineraliseras. Svavel hör tätt samman med kväve i växtens uppbyggnad, där båda dessa behövs för att bl.a. bygga aminosyror och proteiner. När mineralkväve tillförs behöver därför även svavel tillföras i rätt proportion för att undvika svavelbrist. Förhållandet mellan kväve och svavel bör vara 10 till 1-1,5 för stråsäd och 10 till 2-2,5 för oljeväxter.

7.3.2 Riskvärdering för brist och bristsymtom

Tillför svavel regelbundet och till alla grödor så undviker du brister. Störst risk för brist är det på jordar med låg mullhalt och där organiska gödselmedel inte tillförs. Symtom på svavelbrist liknar ofta de för kvävebrist med gulnande blad. Skillnaden mellan dem är att svavelbrist främst syns på yngre blad och kvävebrist på äldre blad. Vid brist i spannmål får bladen ofta ett gulrandigt utseende och oljeväxter kan få lilafärgade bladkanter. Svavelbrist leder till försämrad tillväxt och bestockning samt försenad och minskad blomning och kärn- eller frösättning. En obalans mellan kväve och svavel gör att det tillförda kvävet inte kan utnyttjas fullt ut.

7.3.3 Behov och gödsling

Oljeväxter samt potatis och sockerbeter har störst behov av svavel (cirka 30–40 kg per hektar), därefter kommer baljväxter och vall (cirka 15–20 kg per hektar). Spannmål har lägst behov (cirka 10–15 kg per hektar).

Det går inte att förrådsgödsla med mineraliskt svavel utan det behöver tillföras årligen, lämpligen i form av svavelhaltiga mineralgödselmedel. Tillförsel av organiska gödselmedel ger en långsiktig svaveffekt och kvoten mellan kväve och svavel i stallgödsel stämmer ofta väl överens med grödans behov. Men till svavelkrävande grödor kan du behöva tillföra extra svavel om du använder organiska gödselmedel. Många kvävegödselmedel är anpassade för att ge en bra balans mellan kväve och svavel. Om du vid huvudgivan använder ett gödselmedel som täcker hela grödans svavelbehov kan du gödsla med ett kvävegödselmedel utan svavel vid kompletteringsgivorna. Till vallar kan du också ge hela svavelbehovet till förstaskörden.

I en akut situation kan du bladgödsla med svavel, men då måste du komplettera med svavel i fast form för att täcka hela behovet.

7.4 Bor – upptaget påverkas av torka

7.4.1 Förekomst i marken och växtupptag

Bor är relativt lättroligt i marken och lakas lätt ut med nederbörd, särskilt på sandiga jordar. Bor frigörs från organiskt material i marken vilket gör att halterna ofta är lägre på mullfattiga jordar. Jordar nära västkusten har ofta förhöjda borhalter till följd av att bor tillförs från havet med västliga vindar (Eriksson et al., 1997).

Mängden växttillgängligt bor påverkas i högre grad än andra ämnen av torra förhållanden i marken. Torka leder till en försämrad transport av bor till rotzonen och minskad mineralisering av organiskt material leder till en minskad frigörelse ut i marklösningen. Eftersom rottillväxten också kan hämmas vid lågt borupptag så kan det göra att situationen förvärras ytterligare. Tillgängligheten av bor påverkas också av pH-värdet där både jordar med högt och lågt pH kan ge försämrad tillgänglighet för grödan. Optimalt pH-intervall är 6,0–7,5 (Wong et al., 2005; Bell, 1997). Över pH 7,5 minskar tillgängligheten snabbt om pH-värdet höjs ännu mer. Också kalkning kan leda till försämrat borupptag eftersom bor kan reagera med kalken och bli otillgänglig för grödan.

7.4.2 Riskvärdering för brist och bristsymtom

För att bedöma risk för borbrist görs vanligen en jordanalys med varmvattenextraktion. Om halten vattenlösligt bor understiger 0,5 mg per kg jord så anses risken för brist vara relativt stor i borkrävande grödor (t.ex. Bell, 1997). Det finns dock inte någon enhetlig kritisk koncentration utan denna påverkas av jordart, pH och vattenhalt. Högre halter (0,5–0,8 mg per kg jord) krävs på lerjordar än lätta jordar och även vid torra förhållanden ökar gränsvärdet. På alkaliska jordar (pH > 7,5–8) krävs också ett bortal i den övre delen av intervallet för att inte orsaka brist i känsliga grödor (Keren, 1996).

Borbrist orsakar skador på grödans tillväxtzoner. Det gör att bristsymtom ofta uppträder i bladkanter och i toppen på skott. Bladen hos oljeväxter och sockerbeter gulnar ofta i kanterna och kan bli deformerade (inrullade bladkanter eller skålformiga blad). Hos sockerbeter svartnar tillväxtpunkten och vid allvarlig brist sprider sig detta ner till rotnölen som blir svartfärgad, s.k. hjärt-röta. Borbrist påverkar också blomningen negativt vilket kan ge dålig eller ojämn frösättning i oljeväxter och klöverfrö. Eftersom blommorna är extra känsliga kan frösättningen påverkas negativt även när inte några symtom har uppmärksamats i de vegetativa delarna.

Manganbrist i havre.

Foto: Peder Waern

7.4.3 Behov och gödsling

Till borkkrävande grödor som sockerbetor, klöverfrö och oljeväxter kan du med fördel tillföra bor genom borhaltiga mineralgödselmedel vid behov. Du kan även tillföra bor genom bladgödsling. Bladgödsling ger snabb effekt men kan behöva upprepas vid flera tillfällen för att ge tillräckligt med bor till nytillväxten och till blommorna. Du bör inte förrådsgödsla med bor eftersom det är lättlösligt i marken och lätt lakas ut.

7.5 Mangan – tillgänglighet styrs av markens pH och syrehalt

7.5.1 Förekomst i marken och växtupptag

Förrådet av mangan i marken är alltid mycket stort. Det är i stället den växttillgängliga fraktionen som avgör hur stort växtupptaget blir och därmed också risken för brist. Markens pH och syrehalt är de två viktigaste faktorerna som reglerar mängden växttillgängligt mangan i marken. Risken för brist ökar med stigande pH och tillgängligheten minskar redan vid pH över 6,5. Vid syrerika förhållanden i marken omvandlas mangan till svårtillgängliga former som inte kan tas upp av växten.

7.5.2 Riskvärdering för brist och bristsymtom

Det finns inga tillförlitliga jordanalyser för att bestämma den växttillgängliga fraktionen av mangan i marken. Istället får du bedöma situationen utifrån markens egenskaper, tidigare erfarenheter och väderförhållanden. Förhöjd risk för manganbrist uppkommer på lätta och mullrika jordar som ofta är luckra och syrerika, samt vid torka. Om du är osäker kan du ta en växtanalys för att bedöma grödans status, men eftersom förhållandena i marken ofta ändras snabbt kan det vara svårt att på detta sätt bedöma den långsiktiga effekten på grödan.

Manganbrist yttrar sig på olika sätt i olika grödor, men uppträder alltid på de yngre bladen. Hos spannmål syns gråaktiga fläckar på bladen, ofta med en brun kant och i rader mellan bladnerverna. Vete får ofta ljusare fläckar än havre och korn. Hos sockerbetor och oljeväxter uppträder manganbrist i form av gulnande prickar eller fläckar som ofta bildar ett mosaikliknande mönster. Området intill bladnerverna förblir ofta grönt. Symtomen kan likna de vid magnesiumbrist, men dessa symtom uppträder först på de äldsta bladen. På potatisplantor ses manganbrist som mörka prickar (nekroser) på bladen.

Ett tydligt kännetecken på manganbrist är också att grödan är grönare och friskare i körspåren p.g.a. syrefattigare förhållanden på dessa delar av fältet.

7.5.3 Behov och gödsling

Alla grödor kan drabbas av manganbrist men spannmål, sockerbetor och oljeväxter är känsligast.

Det effektiva sättet att tillföra mangan är i form av bladgödsling. Markgödsling har sällan någon effekt eftersom det oftast är tillgängligheten som är problemet och nytillskottet till marken snabbt blir otillgängligt för växterna. Eftersom manganbrist på hösten kan leda till ökad risk för utvinterning så kan gödsling på hösten vara motiverat. Positiva effekter av detta har visats främst i höstkorn (Stoltz & Wallenhammar, 2012), men höstbehandling har också gett skördeökningar i höstraps (Gunnarson, 2015). Du kan

även använda surgörande gödselmedel, till exempel ammoniumkväve som sänker pH-värdet i rotzonen eller välta efter sådd för att öka tillgängligheten av mangan och därmed minska risken för brist.

Tillfälliga, övergående manganbrister uppkommer relativt ofta på våren på många jordar. Mangantillgången kan då variera snabbt och ofta försvinner bristen av sig själv efter nederbörd. Försök har visat att mangangödsling i dessa fall har svag eller ingen effekt på skörden och gödsling är därför inte motiverad. Om du har svårt att avgöra hur långvarig bristen blir så får du använda dig av tidigare erfarenheter för din jord.

Tänk på att du kan behöva upprepa mangangödslingen fle a gånger vid kraftig eller långvarig brist. Detta för att säkerställa att mängderna blir tillräckligt stora och att nytillväxten får sitt behov tillgodosett. På jordar där du vet att brist kan uppstå kan du också prova att beta fröet med mangan och kombinera med bladgödsling.

7.6 Koppar – förrådet i jorden ökar med stigande lerhalt

7.6.1 Förekomst i marken och växtupptag

Liksom för övriga mikronäringsämnen är förrådet av koppar ofta relativt stort i förhållande till grödans årliga behov, men här kan ändå mängden koppar i marken påverka upptaget. Mängden koppar stiger generellt med ökad lerhalt. Kopparbrist uppstår på jordar där förrådet av koppar i marken är litet, ofta på lätta, sandiga jordar samt på mullrika marker där koppar lätt binds till det organiska materialet och därmed blir svårtillgängligt för grödan. Tillgängligheten minskar till viss del vid höga pH-värden, men effekten är inte alls lika tydlig som för exempelvis mangan. Låga koppartal i mark och gröda är vanligare i södra och västra Sverige än i Mälardalen och i östra Götaland. Kopparbrist har under lång tid uppmärksammats på framförallt mulljordar i sydvästra Sverige (Carlgen, 2003).

7.6.2 Riskvärdering för brist och bristsymtom

Traditionellt analyseras koppar i marken genom en stark extraktion (Cu-HCl) som bedömer markförrådets storlek. Halter under 6–7 mg koppar per kg jord anses ge förhöjd risk för kopparbrist enligt äldre studier (Stenberg et al., 1949; Lundblad & Johansson, 1956). Även om det finns en viss koppling mellan förrådet av koppar i marken och grödans upptag så ger denna analys endast en indikation på risken för brist. Att enbart titta på jordarten ger också relativt mycket information där lätta, sandiga jordar samt jordar med hög mullhalt ökar risken för brist. Om du är osäker på om du har problem med kopparbrist så kan du också ta en växtanalys under säsongen för att bedöma kopparinnehållet i grödan.

Det tydligaste tecknet på kopparbrist i spannmål är att bladspetsarna på grödans unga blad gulnar, så kallad gulspetssjuka. Plantorna kan också få onormalt många sidokott vilket ger ett ”buskigt” intryck.

7.6.3 Behov och gödsling

Spannmål är bland de grödor som är känsligast för kopparbrist, där vete och havre och till viss del även korn är känsligare än råg. Ofta drabbas den vår-sådda spannmålen värre eftersom rotsystemet inte är lika välutvecklat som hos höstgrödorna. Med ett mindre rotsystem minskar också förmågan att ta upp koppar ur marken.

Kopparbrist i havre.

Foto: Karl-Arne Hedene

På jordar med ett litet förråd av koppar, ofta sandiga jordar, kan du förråds-gödsla marken med koppar. På mullrika jordar är en markgödsling däremot ineffektiv eftersom tillgängligheten ofta är problemet och koppar som tillförs binds fast i marken. Därför är det bättre att bladgödsla på dessa jordar. Även vid akut brist är det bättre att bladgödsla eftersom det verkar snabbare än markgödsling.

7.7 Övriga mikronäringsämnen och samspel mellan ämnen

Låga halter av zink har uppmärksammats i en del försök på flera platser i landet, men anses inte vara ett utbrett problem. Järnbrist kan uppträda på alkaliska jordar med pH-värden över 7,5 och under torra förhållanden, men brister anses vara ovanliga.

Ibland uppstår obalanser i grödan vilket kan leda till indirekta brister även om halten i marken egentligen är tillräcklig. Det finns många olika positiva och negativa samspel mellan ämnen. Som exempel kan vi nämna att hög fosforgödsling kan öka risken för zinkbrist. Ibland blir obalansen ett problem först i nästa steg när grödan används t.ex. som foder. Här kan balansen mellan molybden och koppar nämnas där höga molybdenhalter kan leda till kopparbrist hos idisslare. Detta problem har uppmärksammats bl.a. i delar av Västergötland och västra Östergötland till följd av naturligt höga molybdenhalter i jordarnas modermaterial (Axelson et al., 2017).

Tabell 24. Gränsvärden för brister, känsliga grödor samt gödslingsråd för magnesium, svavel, bor, mangan och koppar.

	Magnesium, Mg	Svavel, S	Bor, B	Mangan, Mn	Koppar, Cu
Risk för brist	Om jordanalys visar 4–10 mg Mg/100 g jord (det högre värdet vid hög lerhalt och krävande grödor)	Om växtanalys visar på en N/S kvot > 16–20 ^{a)}	I borkrävande grödor: om jordanalys visar på ca 0,5–0,8 mg B/kg jord	I känsliga grödor om pH > 6,5 och/eller jorden är lucker	Om jordanalys visar < 6–7 mg Cu/kg jord ^{b)}
Jordar där brist i första hand uppträder	Lätta jordar och jordar med lågt pH (< 5,5)	Mullfattiga jordar, hög N-gödsling	Torka och på jordar med pH-värde under 6,0 eller över 7,5. Kalkning kan minska upptaget	Lätta och/eller mullrika jordar med högt pH och lucker struktur	Lätta jordar och/eller mulljordar, framförallt mulljordar i sydvästra Sverige
Tillför i första hand	Vid kalkbehov tillför kalk som innehåller magnesium. Annars gödsla med mineralgödsel	Mineralgödsel med svavel, tillför i proportion till kväve	Gödsla årets gröda med mineralgödsel alternativt bladgödsla	Bladgödsla, välta efter sådd	Förråds-gödsla sandiga jordar Bladgödsla mullrika jordar
Förråds-gödsling	50–100 kg Mg/ha ^{c)}	-	-	-	5–7 kg Cu/ha
Gödsling till årets gröda	10–20 kg Mg/ha	10–30 kg S/ha Tillför svavel i proportion till kväve	Borkrävande grödor: 0,5–1,5 kg B/ha	Inte aktuellt	0,5–1,0 kg Cu/ha
Bladgödsling i växande gröda	1–2 kg Mg/ha	5–8 kg S/ha	0,2–0,5 kg B/ha	0,1–2 kg Mn/ha ^{d)}	0,15–0,5 kg Cu/ha

^{a)} Reuter & Robinsson, 1997.

^{b)} Upp till det dubbla värdet på mulljordar p.g.a. lägre volymvikt.

^{c)} Rekommenderade Mg-givor kan överskridas vid användande av dolomit.

^{d)} Manganbehandling kan behöva upprepas.

8 Kalkning

8.1 Kalka för att bibehålla eller höja pH-värdet

Den största anledningen till varför du bör kalka är för att motverka försurning eller höja pH-värdet i marken. Du kan också strukturkalka lerjordar för att förbättra markstrukturen och minska fosforförlusterna, men då är det viktigt att använda särskild strukturkalk (se kapitel 8.6).

Det som gör att marken på sikt försuras vid odling är vårt fuktiga klimat, nedfall av svavel och kväveföreningar, grödornas upptag och bortförsl av näringsämnen, markandning samt användning av surgörande kvävegödselmedel. Grödornas upptag av näringsämnen och kvävegödslingen kan tillsammans stå för ungefär hälften av den försurande effekten.

Det som du kan påverka i din odling är vilka grödor du odlar och vilka gödselmedel du använder. Baljväxter är till exempel mer försurande än stråsäd på grund av att de tar upp mer baskatjoner som t.ex kalcium och magnesium.

Gödsel som innehåller kväve kan antingen ha en försurande verkan eller en kalkverkan. Utifrån hur mycket ammonium, nitrat respektive basiska ämnen olika gödselmedel innehåller går det att räkna ut den teoretiska kalkverkan. Ammoniumnitrat, kalkkammonsalpeter och ammoniumsulfat har försurande verkan (Ericsson & Bertilsson, 1982), medan kalksalpeter har en kalkverkan. Urea ger till att börja med en positiv pH-effekt när karbonat frigörs, men slutresultatet är en försurning då kvävet som omvandlats till ammonium omsätts.

Användning av stallgödsel och andra organiska gödselmedel motverkar försurning. Stallgödsel från nötkreatur har större kalkverkan än gödsel från svin och fjäderfä.

Kalkning motverkar försurning och höjer jordens pH.

Foto: Jens Blomquist

Tabell 25 . Försurande effekt/kalkverkan av olika kväveformer.

Försurande effekt/kalkverkan av olika kväveformer		
	Försurande verkan (kg CaO/kg N)	Kalkverkan (kg CaO/kg N)
Ammoniumnitrat	1	
Kalkammonsalpeter	0,5	
Ammonsulfat	3	
Kalksalpeter		0,7
Urea ^{a)}	1	

^{a)} Urea ger initialt en positiv pH-effekt, men slutresultatet är en försurande verkan.

8.2 Kalkning oftast positivt för odlingen

Kalkning förbättrar oftast en jords odlingsegenskaper. Ett bra kalktillstånd underlättar brukning och rottillväxt på aggregatbildande jordar (lerjordar) samtidigt som fosfors tillgänglighet ökar. Vidare motverkas grödans upptag av giftiga tungmetaller, till exempel kadmium. Vid låga pH-värden ökar också normalt mängden utbytbar aluminium i marken. Eftersom fria aluminiumjoner är giftiga för växtrötterna vill man motverka det med kalkning. Biologiskt medför ett bra kalktillstånd att bakterier gynnas på svamparnas bekostnad.

Olika grödor är olika beroende av ett bra kalktillstånd. Sockerbetor, oljevaxter och lusern är särskilt beroende av att kalktillståndet är tillfredsställande. I försök var effek en av kalkning större i korn än i höstvetete (Haak & Simàn, 1992).

Ibland konstateras svag eller till och med negativ skördeeffekt av kalkning. Det kan i vissa fall bero på att ett högre pH-värde minskar tillgängligheten för vissa näringsämnen, till exempel mangan, koppar, bor och zink. Vid kalkning på jordar med låg halt av något sådant näringsämne kan det vara bra att göra en växtanalys och eventuellt gödsla med detta ämne om växtanalysen visar på brist. Läs mer om mikronäringsämnenas tillgänglighet i kap 7.

8.3 Olika mål för pH-värdet på olika jordar

Kalktillståndet i marken uttrycks oftast som pH-värde. I Sverige mäts pH-värdet i destillerat vatten, medan mätning i en lösning av kalciumklorid (CaCl₂) är vanligt i många andra länder. För att jämföra mätvärden kan man översätta ett pH-värde mätt i kalciumkloridlösning genom att addera 0,5 till detta värde för att uppskatta motsvarande pH-värde mätt i destillerat vatten. Alla pH-värden som vi nämner här avser pH uppmätt i destillerat vatten.

I tabell 26 anger vi mål-pH för olika jordar. Riktvärdet för ett gott kalktillstånd på mineraljordar med mullhalt under 6 % är pH 6,5 på lerjordar och pH 6,0 på lätta jordar, det vill säga lerfria och lerbattiga jordar. Riktvärdena ska inte betraktas som miniminivåer utan som målnivåer för kalkningsåtgärder. Kalkning bör du normalt genomföra om pH-värdet understiger mål-pH med 0,3–0,5 enheter.

Med ökande mullhalt ska du minska riktvärdet (mål-pH). På mycket mullrika mineraljordar bedömer vi att riktvärdena bör ligga cirka 0,5 pH-enheter lägre än på måttligt mullhaltiga jordar. På mulljordar ligger riktvärdet ytterligare en halv enhet lägre. Vid sockerbetsodling bör riktvärdet generellt ligga ungefär 0,5 pH-enheter högre än vid annan odling.

Även om pH-värdet är 0,3–0,5 enheter lägre än riktvärdet kan det av olika skäl finnas anledning att avvakta med kalkning. På jordar med mullhalt över 12 % kan du analysera halten utbytbar aluminium (Al-AS) för att få ytterligare vägledning om kalkningsbehovet. På vissa jordar är inte halten av utbytbar aluminium så hög trots ett lågt pH-värde. Om mängden utbytbar aluminium är mindre än 1,0 mg/100 ml jord, vilket motsvarar 20 kg Al-AS per hektar i matjordsskiktet, kan uppmätt pH vara lite lägre än riktvärdet innan du behöver kalka (Ståhlberg, 1982). Praktiska erfarenheter av Al-AS-metoden finns framför allt i Mellansverige.

Tabell 26 . Mål-pH för jordar med varierande ler- och mullhalt.

Mullhalt (%)	Förkortning ^{a)}	Mål-pH utifrån jordart och lerhalt i %					
		Sand- & mojordar < 5 %	Leriga jordar 5–15 %	Lättlera 15–25 %	Mellanlera 25–40 %	Styv lera 40–60 %	Mycket styv lera > 60 %
< 6	mf/nmh/mmh	6,0	6,2	6,3	6,4	6,5	6,5
6–12	mr	5,8	5,9	6,0	6,1	6,2	6,2
12–20	mkt mr	5,5	5,6	5,7	5,8	5,9	5,9
20–40	minbl mullj	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6
> 40	mullj	5,0	5,1	5,2	5,3	5,4	5,4

^{a)} mf = mullfattig, nmh = något mullhaltig, mmh = måttligt mullhaltig, mr = mullrik, mkt mr = mycket mullrik, minbl mullj = mineralblandad mulljord, mullj = mulljord.

8.4 Kalkmängden beror på pH, mullhalt och lerhalt

Enbart pH-värdet ger inte något mått på hur mycket kalk du behöver tillföra, eftersom mängden kalk som går åt för att höja pH-värdet en enhet varierar med lerhalt och mullhalt. Detta framgår av tabell 27 som är en sammanställning grundad på ett stort antal kalkningsförsök (Haak & Simán, 1992). Trots att mycket data ligger till grund för tabellen kan det vara svårt att exakt förutsäga hur mycket pH kommer höjas av en viss kalkgiva i det enskilda fallet.

För att bedöma hur mycket kalk du behöver så måste du veta jordens lerhalt. Det finns flera sätt att bestämma lerhalten. Du kan ta jordprov och göra våtsiktning och sedimentationsanalys. Det är en relativt dyr metod men det ger ett säkert värde, och har du en gång gjort en lerhaltsanalys eller komplett jordartsbestämning så behöver du inte göra om den. Det finns även indirekta metoder, till exempel finns numera en digital lerhaltskarta på www.markdata.se där du kan se lerhalter för svensk åkermark med en upplösning på 50 × 50 meter upp till norra Hälsingland. Det finns även möjlighet att bestämma jordens lerhalt med hjälp av olika sensorer, till exempel EM38 och den så kallade "Mullvaden". Lerhalten kan även bestämmas indirekt genom att utgå från K-HCl. Sambandet mellan lerhalt och K-HCl varierar dock mellan olika jordar. Enligt Fredriksson & Haak (1995) är kvoten mellan K-HCl-talet och lerhalten cirka 10 i norra och östra Sverige, 8 i Västsverige samt 6 i södra delen av landet. Att beräkna kalkbehovet utifrån K-HCl-analysen innebär alltså en viss osäkerhet.

Du kan variera kalkmängden efter behov inom fältet. Om du har gjort en markartering med GPS-bestämda provplatser så går det att ta fram en styrfil som du använder vid kalkningen utifrån uppgifter om lerhalt, mullhalt, pH, kalcium, och magnesium. Dessutom går det att ta hänsyn till gårdens odlingsinriktning och växtföljd. Om du kalkar efter en sådan styrfil så kommer kalken att spridas där den bäst behövs vilket ger bättre ekonomiskt utbyte samtidigt som fältet blir jämnare och därmed lättare att odla. På webbplatsen www.markdata.se kan du även göra styrfiler för dina fält.

Vid höga beräknade kalkbehov (över 3–4 ton CaO per hektar) rekommenderar vi stegvis uppkalkning. Efter att du kalkat första gången bör du upprepa jordprovtagningen och vid behov kalka ytterligare en gång. Om den första kalkningen inte ger märkbar förbättring av kalktillståndet bör du fundera på att ändra odlingsinriktning.

Om du använder kalkstensmjöl kan du räkna med full effekt året efter kalkning. För krossad kalksten kan förstaårseffekten vara ungefär hälften så stor. På sikt kommer du att få ungefär lika stor effekt av de båda produkttyperna, men vanligen får du inte full effekt av den krossade produkten ens efter fem år.

Tabell 27. Kalkbehov, ton CaO per hektar i form av kalkstensmjöl, för att höja pH-värdet med cirka 0,5 enheter inom pH-intervallet 5,0–6,5 (efter Gustafsson, 2000).

Mullhalt (%)	Förkortning ^{a)}	Kalkbehov (ton CaO/ha) utifrån jordart och lerhalt i %					
		Sand- & mojordar < 5 %	Leriga jordar 5–15 %	Lättlera 15–25 %	Mellanlera 25–40 %	Styv lera 40–60 %	Mycket styv lera > 60 %
< 2	mf	0,5	1	2	3	4	5
2–3	nmh	1	1,5	2,5	3,5	4,5	5
3–6	mmh	1,5	2	3	4	5	5,5
6–12	mr	2,5	3	4	5	6	7
12–20	mkt mr	4	4,5	5,5	6,5	7,5	8,5

^{a)} mf = mullfattig, nmh = något mullhaltig, mmh = måttligt mullhaltig, mr = mullrik, mkt mr = mycket mullrik.

8.4.1 Kalkning på mulljordar

I tabell 27 finns bara uppgifter för jordar med upp till 20 % mullhalt eftersom försöksunderlaget för mineralblandade mulljordar och mulljordar är begränsat. Vid mullhalter över 20 % kan du uppskatta kalkbehovet med hjälp av uppgifterna för jordar med 12–20 % mullhalt. Om du har stort kalkbehov är det bättre att kalka stegvis och göra upprepade jordanalyser.

Vi rekommenderar numera traditionell pH-bestämning i första hand även på rena mulljordar utan mineraljordsinblandning. Tidigare användes en metod som går ut på att fastställa nettokalkmängden på mulljordar, för att bedöma kalkningsbehovet. Nettokalkmängden kan förenklat beskrivas som skillnaden mellan basiska och potentiellt sura föreningar i marken uttryckt som CaO. Under åren med stor odlingsverksamhet på mossjordar i Sverige gjordes många kalkningsförsök där nettokalkmängden användes som tolkningsparameter. Nuförtiden betyder odlingen på utpräglade mulljordar mindre och eftersom inblandning av mineraljord nästan regelmässigt förekommer på jordar som går under benämningen mulljordar, kan nettokalkbestämning ge svårtolkade värden. Det beror på att kalcium från mineralpartiklarna löses ut vid analysen och ger ett för högt värde på kalktillståndet.

8.5 Effekten beror på kalkens ursprung och egenskaper

För att kunna karaktärisera en kalkprodukt måste man ta hänsyn till dess geologiska ursprung, hårdhet och finfö delningsgrad. Generellt gäller att det krävs en högre kalkgiva om du använder grövre och hårdare produkter jämfört med mjölformiga produkter om du ska uppnå samma effekt (Mattsson, 2010)

För att lättare kunna värdera olika kalkprodukter och beräkna hur mycket kalk du behöver av respektive produkt har ”kalkvärden enligt Erstad” (Erstad m.fl., 1999) tagits fram för olika kalkprodukter. Företag som säljer kalkningsmedel anger vanligen kalkvärdet för sina produkter. Kalkvärdet tar hänsyn till produktens CaO-innehåll, geologiskt ursprung och kornstorleksfördelning. Kalkvärdet anges för både ett och fem år. Om du inte har behov av en mycket snabb pH-höjning bör du i första hand jämföra 5-årsvärdena. Arbetet har gjorts i samarbete mellan SLU och Svenska Kalkföreningen.

Olika kalkningsmedels syraneutraliserande förmåga uttrycks som CaO-värde i procent. Bränd kalk har den högsta neutraliserande förmågan med ett CaO värde på ca 90 % och därefter kommer släckt kalk med ca 70 % CaO och kalkstensmjöl med ca 50 % CaO. Den syraneutraliserande förmågan beror också på produktens löslighet i vatten. Kalkstensmjöl har låg löslighet medan bränd och släckt kalk har hög löslighet.

CaO-värdet ska inte förväxlas med kalkningsmedlets kemiska sammansättning där kalkstensmjöl består av kalciumkarbonat (CaCO_3), släckt kalk består av kalciumhydroxid (Ca(OH)_2) och bränd kalk av kalciumoxid (CaO). På marknaden finns ett stort antal kalkningsmedel. Produkterna kan delas in i olika grupper enligt EU-standard EN 14069:2003. De viktigaste redovisas nedan.

Produkter med naturligt ursprung:

Kalksten	minimum 45 % CaO
Dolomit	minimum 48 % CaO
Bränd kalk	minimum 85 % CaO
Släckt kalk	minimum 65 % CaO

Biprodukter från industriella processer:

Silikatkalker – masugnsslagg	minimum 42 % CaO
Socketbrukskalk	minimum 37 % CaO
Mesakalk från pappersmassaframställning	cirka 51 % CaO

Angivna CaO-värden avser torr vara.

Bruka ner strukturalken snabbt och noggrant för att få så god effekt som möjligt.

Foto: Dennis Wiström

8.6 Strukturkalk förbättrar lerjordens struktur

Att strukturkalka är ett sätt att förbättra och stabilisera markstrukturen på lerjordar. En bra markstruktur förbättrar också jordens näringshållande och vattenhållande förmåga och gör att jorden blir mer lättbearbetad och torkar upp snabbare. Den kan också minska fosforförlusterna från fältet. I fältförsök har skördenivån ökat eller minskat upp till 10 % efter strukturkalkning.

8.6.1 Strukturkalka bara lerjordar

Strukturkalkning fungerar bara på lerjordar. För att få bra effekt bör du bara strukturkalka mark med god bärighet och köra när det är möjligt att brukar ner kalken på ett bra sätt. Om du har en dålig dränering så är det bättre att åtgärda dräneringen först och sedan strukturkalka.

Strukturkalka vid ett tillfälle i växtföljden då jorden redan har en så god struktur som möjligt, till exempel i augusti efter en tidigt skördad höstgröda (t.ex. höstraps) eller vallbrott. Snabb och noggrann inblandning, gärna samma dag, är viktigt för att få en bra effekt. Du bör köra minst två gånger, gärna fler, med kultivator i olika riktningar för att kalken ska blandas in i jorden på ett bra sätt. Bearbeta till samma djup som du normalt bearbetar jorden. Om det är en regnig höst med dåliga förhållanden är det bättre att skjuta på strukturkalkningen till nästa år.

Om pH-värdet i jorden är lågt bör du först kalka upp jorden till önskat pH innan du börjar strukturkalka. Du kan strukturkalka även om det inte finns behov att höja pH. Det finns en liten risk att växnäringsämnen, till exempel mangan, kan bli mindre tillgängliga direkt efter strukturkalkning på grund av att pH i marken höjs. Risken är dock förhållandevis liten eftersom det krävs stora kalkmängder för att påverka pH-värdet i jorden annat än tillfälligt.

8.6.2 Anpassa givan efter förhållandena på fältet

Det saknas tillräckligt med försöksunderlag för att bestämma exakt vilken kalkgiva som är optimal med hänsyn till lerhalt och strukturkalkningens samtliga effekter. Ur praktisk och ekonomisk synvinkel bedöms en rimlig giva vara cirka 5–8 ton produkt per hektar. Den lägre givan gäller lerjordar med lite lägre lerhalt medan den högre givan passar på styvare lerjordar med högre lerhalt. Vid riktigt höga lerhalter eller på delar av fältet där markstrukturen är särskilt dålig kan du behöva öka mängden ytterligare.

Precis som vid gödsling finns det möjlighet att variera kalkmängden inom fältet vid strukturkalkning. När man gör en styrfil för strukturkalkning används både uppgifter från markkartering och lerhaltskarta, men även information från brukaren. Du kan göra en styrfil för strukturkalkning på www.markdata.se.

8.6.3 Använd rätt sorts kalk

För att få önskad effekt av strukturkalkningen måste du använda kalk som innehåller så kallad fri eller reaktiv kalk. Bränd och släckt kalk (CaO respektive Ca(OH)₂) innehåller stor andel fri kalk. Vanlig jordbrukskalk däremot består till största delen av kalciumkarbonat (CaCO₃) och har svag strukturreffekt. De produkter som i dag marknadsförs som strukturkalk är blandprodukter som innehåller en viss andel bränd eller släckt kalk och resten kalkstensmjöl. Ren bränd eller släckt kalk används inte eftersom det medför stora risker när det gäller arbetsmiljö och hantering.

Referenser

- Andersson, P. G. 2015. Slamspridning på åkermark. Hushållningssällskapens rapportserie nr 17.
- Andrist Rangel, Y. 2008. Quantifying Mineral Sources of Potassium in Agricultural Soils. Doctoral Thesis Swedish University of Agricultural Sciences Uppsala. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2008:53.
- Aronsson, P. & Rosenkvist, H. 2011. Gödslingsrekommendationer för Salix 2011. Inst. för växtproduktions biologi, SLU, Uppsala. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:slu:epsilone281>.
- Axelsson, U., Jonsson, A., & Söderström, M. 2017. Risk assessment of high concentrations of molybdenum (Mo) in forage. Opublicerat manuskript. Institutionen för mark och miljö, Sveriges lantbruksuniversitet, Skara.
- Bell, R.W. 1997. Diagnosis and prediction of boron deficiency for plant production. *Plant and Soil*, 193:149-168.
- Berglund, K. 2015. Strukturkalkning – bra för både mark och miljö. Greppa Näringen, Praktiskt råd Nr 23.
- Bertilsson, G., Rosenqvist, H. & Mattsson, L. 2005. Fosforgödsling och odlingsekonomi med perspektiv på miljömål. Naturvårdsverkets rapport 5518.
- Börjesson, G., Nätterlund, H., Kätterer, T. & Kirchmann, H. 2015. Interaktioner mellan P och N-gödsling. SLF projekt H1233102, slutrapport 29 oktober 2015. 10pp. Stiftelsen Lantbruksforskning, Stockholm. URL: <http://www.lantbruksforskning.se/projektbanken/interaktionermellanpochngodsling/>.
- Börjesson, K., Barberis, E. & Otabbong, E. 2004. Impact of long-term inorganic phosphorus fertilization on accumulation, sorption and release of phosphorus in five Swedish soil profile . *Nutrient Cycling in Agroecosystems*. 69:11-21.
- Carlgrén, K. 2003. Fältförsök med koppargödsling. Institutionen för markvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet, avdelningen för växtnäringslära, rapport nr 203.
- Delin, S. & Engström L., 2014. Att sprida organiska gödselmedel. Jordbruksinformation 9 – 2014. Jordbruksverket, Jönköping. <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/jo149.html>
- Delin, S. Nyberg, A. & Sarajodin, J. 2014. Fosforgödslingseffekt v olika restprodukter. Inst för mark och miljö, SLU. Rapport 13.
- Delin S., Stenberg B., Nyberg A. & Brohede L. 2010. Potentiella mätmetoder för att uppskatta kvävegödslingens värde hos organiska gödselmedel. Rapport 6. SLU, Institutionen för mark och miljö.
- Delin, S. & Stenberg, M. 2012. Nitratutlakning beroende på kvävegödslingsnivå och skörderespons i havre på en lätt jord. Inst för mark och miljö, SLU. Rapport 10.
- Ekelöf, J. 2016a. Tema växtnäring till sockerbetor. Del 1 – Fosfor. Betodlaren, Nr 2.
- Ekelöf, J. 2016b. Tema växtnäring till sockerbetor. Del 2 – Kalium. Betodlaren, Nr 3.
- Engström, L. 2015. Uppdatering av rekommendationer för kvävegödsling till höstraps. Jordbruksverket, Intern rapport.
- Engström, L. 2017. ”Bättre utnyttjande av skördepotentialen i vårraps”. Slutrapport SLF H1333148.
- Ericsson, J. & Bertilsson, G. 1982. Regionala behov av underhållskalkning. Inst för markvetenskap. Avd för växtnäringslära. Rapport nr 144. SLU.
- Eriksson, J., Andersson, A., & Andersson, R. 1997. Tillståndet i svensk åkermark. Naturvårdsverket, rapport 4778.
- Erstad, K.J. & Linke, J. 1999. Reactivity by soil incubation and ENV 1 year of new dolomitic and calcitic products from northern Europe. Rådgivande Agronomar Rapport 4/99. Korssund, Norge.
- Eskilsson, J. 2014. Gödsel och miljö 2014. Övrigt 206. Jordbruksverket, Jönköping. <http://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr206.html>
- Frankow-Lindberg, B. 2017. Uppdatering av kvävegödslingsrekommendationer för vall, Rapport No. 24, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för växtproduktionsökologi. Uppsala.
- Frankow-Lindberg, B. & Jansson J. 2014. Slutrapport för projekt V1060007 (SLF): Avkastning, kvalitet, uthållighet och ekonomi hos intensivt skördade vallar (R6- 5010), Institutionen för växtproduktionsökologi, Sveriges lantbruksuniversitet, Hushållningssällskapet Sjuhärads.
- Fredriksson, L. & Haak, E. 1995. Svenska åkermarksprofil . Kungl. Skogs och Lantbruksakademiens Tidskrift. Nr 13. 1995.
- Gruvaeus, I. 2007. NPKS till vårkorn med stigande fosforgiva. Mellansvenska försöksrapporten.

- Gruvaeus, I. 2005a. Gödsling med S, P, K och N till årtor. Mellansvenska försöksrapporten.
- Gruvaeus, I. 2005b. Kväve och fosfor på hösten till höstvet. Mellansvenska försöksrapporten.
- Gruvaeus, I. 1997. Placement of P. Results from Swedish trials in spring barley. Kungliga Skogs & Lantbrukakademiens Tidskrift 137(7), 89-91.
- Gruvaeus, I. 1989. Kalium till slättervall. SJFD Meddelande nr 34.
- Gunnarson, A. 2014. Gödslingsförsök i höst- och vårraps. Mellansvenska försöksrapporten.
- Gunnarson, A. 2015. Mikronäring till höstraps. Mellansvenska försöksrapporten.
- Gunnarson, A. & Nilsson, B. 2010. Kvävestrategier till höstraps. Mellansvenska försöksrapporten.
- Gustafsson, K. 2000. Odal. När, Vad, Hur 2001.
- Gustavsson, A-M. 1989. Kvävegödslingens och klöverns betydelse i vallen. Grovfoder nr 1. SLU, 1989.
- Gustavsson, A-M. 2001. Bestämning av rödklöverhalten i vall, Nytt från institutionen för Norrländsk jordbruksvetenskap för ekologisk odling, Sveriges Lantbruksuniversitet, nr. 3
- Haak, E. & Simán, G. 1992. Fältförsök med kalkning av fastmarksjordar till olika basmättnadsgrad. Avdelningen för växtnäringslära, SLU Rapport 188.
- Hahlin, M. 1991. Kaliumgödslingseffek ens beroende av balansen mellan kalium och magnesium II. Fältförsök, serie R3-8024. Institutionen för markvetenskap, Avd. för växtnäringslära, Sveriges lantbruksuniversitet, rapport nr 183.
- Hahlin, M., Johansson, L., Nilsson, L-G. 1980. Kaliumgödslingseffek ens beroende av balansen mellan kalium och magnesium I. Kärlförsök. Institutionen för markvetenskap, Avd. för växtnäringslära, Sveriges lantbruksuniversitet, rapport nr 131.
- Hahlin M. & Ericsson, J. 1981. Fosfor och fosforgödsling. Aktuellt från lantbruksuniversitetet 294.
- Hahlin, M. & Ericsson, J. 1984. Kalium och kalium gödsling. Aktuellt från Lantbruksuniversitetet 333.
- Hallin, O. 2014. Kvävegödslingsstrategi till blandvall, Försöksrapport Mellansverige, sid 80-87.
- Havlin, J.L., Beaton, J.D., Tisdale, S.L., & Nelson, W.L. 2005. Soil Fertility and Fertilizers – An introduction to nutrient management (7:e upplagan). Pearson Education Inc., New Jersey, USA. 515 s.
- Hammarstedt, M. 2013. Organiska gödselmedel till höstvet. Mellansvenska försöksrapporten.
- Hammarstedt, M. & Nilsson, M. 2017. Kvävebehov hos olika höstvetesorter. Försöksrapport Skåneförsök.
- Johansson, A. 2017. Odlar vårvet till foder. Arvensis, nr 8.
- Jordbruksverket. 1995. Gödselproduktion, lagringsbehov och djurtäthet vid nötkreaturshållning. Rapport 1995:10.
- Jordbruksverket. 2001. Gödselproduktion, lagringsbehov och djurtäthet i olika djurhållningssystem med grisar. Rapport 2001:13.
- Jordbruksverket. 2016. Försäljning av mineralgödsel 2014/15. Statistikrapport 2016:01, Jordbruksverket, Jönköping.
- Jönsson, E. & Hansson, G. 2017. Kväveform och strategi i höstvet. Mellansvenska försöksrapporten.
- Keren, R. 1996. Boron. Ur: Methods of soil analysis. Part 3 Chemical methods (Red. Sparks, DL). Soil Science Society of America, book series nr 5.
- Kornher, A. 1982. Vallskördens storlek och kvalitet. SLU. Grovfoder nr 1, sid 532, 1982.
- Krijger, A-K. 2009. NPKS till havre med stigande fosfor. Mellansvenska försöksrapporten.
- Krijger, A-K. 2015. Gödsling med S, P, K, N och B till åkerböna. Mellansvenska försöksrapporten.
- Krijger, A-K. & Gunnarson, A. 2011a. NPK-behov i oljelin, M3-8036. Mellansvenska försöksrapporten.
- Krijger, A-K. & Gunnarson, A. 2011b. Kvävebehov i oljelin, M3-2288, Mellansvenska försöksrapporten 2011.
- Lagerquist, R. 1970. Rapport från försöksserie med stigande mängder magnesium till sockerbeter och potatis I södra jordbruksförsöksdistriktet. Försöksserie R3(L3)-5600. Rapporter från avdelningen för växtnäringslära, Lantbrukshögskolan, Uppsala, rapport nr 20.
- Linderholm, K. 1997. Fosfors tillgänglighet i olika typer av slam, handelsgödsel samt aska. VA-forsk Rapport 1997:6.
- Lindén, B. 2008. Olika förfruktars efterverkan – effekter på kvävegödslingsbehovet till stråsåd. Rapport 14. Avd för precisionsodling, SLU, Skara.
- Lundblad, K. & Johansson, O. 1956. Resultat av de senaste årens svenska mikroelementförsök I. Försök med koppar. Statens jordbruksförsök, meddelande nr 61. Stockholm.
- Mattsson, L. 2006. Kväveintensitet i korn – avkastning och kväveupptag. Avd för växtnäringslära, SLU, rapport 212.

Bilaga 1

Schema för bestämning av kvävebehov via mineralgödsel

	Kg kväve per hektar
Riktgiva enligt rekommendationstabell (se tabell 11, 12, 13 eller 19)	
<i>Gör avdrag för:</i>	
Stallgödsels långtidseffekt (se tabell 8)	-
Förfrukt (se tabell 19)	-
Mullhalt (se nedan)	-
Stallgödsel till årets gröda (se tabell 6)	-
Årets beräknade behov av mineralgödselkväve	=

Enligt Jordbruksverkets föreskrifter ska du räkna ut grödans kvävebehov genom att ta hänsyn till ett antal faktorer. Du kan använda schemat ovan för att göra beräkningen. Du kan dock inte använda detta schema för vall.

Så här gör du:

Börja med att titta på rekommenderad kvävegiva för respektive gröda och vid den skördenivå som du tror att du får. Du hämtar dessa uppgifter från tabell 11, 12, 13 eller 19.

Sedan ska du justera givan för följande faktorer:

1. Om du använt stallgödsel regelbundet under en längre tid så kommer det att öka mineraliseringen från marken. Därför ska du göra ett avdrag för långtidseffekt från stallgödsel. Du kan hämta uppgifter från tabell 8.
2. Om du har haft en förfrukt som ger högre kväveeffekt än stråsäd så ska du justera för det. Du kan hämta uppgifter från tabell 20.
3. Om du har en mullhalt som är högre än 4 % mull så ska du minska kvävegivan med 2 kg kväve per hektar för varje procentenhet som mullhalten överstiger 4 % enligt resonemang i kapitel 4.10. Normalt sett bör du dock ändå ge en startgiva på cirka 30 kg kväve per hektar till vårsäd även om beräkningen visar en lägre giva. Definitionen på mulljord är minst 40 % mull, men du kan alltså räkna med en extra kväveleverans från mull redan vid betydligt lägre mullhalt.
4. Om du tillför stallgödsel eller andra organiska gödselmedel ska du justera för kväveeffekten i den gödseln. För stallgödsel hittar du kväveeffekten i tabell 6. Du kan även använda en mer detaljerad beräkning av kväveeffekten i beräkningsverktyget "Stallgödselkalkylen". Det finns på Greppa Näringens hemsida www.greppa.nu, under "Räkna själv". Numera finns den även som en del i beräkningsverktyget VERA, där den heter "Gödselkalkylen". För övriga organiska gödselmedel kan du uppskatta kväveeffekten utifrån halten ammoniumkväve i gödselmedlet.

Bilaga 2

Spridning av stallgödsel på sand- och mojordar

		I första hand...	Alternativt...	Bör undvikas...
Flytgödsel	Nöt ¹⁾	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV tidig vår när marken bär, max 25 ton/ha. till vårsäd med vallinsädd, vårplöjning eller snabb nedbrukning. omedelbart efter 1:a skörd i vall II–IV. Bra alternativ vid sporproblem men stor risk för ammoniakavgång. Myllning och spridning före regn minskar ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> på hösten inför 1:a skörd i vall II–IV. Alternativt vid sporproblem men risk för kväve- och fosforförluster. före sådd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> på våren till 1:a skörd i vall I. till vall där närmaste skörden ska betas. på hösten utom till vall och höstraps p.g.a. stor utlakningsrisk. före vallbrott, särskilt på sommaren eller tidig höst inför sådd av höstsäd
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor med lång vegetationsperiod, t.ex. sockerbeter eller potatis, vårplöjning, max 50–70 % av N-givan. i växande stråsäd eller oljevaxter med bandspridningsteknik när grödan är 10–15 cm hög. 	<ul style="list-style-type: none"> till övriga vårsådda grödor, t.ex. stråsäd. före sådd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> på hösten före sådd av höstsäd p.g.a. stor utlakningsrisk.
Fastgödsel	Nöt ¹⁾	<ul style="list-style-type: none"> till vårsäd med vallinsädd, vårplöjning eller snabb nedbrukning. till 1:a skörd i vall II–IV, höst eller ev. tidig vår, max 25 ton/ha. Viktigt att gödseln finfördelas väl. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor, helst grödor med lång vegetationsperiod, vårplöjning eller snabb nedbrukning. Komplettera gärna vårsäd med en fånggröda. före sådd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> på våren till 1:a skörd i vall I. till vall om gödseln inte kan finfördelas och spridas jämnt. på hösten före sådd av höstsäd, p.g.a. dåligt kaliumutnyttjande och utlakningsrisk.
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> till grödor med lång vegetationsperiod, t.ex. sockerbeter eller potatis, vårplöjning. 	<ul style="list-style-type: none"> före sådd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> höstspridning till annat än höstraps, p.g.a. utlakningsrisk.
Urin	Nöt ²⁾	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV på våren, max 15–20 ton/ha. Se upp med för hög kaliumhalt och brännskador i klöverrik vall. till 2:a skörd i vall, max 15–20 ton/ha. Bandspridning, regn och kyla vid spridning minskar ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsäd med vallinsädd, dock stor risk för överskott och utlakning av kalium. till övriga vårsådda grödor. Snabb nedbrukning minskar ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> till betesvall såvida den inte också skördas. Betesvall har mycket lågt behov av fosfor och kalium.
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor på våren eller före sådd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha. Snabb nedbrukning viktigt för att minska ammoniakavgången, särskilt vid höga marktemperaturer i augusti. 	<ul style="list-style-type: none"> i växande gröda med bandspridningsteknik, max 20 ton/ha. Sprid om möjligt före regn för att minska ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> på hösten p.g.a. stor utlakningsrisk. till betesvall p.g.a. parasitrisk.

¹⁾ För att förhindra sporer i mjölken bör så lång tid som möjligt förflyta mellan gödselspridning och skörd i vall. Undvik stora gödselgivor och se till att fast- och kletgödsel sprids jämnt och finfördelas väl. Myllning av flytgödsel minskar risken för sporer i ensilaget. God hygien vid mjölkningen är avgörande, liksom rätt skördeteknik. Ensilage förtorkas och hö torkas så snabbt som möjligt. Undvik direktskörd. Använd tillsatsmedel vid ensilering. Hacka, packa och täck noggrant och plasta in ensilagebalar väl. Hö innebär mindre risk för sporproblem än ensilage.

²⁾ Ensilagesaft i urinen kan ge sporproblem vid spridning till vall. Motverkas genom förtorkning av ensilage, snabb torkning av hö och god hygien vid mjölkning.

Bilaga 3

Spridning av stallgödsel på lerjordar

		I första hand...	Alternativt...	Bör undvikas...
Flyt- göd- sel	Nöt ¹⁾	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV tidig vår när marken bär, max 25 ton/ha. omedelbart efter 1:a skörd i vall II–IV. Bra alternativ vid sporproblem, men stor risk för ammoniakavgång. Myllning och spridning före regn minskar ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> på hösten inför 1:a skörd i vall II–IV. Max 25 ton/ha. Alternativ vid sporproblem men risk för kväve- och fosforförluster. till vårsäd med vallinsädd, snabb nedbrukning. före sädd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> på våren till 1:a skörd i vall I. till vall där närmaste skörden ska betas. på hösten utom till vall och höstraps p.g.a. risk för utlakning och denitrifikation.
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> i växande stråsådd eller oljeväxter med bandspridningsteknik när grödan är i 10–15 cm hög. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor efter 28 feb före sädd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> i vårbruk om detta ger packningsskador eller nedbrukningen försenas. före sädd av höstsäd p.g.a. risk för utlakning och denitrifikation.
Fast- göd- sel	Nöt ¹⁾	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV, höst, max 25 ton/ha. Viktigt att gödseln finfördelas väl. 	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV, tidig vår, max 25 ton/ha. Viktigt att gödseln finfördelas väl. inför vårsådda grödor under oktober 	<ul style="list-style-type: none"> på våren till 1:a skörd i vall I. till vall om gödseln inte kan finfördelas och spridas jämnt. på hösten före sädd av höstsäd p.g.a. risk för denitrifikation och dåligt kaliumutnyttjande. till vårsådda grödor på våren om det ger packningsskador, problem med såbädden eller
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> före sädd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor om gödseln kan finfördelas och spridning ske utan packningsskador. på hösten före sädd av höstsäd. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsådda grödor på våren om det ger packningsskador, problem med såbädden eller försenad sädd.
Urin	Nöt ²⁾	<ul style="list-style-type: none"> till 1:a skörd i vall II–IV på våren, max 15–20 ton/ha. Se upp med för hög kaliumhalt och brännskador i klöverrik vall. till 2:a skörd i vall, max 15–20 ton/ha. Bandspridning, regn och kyla vid spridning minskar ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> till vårsäd med vallinsädd, men stor risk för överskott av kalium. 	<ul style="list-style-type: none"> till betesvall såvida denna inte också skördas. Betesvall har mycket lågt behov av fosfor och kalium.
	Svin	<ul style="list-style-type: none"> i växande gröda med bandspridningsteknik när grödan är 10–15 cm hög, max 20 ton/ha. Sprid om möjligt före regn för att minska ammoniakavgången. 	<ul style="list-style-type: none"> före sädd av höstraps, max 60 kg lättillgängligt N/ha. Snabb nedbrukning viktigt för att minska ammoniakavgången, särskilt vid höga marktemperaturer i augusti – uppmärksamma svavelbehovet. 	<ul style="list-style-type: none"> före sädd av höstsäd p.g.a. risk för utlakning och denitrifikation. i vårbruk om det ger packningsskador eller försenad sädd. till betesvall p.g.a. parasitrisk.

¹⁾ För att förhindra sporer i mjölken bör så lång tid som möjligt förflyta mellan gödselspridning och skörd. Undvik stora gödselgivor och se till att fast- och kletgödsel sprids jämnt och finfördelas väl. Myllning av flytgödsel minskar risken för sporer i ensilage. God hygien vid mjölkningen är avgörande, liksom rätt skördeteknik. Ensilage förtorkas och hö torkas så snabbt som möjligt. Undvik direktskörd. Använd tillsatsmedel vid ensilering, hacka, packa och täck noggrant och plasta in ensilagebalar väl. Hö innebär mindre risk för sporproblem än ensilage.

²⁾ Ensilagesaft i urinen kan ge sporproblem vid spridning till vall. Motverkas av förtorkning av ensilage, snabb torkning av hö och god hygien vid mjölkning.

Bilaga 4

God markkarteringssed (GMS) enligt Markkarteringsrådet

Syftet med markkartering är att ge lantbrukaren ett verktyg för att behovsanpassa gödsling och kalkning. God markkarteringssed (GMS) är ett dokument som ett antal organisationer och företag gemensamt har utarbetat. Dokumentet fastställer vad som anses vara bästa möjliga tillämpning av markkarteringen efter en avvägning mellan vetenskaplig noggrannhet, lantbrukarnytta och miljöhänsyn. GMS förutsätter att jordprov tas vid samma tid på året vid återkommande provtagning. Dessutom förutsätter GMS att proven inte tas förrän tidigast en månad efter tillförsel av stall- eller mineralgödsel och tidigast ett år efter kalkning.

Markkarteringsrådet är en frivillig sammanslutning av företrädare för företag och organisationer som arbetar med frågor kring markkartering och gödslingsrådgivning. De rekommendationer i dokumentet som inte åtföljs av en källhänvisning utgör en samlad bedömning av Markkarteringsrådets medlemmar.

Följande organisationer, myndigheter, universitet och företag var representerade i Markkarteringsrådet i september 2018:

Agrilab AB
 Agroväst Livsmedel AB
 BLGG AgroXpertus AB
 Dataväxt
 Eurofins Food & Agro
 Hushållningssällskapen
 Jordbruksverket
 Odling i Balans
 Lantmännen
 Lovanggruppen
 Länsstyrelserna
 Nordic Beet Research
 Nordkalk
 SOYL
 Svenska Kalkföreningen
 Sveriges lantbruksuniversitet
 Yara

Markkartering

Provpunktsplacering

- Provpunkterna fördelas systematiskt i ett rutnät över fältet eller anpassat efter skillnader i jordart och mullhalt.
- Genom att använda bakgrundsinformation kopplat till variationer i jordart- och mullhalt kan provpunkterna flyttas lite så att variationen blir så bra representerad som möjligt (läs mer i kapitel 2.1). Det finns flera alternativa metoder för att hitta variationer inom fältet, till exempel
  - o mätning med marksensor, t.ex. konduktivitetmätning eller gammamätning.
  - o digitala jordartskartan eller gamla markkarteringsresultat.
  - o satellitbilder, skördekartor eller grödsensormätningar.
- Punkterna GPS-positioneras. Detta gör det möjligt att återkomma till exakt samma punkt vid uppföljande kartering och möjlighet att återanvända jordarts- och förrådsanalyser.

Provtäthet

- Standard är att ta 1 prov per hektar.
- Glesare provtagning (0,5–1 prov per ha) kan tillämpas
  - o på fält med jämna jordarts- och mullhaltsförhållanden
  - o när översiktlig jordartskartering genomförts
- Tätare provtagning (1–2 prov per ha) kan tillämpas
  - o vid första karteringen om det saknas annan information om variationen
  - o på fält med varierande jordart och mullhalt
  - o vid precisionsodling

Provtagnings teknik

- Ett jordprov ska innehålla minst 10 borrstick till 20 cm djup, tagna inom en cirkel med 3–5 m radie(1). Centrum för cirkeln mäts med GPS.
- Det är viktigt att borrsticken fördelas väl inom provtagningsytan så att ojämnheter utjämnas.
- På små fält med enhetlig jordart och samma brukningshistoria där man planerar att ta bara ett prov ska borrsticken fördelas över hela fältet.
- All jord som provtas ska läggas i provkartongen. En normalkartong på 4 dl bör vara full vid provtagningen.
- Det finns jordborrar med olika diameter, men en förutsättning för korrekt provtagning är att kartonger avsedda för respektive borrhyp används. Normal kartongstorlek är 10*10*4 cm. För att få plats med 10 borrstick i denna kartong ska borret vara max 20 mm i diameter.

Provtagnings tidpunkt

- Provtagning utförs under perioden augusti till vårbruk, men i första hand på hösten. Det är viktigt att uppföljande kartering sker vid samma tidpunkt på året som den föregående karteringen.
- Provtagning bör göras tidigast en månad efter tillförsel av mineralgödsel, och tidigast ett år efter kalkning. Detta för att säkerställa att gödselkorn och kalk har hunnit lösas upp.
- Höga givor av framförallt organiska gödselmedel påverkar markkarteringsanalyserna. Vill man titta på trender mellan olika karteringsomgångar är det viktigt att proverna tas vid samma årstid, på samma plats i växtföljden och lika lång tid efter att fältet gödslats med större givor organisk gödsel. Om detta inte är möjligt är det mycket viktigt att ta hänsyn till de olika förutsättningarna vid tolkning av karteringen.

Provtagningsintervall

- Normalt provtagningsintervall är 5-15 år.
- Kort intervall kan vara lämpligt på fält med
  - o specialgrödor
  - o ojämna jordartsförhållanden
  - o stort behov av kalkning
  - o tillförsel av organiska gödselmedel utan regelbunden uppföljning med växtnäringsbalanser
  - o lättare jordar, kopplat till pH och K
- Långt intervall kan vara aktuellt på fält med
  - o jämna jordartsförhållanden
  - o regelbundna uppföljningar av växtnäringsbalanser
  - o tillförsel av organiska gödselmedel och regelbunden uppföljning med växtnäringsbalanser

Analyser

Analys och analysfrekvens	Användningsområde	Gränsvärden/Klassgränser	Provtagningsintervall	Noggrannhet vid provtagning och vid analys
pH Samtliga prov	Upplýser tillsammans med jordart och mullhalt om kalkbehov. För bedömning av flera näringsämnen tillgänglighet (P, Mn m.fl.). Sockerbetor är en gröda känslig för lågt pH. Korn är känsligast av spannmålslagen, men stora sortskillnader finns ⁽³⁾ . Näringsämnen tillgänglighet vid olika pH-värden framgår av bild i t.ex. Brady ⁽⁴⁾ .	Optimalt växtnäringstillstånd fås på mineraljordar med < 6 % mull vid pH 6,0–6,5, beroende på lerhalt; högre pH-värde vid högre lerhalt. Med ökande mullhalt är pH-kravet för att uppnå optimalt växtnäringstillstånd 0,2–1,0 pH-enheter lägre. Vid sockerbetsodling bör pH-värdet vara 0,5 pH-enhet högre än vid annan odling på samtliga jordar.	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år. Tätare vid lågt pH eller frekvent användning av surgöran- de gödselmedel. Även aktuellt vid uppföljningskartering. Det är viktigt att utföra omkar- tering vid samma tidpunkt på året som grundkarteringen. Särskilt viktigt är detta för pH- analysen.	
Fosfor – lättlösligt (P-AL) Samtliga prov	För bedömning av behov av fosforgödsling. Känsligaste jordbruksgrödorna är sockerbetor och potatis.	Fosforhalt, mg P/100 g: Klass I: < 2,0 Klass II: 2,1–4,0 Klass III: 4,1–8,0 Klass IV A: 8,1–12,0 Klass IV B: 12,1–16 Klass V: > 16 Vid höga pH-värden kan fosforin- hållet överskattas med denna metod.	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år. Även aktuellt vid uppföljningskartering.	
Kalium – lättlösligt (K-AL) Samtliga prov	För bedömning av behov av kaliumgödsling. Störst risk för brist på lätta jordar och mulljordar samt vid intensiv vallodling.	Kaliumhalt, mg K/100 g: Klass I: < 4,0 Klass II: 4,1–8,0 Klass III: 8,1–16,0 Klass IV: 16,1–32,0 Klass V: > 32	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år. Även aktuellt vid uppföljningskartering.	
Magnesium – lättlösligt (Mg-AL) Om analysresultatet erhålls från laboratoriet utan extra kostnad, rekommenderas analys på samtliga prov. Annars på vart 3:e och 5:e prov	För bedömning av behov av Mg-gödsling. Jordar med risk för brist är mullfattiga sandjordar med lågt pH, organogena jordar och jordar med höga K-AL-tal. Sockerbetor och potatis är känsliga för brist.	4–10 mg/100 g beroende på jordart. Den lägre siffran är nedre gräns för jordar med låga och den högre är nedre gräns för jordar med höga lerhalter.	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år.	

Analys och analysfrekvens	Användningsområde	Gränsvärden/Klassgränser	Provtagningsintervall	Noggrannhet vid provtagning och vid analys
K/Mg-kvot Beräknas på basis av K-AL och Mg-AL	För bedömning av Mg-gödslingsbehov och under vissa förhållanden K-gödslingsbehov. För stor mängd K i förhållande till Mg kan leda till Mg-brist och tvärtom. Vallfoder till idisslare med för lågt Mg-innehåll kan leda till stall- och beteskramp m.m.	Kvoten bör ej vara högre än: 2,5 i K-AL-klass I-II 2,0 i K-AL-klass III 1,5 i K-AL-klass IV-V Är kvoten lägre än 0,7 i K-AL-klass IV rekommenderas kaliumgödsling enligt klass III.	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år.	
Kalcium – lättlösligt (Ca-AL) Om analysresultatet erhålls från laboratorium utan extra kostnad, rekommenderas analys på samtliga prov. Annars efter rådgivarens bedömning.	Framförallt för bestämning av basmättnadsgraden. Se kalkbehovsberäkning. För sockerbeter finns ett samband mellan Ca-AL och risken för angrepp av <i>Aphanomyces cochlidioides</i> .	På jord med gott kalktillstånd är brist ovanlig. Störst risk för brist på mulljord och lätta jordar ⁽³⁾ . Känsliga grödor är vallbälväxter och potatis (rostfläckighet: minst 70 mg per 100 g jord för måttligt känsliga sorter, 100 mg per 100 g för känsliga sorter). För sockerbeter bör Ca-AL vara högre än 250 mg/100g jord för att minska risken för angrepp av <i>A. cochlidioides</i> .	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år.	
Kalium – förråd (K-HCl) Användningsområdet avgör analysbehov och analysfrekvens.	Ger en uppfattning om markens kaliumförråd, vilket även speglar lerhalten. Stabiliteten i K-AL kan bedömas med hjälp av värdet på K-HCl.	Kaliumhalt, mg K/100 g: Klass 1: < 50 Klass 2: 51–100 Klass 3: 101–200 Klass 4: 201–400 Klass 5: >400	I huvudsak endast aktuellt vid nykartering.	
Koppar – förråd (Cu-HCl) Vart 5:e prov på mullfattiga lätta jordar samt mulljordar. Cu-HCl erhålls ur samma extrakt som K-HCl.	För bedömning av Cu-gödslingsbehov. Koppar är lättast tillgängligt vid pH 5–6. Brist uppstår främst på mull- och sandjordar. Känsliga grödor är korn, havre och vete ⁽³⁾ .	6–8 mg/kg.	Främst aktuellt vid nykartering. Vid låga värden bör ny analys göras vid omkartering.	
Bor (B) Vart 5:e prov vid odling av borkänsliga grödor på mullfattiga, lätta jordar med högt pH-värde ⁽²⁾ .	För bedömning av borgödslingsbehov där borbrist kan förväntas.	För borkrävande grödor som sockerbeter, oljeväxter och klöver till frö ⁽²⁾ och bäljväxter ⁽³⁾ krävs följande värde i mg B/kg: sandjord: 0,5 lerig jord: 0,6–0,7 lerjordar: 0,8–1,0	Vid varje omkartering, normalt vart 10:e år. Vid lågt pH (< 6) utläskas bor lätt vid stora nederbörds mängder. Ju högre pH-värdet är desto mindre utläkningsbenäget är bor ⁽³⁾ . Analysen är därför osäker vid låga pH-värden.	
Al-AS-metoden Modifierad enligt Ståhlberg(6), komplement för att bedöma behovet av kalkning.	Används på mycket mullrika jordar och mulljordar om pH-värdet är minst 5,1.	mullhalt Al-AS vol.vikt % mg/kg kg/l 10–60 11–19 0,9–0,5 20 Motsvarar ca 1 mg Al-AS/100 ml jord		

Analys och analysfrekvens	Användningsområde	Gränsvärden/Klassgränser	Provtagningsintervall	Noggrannhet vid provtagning och vid analys
<p>Mullhalt Mullhalten beräknas på basis av glöd- gningsförlust och lerhalt. Användningsområdet avgör analysbehov och -frekvens. Se t.ex. kalkbehovsberäkning.</p>	<p>Ger uppfattning om jordens basutbyteskapacitet, potential för kvävemineralsisering, bruknings- egenskaper och dosering av jordherbicid. Mullhalt används för kalkbehovsberäkning.</p>	<p>Mullfattig (mf) mindre än 2 % Något mullhaltig (nmh) 2–3 % Måttligt mullhaltig (mmh) 3–6 % Mullrik (mr) 6–12 % Mycket mullrik (mkt mr) 12–20 % Mineralblandad mulljord (t.ex. sa M el. I M) 20–40 % Mulljord (M) mer än 40 %</p>	<p>Vid varannan omkartering, ca vart 20:e år. Tätare om mycket stallgöd- sel tillförs eller vall ofta odlas.</p>	
<p>Volymvikt Vart 5:e prov på mulljordar och mycket mullrika mineraljordar. Volymvikt kan mätas direkt, eller beräknas approximativt med hjälp av mullhalt.</p>	<p>För att kunna ge gödslingsråd för mulljordar och mycket mullrika mineraljordar (mer än 12 % mull).</p>	<p>Normal volymvikt i mineraljord är 1,25 kg/l. Om värdet är lägre kan det vara aktuellt att justera rekomm- endationen för gödsling.</p>	<p>Vid varannan omkartering, ca vart 20:e år.</p>	
<p>Lerhalt Användningsområdet avgör ana- lyshev, -frekvens och -metod. Förenklade metoder: omräkning av analysvärdet från NIR eller K-HCl. Utförligare metoder: Sedimenta- tionsmetoder med hygrometer, modifierad hygrometer- eller pipettbestämning ISO 11277.</p>	<p>Ger information om jordens brukningsegenskaper, behov av kalium- och magnesiumgödsling och risk för utlakning av växtnä- ringsämnen.</p>	<p>< 5 %: lerfria och svagt leriga jordar 5–15 %: leriga jordar 15–25 %: lättleror 25–40 %: mellanleror 40–60 %: styva leror > 60 %: mycket styva leror</p>	<p>Lerhalten förändras ej.</p>	
<p>Jordart – mekanisk analys Användningsområdet avgör analys- behov, -frekvens och -metod. Analyseras på utvalda punkter som antas representera olika jordartsom- råden.</p>	<p>Jordens sammansättning med av- seende på mineraldelens partikel- fraktioner (ler, mjåla, mo och sand) och mullhalt.</p>		<p>Denna analys behöver inte upprepas. Jordarten förändras ej.</p>	

Analys och analysfrekvens	Användningsområde	Gränsvärden/Klassgränser	Provtagningsintervall	Noggrannhet vid provtagning och vid analys
Kalkbehovsberäkning En standardmetod är beräkning med utgångspunkt från pH, mullhalt och lerhalt. Lerhalten kan mätas genom sedimentationsmetoder eller beräknas på basis av K-HCl eller NIR.	Metoder för att bestämma mängden kalk (ton CaO per ha) som behövs tillföras för att uppnå lämpligt pH eller lämplig basmättnadsgrad.	Målnivå: pH 6,0 på lätta jordar och pH 6,5 på leirjordar. På mullrika jordar 0,2–1,0 enheter lägre. Vid sockerbetsodling bör värdena ligga 0,5 enhet högre på samtliga jordar.		
Kadmium (Cd) Delprov från samtliga jordprov från maximalt 15 ha enligt kontraktsregler. Uppslutning av 5 g jord i 7 M salpetersyra enligt SS-028311.	Prov tas för bedömning av risk för höga Cd-halter i skördeprodukten. I de fall där Cd-halten befars vara hög på del av arealen bör analysen omfatta mindre områden än 15 ha.	Enligt kontrakt finns en högsta gräns på 0,30 mg/kg. Växttillgängligheten ökar vid pH-värden < 6. Art- och sortskillnader finns i upptag: vårmete > höstmete > havre > korn > råg.	Prov tas enligt kontraktsregler.	Delprov tas ut på laboratoriet enligt provtagarens anvisningar efter provberedning och homogenisering.
Kadmium (Cd) & övr tungmetaller På fält där höga halter befars och slamspridning planeras.	Om det kan antas att gränsvärden överskrids ⁽⁷⁾ ska markens metallhalter kontrolleras innan avloppsslam sprids.	Tungmetaller (enligt SNFS 1994:2): bly, kadmium, koppar, krom, kvicksilver, nickel och zink.	Före spridning av avloppsslam.	Provet ska bestå av minst 0,5 l, uttaget med 25 borrstick på en areal som maximalt representerar 5 ha ⁽⁷⁾ .
Kadmium (Cd) och fosfor (P) På fält där slamspridning planeras	Om det inte kan antas att gränsvärden överskrids ⁽⁷⁾ .	Cd-analys enl SNFS 1994:2.	Före spridning av avloppsslam för att tillgodose reglerna för slamcertifiering.	Provtagning enligt ovanstående ruta, men provet får representera 15 ha.
Mineralkväve Separat provtagning med speciella borrar. Proverna fryses. Provtagning sker lämpligen till 60 cm djup.	Provtagning sker främst på vårvin-tern-försommaren för att anpassa årets kvävegödselgiva.	Mineralkväve (NH4-N+ NO3-N).	Prov tas främst vid odling av maltkorn, brödvete och potatis, speciellt viktigt efter kväverika förfrukter och på stallgödselgårdar.	Provtagningen måste ske på ett sådant sätt att delar av djupet 0–60 cm inte blir över- eller underrepresenterade.

Referenser

- (1) Lindén, B. 2000. Erforderligt antal borrstick vid jordprovtagning. Rapport till markkarteringsrådet 2000-01-19. Institutionen för jordbruksvetenskap Skara, SLU.
- (2) Wiklander, L. 1976. Marklära. 1976. LHS Uppsala.
- (3) Aasen, I. 1986. Mangeljuddomar og andre ernæringsforstyringer hos kulturplanter: årsaker – symptom – rådgjerder. Landbruksforlaget Oslo.
- (4) Brady, N.C. & Weil, R.R. 1999. The nature and properties of soils. 12th ed. Prentice-Hall Inc. Upper Saddle River.
- (5) Kjellquist, T. 1998. K/ Mg-kvoten. Växtpressen nr 3 1998
- (6) Ståhlberg, S. 1982. Estimation of Requirement of Liming by Determination of Exchangeable Soil Aluminium. Acta Agric. Scand. 32:4, 357–367
- (7) SNFS 1994:2. Statens naturvårdsverks föreskrifter om skydd för miljön, särskilt marken, när avloppsslam används i jordbruket. Naturvårdsverket.

Jordbruksverket
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se
www.jordbruksverket.se

ISSN 1102-8025
JO18:18

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden